

Vrijkoop en vrijlating

Scheepslieden zijn een tijd op zee of ze verblijven in vreemde havens. Het afscheid van de eigen regio wekt een natuurlijk verlangen huis en haard terug te zien. Kunnen opvarenden van gekaapte schepen nog naar huis terug en zo ja, hoe dan? Of worden ze aan hun lot overgelaten? Wie wordt vrijgelaten, kan een dubbel gevoel hebben wanneer hij anderen moet achterlaten. Gerrit Tange uit Zeeland komt in 1680 in Algiers vrij en gaat naar Livorno, maar laat zijn zoontje achter; waarom is onbekend.¹ Vinden zulke vrijlatingen misschien incidenteel plaats, zoals van Pieter Govertsz Tasch, Jan van Maren en Gerrit Tange? Jan Cornelis Dekker en Maria ter Meetelen komen vrij met een groep door een collectieve losgeldtransactie. Kennen de Barbarijse staten een standaardprocedure en vaste prijzen voor individuele en collectieve vrijlatingen?

Voor moslims is vrijlating van slaven een uiting van vroomheid waar het om geloofsgenoten gaat. Ook kent het islamitisch recht de mogelijkheid krijgsgevangenen te laten vrijkopen. Wanneer de vijand op zee niet wordt gedood, moet hij stevig worden geboeid, zo luidt het voorschrift, om hem later te kunnen laten vrijkopen. Vrijkoop is een gunst, leert de Koran.²

Wat moslims als een bewijs van vroomheid zien, geldt in joods-christelijke tradities als een plicht van verwanten. Want het slachtoffer heeft recht op hulp en bescherming van vrienden en familie. Deze plicht tot of het recht op verlossing wordt gezien als oplossing voor een economisch probleem, aangezien slavernij en gevangenschap bij de achterblijvers een gebrek aan dagelijkse inkomsten betekent.³ Werkt deze christenplicht voor Nederlandse slaafgemaakten in Noord-Afrika?

Van Krieken schat het aantal slaven in Algiers tot 1726 op zes- tot zevenduizend en meent dat een derde deel van hen na drie jaar terugkeerde naar huis. Zijn inschatting slaat 'bij lange na niet' op buitenlanders die

op Nederlandse schepen zijn gevangengenomen en in Algiers tot slaaf gemaakt zijn.⁴ Zijn schatting houdt in, dat er circa 2.000 Nederlanders terugkwamen. Klopt die ruwe schatting? Voor een antwoord op die vraag is het nodig de gegevens preciezer in kaart te brengen. Zo krijgen we een helder beeld van de manier waarop terugkeer mogelijk was.

Achtereenvolgens passeren *de vraag* naar en *het aanbod* van losgeld en vrijlating de revue. Ten slotte volgt een overzicht van het *resultaat*: het aantal teruggekeerden.

Vraag naar losgeld

Nederlandse vraag

Het slavenbestaan doet velen in Noord-Afrika, ook gegijzelden als Eysses in 1778, snakken naar hun bevrijding. Hoe maken zij dit kenbaar? Hebben Nederlanders hun slavernij te zwaar aangezet, zoals we eerder hoorden, om diep medelijden te wekken en hoge bedragen aan losgeld te verkrijgen? Was dit een doorslaggevend motief van slaafgemaakten, van verwanten of ook van Barbarijse eigenaars?

Vanaf het begin typeren velen hun situatie als uitzichtloos. In 1611 ontvangen Amsterdamse burgemeesters een rekest van 130 slaven in Tunis. Ook schippers en bemanningen zien in Algiers uit naar hun vrijheid en laten dit op 18 juli 1615 weten aan prins Maurits en de Staten-Generaal. Gerrit Maertensz uit Hoorn, Tijmen Cornelisz uit Akersloot en de Zaandammer Sijbrant Michielsz Casteleijn hebben zich niet tegen overheersing verzet, maar ze zijn toch verkocht. Dit onrecht inspireert hen tot hun geschrift, waarin zij hun 'benauwtheyt' aanzetten. Ze voelen zich mishandeld, terwijl ze geen kwaad hebben gedaan. Allen constateren in 1611 en 1615 dat de Noord-Afrikaanse autoriteiten en de bevolking zich niets aantrekken van de 'commandementen' van de Turkse sultan, ook al is hij 'de Grooten Heer'. Een beroep op de Turkse sultan heeft geen zin en daarom richten ze zich tot prins Maurits en de Staten-Generaal. Verwachten ze financiële steun van overheden? Ze roeren dit niet aan in 1611 en 1615. De tekening van hun 'ellendicheyt' onderstreept wel de noodzaak van politieke hulp.⁵ Er zijn persoonlijke voorbeelden te over van sociale hulpvragen.

Claes Jacobsz Kist schrijft in Algiers op 28 november 1661 opnieuw een brief. Hij heeft zijn vrouw, broer en oom vaker benaderd, maar geen

'letter' teruggekregen. Zijn familie vraagt hij iets van zich te laten horen en hij oppert om een collecte te houden voor zijn 'vrijdom'. Zijn verlangen verdiept zich, wanneer schipper Jan Jansz Poort uit Enkhuizen en de stuurman van hun schip *De Hoveling* dit 'al overlange' genieten. Op weg van Lissabon naar Amsterdam zijn ze overvallen in 1660 en in Algiers verkocht. Zijn vrijlating kost 500 rijksdaalders. Dit is voor Kist de reden zijn vrouw en zijn broer Jacob Jacobsz in Graft dringend om hulp te vragen, want dat geld heeft hij niet.

Zijn brief zal gewerkt hebben. De laatste gift die hem toegekend wordt, dateert van 19 maart 1662. Is dit bedrag misschien extreem hoog? Het thuisfront valt er in elk geval niet over. De brief geeft ook geen reden Kist te betichten van tranen-trekkerij en wekt niet de indruk, dat hij door zijn patroon onder druk is gezet veel losgeld te vragen. Zijn motief is helder: hij wil snel naar huis. Dit losgeld wordt straks vergeleken met dat van anderen.

Jan Dircksz Lijndreijer schrijft zijn familie voor 450 rijksdaalders vrij te kunnen komen. De laatste keer dat men voor hem iets opzij legt, staat genoteerd op 6 juli 1662.⁶ De 450 rijksdaalders lijken evenmin een opgeschroefde som geld, dat onder druk is opgeschreven. Het harde lot brengt hem ertoe in eigen taal – voor zijn eigenaar(s) onbegrijpelijk en oncontroleerbaar – aan te dringen op een inzameling om zijn misère snel achter zich te kunnen laten. Al in 1629 schrijft kok Albert van het schip *Koppelstock* zijn vrouw dat hij gezond is, maar dat hij 400 gulden nodig heeft om haar te kunnen terugzien. Zijn toon klinkt reëel en het initiatief voor het noemen van het bedrag komt oorspronkelijk over. Van een integer motief en eenzelfde bedrag geven ook anderen blijk.

Cornelis Cornelisz Vinck komt ook uit Graft, uit hetzelfde buurtschap Noordeinde als Claes Kist. Op weg naar Tunis in 1668 raakt hij als jongeman in dienst van een Amsterdamse koopman in Algiers in slavernij. Daarover beklagt hij zich aan het adres van zijn vader Cornelis Pietersz Vinck. Die gaat aan de slag en organiseert geldinzamelingen. De afrekening van 13 januari 1678 vertelt, dat Cornelis in 1678 1.274 caroli gulden⁷ inzamelt voor losgeld, reis- en kledingkosten. Na tien jaar slavernij komt Cornelis jr vrij met weinig kleren aan het lijf, constateert zijn vader.

De Groninger Cornelis Ebckes is minder gelukkig. In zijn verzoek vanuit Algiers schrijft hij op 10 april 1660 dat hij al berooid was voordat hij gevangen werd. Hij vertrok met *Stad en Lande* in 1659, werd door Engelsen overvallen en zag 'geheel cael' (helemaal blut) geen andere uitweg dan

zich te verhuren op een Amsterdams schip dat vanuit Engeland naar Malaga vertrok. Zijn vrees voor de Straatvaart wordt bewaarheid. Hij wordt opgebracht en verkocht in Algiers. Intussen verneemt hij, dat zijn vrouw is overleden en dat ze op het nieuwe kerkhof van Groningen is begraven. Daar hij geen andere familie kan aanspreken, adresseert hij zijn hulpverzoek aan de burgemeesters van Groningen. Hij kan voor 450 rijksdaalders vrij komen, maar betwijfelt of het haalbaar is dit bedrag te ontvangen. Meer dan over persoonlijke omstandigheden is hij bezorgd over de politieke situatie. Hij vreest een maritieme krachtmeting met Algiers en denkt, dat hij daardoor nooit meer vrij komt. De slagkracht van Algiers bestaat zijns inziens uit diverse schepen met 58 kanonnen, waarmee Algiers 'het gehele christendom' kan bedwingen. Hij hoopt in Groningen op begrip, omdat hij zijn loopbaan als timmerman voor de Groningse WIC begon.⁸ Of zijn brief iets heeft uitgehaald en of hij is teruggekeerd, weten we niet. In de Groningse documenten is er na 1660 niets over hem te vinden. Het accent op zijn verdriet om erbarming te wekken, is bij hem echter afwezig.

Misschien schildert Teunis Franssen zijn situatie daarom in Bijbelse termen. Hij voelt zich even troosteloos als de Joden tijdens hun Egyptische onderdrukking, schrijft hij de Staten-Generaal op 24 oktober 1659. De Bijbelse vergelijking is begrijpelijk. Hij bevindt zich naar zijn gevoel in een religieus vijandige omgeving. Ook zijn motief is meer politiek dan persoonlijk gekleurd. Het bedrag noemt hij zelfs niet. In hoeverre de Hoogmogenden met zulke verhalen en politieke verzoeken iets doen, wordt straks uitvoerig bekeken.

In Meknès kan ex-timmerman Klaas Krul uit Graft zijn tranen amper inhouden. Hij voelt zich als Job en Jona in zijn ellende. In juli 1719 schrijft hij zijn vrouw Trijntie Cornelisdr meerdere malen, maar hij hoort niets van haar. Zijn bewogen brief van 19 december 1720 richt hij aan de burgemeesters, die hem kennen als notabele van het dorp. Als stuurman voer hij op de *Zijmon Galeij* naar Curaçao. Op 19 april 1719 wordt hij door Salése kapers opgebracht en naar Meknès gevoerd. In zijn pleidooi voor collecten denkt hij aan de wijde omgeving van Graft. Hij zit verlegen om 1.200 gulden. Nuchter schrijft hij, dat hij het bedrag niet te mooi wil voorstellen door eerst 800 gulden te noemen en pas later met een hoger bedrag te komen. Dit kent hij van anderen. Hij wil de zaak echter niet 'flatteeren' en later teleurstelling aanrichten. Aan het slot van de brief waarschuwt hij geen losgeld te sturen via Joodse bemiddelaars, omdat

deze voor hun bemiddeling hoge bedragen eisen. Beter acht hij het te rade te gaan bij de Amsterdamse agent, of bij de consul te Cadiz. Hij zegt zich in te houden ter wille van zijn dorpsgenoten, die het ook zwaar hebben in de zorg voor hun levensonderhoud. De brief pakt goed uit. De schepenen dateren hun afrekening op 22 september 1721. Dan is Krul terug.

Evenals Klaas Krul appelleert Christoffel Cornelis Roosendaal aan een bericht, dat in 1719 in Marokko circuleert als zouden de Staten van Holland een 'generale lossing' regelen. Dit gerucht heeft hij voorgelegd aan Isaac Joseph de Bona de Musquita, die hem zegt dit in Amsterdam ook te hebben gehoord. Zijn neef Mosis ben Atis zou namens de Amsterdamse pensionaris met de 'koning van Marokko' overleggen en dit biedt, aldus De Musquita op 18 maart 1720, een gunstig perspectief. Mosis heeft twee brieven daarover aan Den Haag geschreven. Christoffel adresseert een nieuwe brief aan de Amsterdamse burgemeesters via 'weduwe Dirkie Donker'. Zij zal familie of een kennis zijn. Zijn vrouw maant hij met een vriend naar Den Haag af te reizen. Hoe meer mensen aandringen op een oplossing, des te beter hij het vindt. Daar voegt hij veelzeggend aan toe: 'veel mensen reizen voor hun plezier en een extra reis is wel verantwoord, maar zij moet zich dan niet door de hoge bestuurders laten afschepen met de opmerking: we zijn er mee bezig'. Zelf zal hij 'God zonder ophouden bidden' om verlossing. Het tekent zijn ongeduld. Evenals Krul waarschuwt hij alleen bij de consul te Cadiz, Jean op de Noort, te rade te gaan voor het overmaken van losgeld. Vanwege zijn 'grote noot' vraagt hij zijn vrouw hem bij voorbaat 'enige contanten' te sturen.

Smeekbeden om losgeld, die men vrijuit opschrijft, zijn dus veelal ingegeven door de rauwe werkelijkheid in Marokko, Algiers en Tunis. De briefschrijvers geven geen reden te denken aan pressie van hun eigenaar en evenmin klinkt er een overdreven smeektoon. De boeiende vraag is straks, hoe de politiek en het thuisfront op de verzoeken reageren en hulp bieden.

Barbarijse eisen voor vrijlating

In Marokko komt een vrijlatingsverzoek veelal terecht bij de sultan. Zijn toestemming is cruciaal, al spelen eigenaars tot 1670 ook een gewichtige rol. Doorgaans ontslaat de sultan slaven groepsgewijs. In onderhandelingen met Spaanse en Portugese paters bedient hij zich van Joodse bemiddelaars, zoals gouverneurs in de havensteden doen. Soms gebruikt hij Nederlandse slaven voor overleg met Nederlandse bevelhebbers. Jan

Pietersz Iede, de tweede man van Maria ter Meetelen, schakelt hij in de zomer van 1735 in voor een afspraak met Hendrick Lijnslager. Uiteraard gaat dit niet buiten de consul om. In Iligh, Salé, Tanger en Tetouan handelen patroons zoveel mogelijk op eigen gezag, zeker voor Moulay Ismail in 1672 aan de macht komt. De Ruyter komt in 1640 in Iligh in contact met een aantal slaveneigenaren, onder wie de gouverneur. Dit kan tot hogere prijzen leiden. Hij schiet kapitein Govert Tasch immers 1.200 carolusgulden voor. Na 1670 hangen vrijlatingen vrijwel uitsluitend af van de grillige beslissingen van de sultan.

Andere Barbarijse regeringen verstrekken een schriftelijke vrijlatingsverklaring. De Dey en Grote Diwan in Algiers bijvoorbeeld beslissen – officieel althans – over vrijlating. Pijnacker zet in zijn *Verhael* twee mogelijkheden uiteen: *manumissio* of vrijwillige vrijlating en *redemptie* of vrijkoop. Patroons kent hij twee motieven voor manumissio toe: ‘mildadigheid’ en ‘liberaelheit’, ontferming en gulheid. Nederlanders moeten het vooral hebben van vrijkoop. Pijnackers weergave van deze redemptie komt overeen met wat de invloedrijke Franse auteur Pierre Dan vertelt.

Het proces voltrekt zich als volgt. Nadat de eigenaar zijn verkoopprijs heeft bepaald, verschijnt hij voor de Grote Diwan en de Agha. Hij verklaart publiek, dat hij zijn – meegebrachte – slaaf of slaven vrij wil laten en vraagt de Agha hem een document te overhandigen van de officiële vrijlatingsuitspraak. Zijnerzijds verklaart deze, dat hij dit in de regel niet kan weigeren en hij noemt de prijs en procedurele kosten of leges. Nadat de Diwan heeft uitgesproken dat hij akkoord gaat zet de Agha zijn handtekening en de datum op het document. Dan beëindigt de Agha de sessie. Bij zijn verklaring kan de eigenaar bedingen, dat de slaaf hem nog twee tot drie jaar zal dienen. Dit wordt toegekend om de slaaf te prikkelen trouw te blijven werken, totdat de vermelde termijn voorbij is. Daarna is de slaafgemaakte gerechtigd te gaan waar hij wil, maar hij krijgt het document niet zelf in handen. Hij kan het dus niet meenemen en bewaren. Vandaar dat redemptie-documenten niet in Nederlandse archieven te vinden zijn. Het is dan ook niet na te gaan of, en hoe vaak, het verlengingsbeding is uitgesproken. In ieder geval houdt het proces niet zonder meer in, dat de slaaf na de rechtszitting direct vrij is en naar huis kan terugkeren.

De leges of proceskosten noemt Pijnacker ‘rantsoen’. Onder rantsoengeld verstaat men in deze tijd echter veeleer de kosten van levensonderhoud tijdens gevangenschap. Ook kan het slaan op de losprijs van

een schip; een prijs, die de vijand bij voorbaat bedingt om het schip te vrijwaren van een inbeslagname.⁹

Wat behelst de prijs van vrijkoop? De eigenaar neemt het initiatief tot vrijlating en bepaalt de hoogte van het bedrag. De leges komen daar bovenop. Die worden berekend aan de hand van het verkoopbedrag. De Pasha heeft recht op tien procent van de waarde van de verkochte goederen – slaven zijn immers koopwaar –, de havenmeester één procent, de verzegeling van het document kost vier of vijf procent en de inspectie van het schip waarop de ex-slaafgemaakte afreist, kost drie tot vijf procent. Deze inspectie is nodig om te bezien, of de slaaf formeel inderdaad vrij is. Elke vrijgelatene is aan de tolk en vice-tolk respectievelijk drie en anderhalf procent schuldig. In totaal belopen deze leges dertig procent bovenop het geëiste verkoopbedrag.

Vaak rekent men er in Algiers en Tunis op, dat de betaling in contanten plaatsvindt. Wanneer de koper of consul een wisselbrief gebruikt, rekent de slaveneigenaar voor deze brief, die meestal door een koopman of bank in de Nederlanden op een koopman in Genua, Livorno of Marseille wordt uitgeschreven, dertig procent van de waarde ervan. Gezien deze algemeen gehanteerde verdeelsleutel profiteert de elite van Algiers en Tunis niet alleen van de buit, maar ook van het betaalde losgeld. Dit geldt ook voor de kapers in Marokko die slaven aanvoeren. De bevolking merkt weinig meer van de opbrengsten dan dat het de belastingdruk kan verminderen.

Kortom: de proceskosten verhogen het losgeldbedrag aanzienlijk. Het thuisfront heeft daarbij ook nog eens te rekenen met het rantsoen: de kosten van levensonderhoud en reiskosten voor de terugtocht.

Barbarijse vraag naar losgeld

Voor een ruil bleken de Barbarijse staten weinig vatbaar, tenzij men er wapens mee kan verwerven. Vertalen zij deze houding misschien ook in een hoog losgeld, dat ze voor Nederlanders eisen? Het kan slaafgemaakten tot winstobject maken. Zijn regeringsautoriteiten in hun eisen gematigder dan particuliere eigenaars? Pieter Hendrick Reijnst, afgevaardigde van de Amsterdamse admiraliteit, ziet de laatsten immers als de 'slimste' onderhandelaars, wanneer hij in 1735 drie stuurlieden vrijkoopt. Het feit dat vrijlatingsafspraken voorafgaan aan het sluiten van vredetraktaten, kan een signaal zijn dat de Barbarijse staten veel profijt willen trekken uit vrijkoopregelingen. Deze volgorde vertoont zich namelijk in de onderhandelingen van De Ruyter in 1662-1664, van Hees in 1677-1683 en

van Schrijver in 1727-1730. Aan Nederlandse kant kan het tot een snelle acceptatie leiden van een hoog bedrag, vooral wanneer het verlangen naar vrede sterk opspeelt.

Voorts doet zich de vraag voor of men in Noord-Afrika standaard-bedragen hanteert voor aan- en verkoop van slaven. Er komen steeds meer lijsten van slaafgemaakten in omloop, die opgemaakt worden door Nederlandse reders, kooplieden en consuls en aan de Barbarijse autoriteiten worden gepresenteerd. Lijsten kunnen een uniforme prijsstelling in de hand werken voor categorieën slaven. Wanneer men slaafgemaakten echter niet kwijt wil, zoals bijvoorbeeld vaklieden, kan dit in de hand werken dat men hoge prijzen verlangt voor individuele slaafgemaakten. Prijsopdrijving ligt dan zeker op de loer.

De Nederlandse verwachting van een eerlijk losgeld is gebaseerd op de oorspronkelijke aankoopprijs. Den Haag wil dat bij een vrijlatingsakkoord het gevraagde en betaalde bedrag gelijk is aan het aankoopbedrag. Zo stelt de Hollandse synode in 1656, dat er voor een schipper niet meer dan 300 rijksdaalders mogen worden gevraagd, voor een stuurman 200, een hoog-bootsman en een konstabel 180, een matroos 120 en een jongen 80 of respectievelijk 750, 500, 450, 380 en 200 gulden. Is dit een reële voorwaarde en hebben Nederlandse instanties en kooplieden invloed op de hoogte van het losgeld?

Vergelijking van de bedragen die autoriteiten en individuele patroons in de Barbarijse staten in rekening brengen voor Nederlanders met wat men voor Engelse slaven vraagt, kan ons op het spoor brengen van wat men in Noord-Afrika redelijk dan wel extreem acht. De Keyser heeft het in Algiers over prijzen die Nederlandse schippers overdreven vinden. Heeft de consul misschien een juister beeld van de vereiste bedragen? Nadat de eisen zijn bekeken die autoriteiten en particulieren in Algiers, Tunis en Tripoli hanteren, wordt nagegaan wat men in Marokko vraagt.

Algiers, Tunis en Tripoli

Conform het marktmechanisme in Algiers, Tunis en Tripoli worden slaven doorgaans individueel verkocht. Het is weinig aannemelijk dat de Dey, Pasha of particulieren zich oriënteren op de prijs die een eerste patroon heeft betaald, als men die nog weet. De hoogte van het losgeld hangt veelal af van leeftijd, gestalte en ervaring van de betrokkene. Jacob Reijnst kan in Algiers in het kielzog van Schrijver in 1735 een oude man vrijkopen voor 150 peso, ongeveer 360 gulden, terwijl hij voor elk van de

13 officieren 800 peso biedt en voor 10 matrozen elk 400 peso, resp. ofwel 1.920 en 960 gulden. Hij relateert dit niet aan het eerste aankoopbedrag, want dat blijkt onbekend. Reijnst groepeert deze betaling per officier en matroos. Anderen delen de betalingslijst soms ook zo in. Het heeft er alle schijn van, dat hij hen als groep behandelt. Toch worden allen, officieren en matrozen, niet per groep, maar individueel vrijgekocht en niet voor de oorspronkelijke aankopprijs. Dit ligt voor de hand, omdat ze vaak worden doorverkocht aan zowel eigenaars in Algiers en Tunis als in Marokko en aan de Turkse sultan. Een slaafgemaakte wordt nogal eens drie keer of vaker verhandeld. Daardoor veranderen de prijzen voor vrijlating. De hoogte van het losgeld staat dus niet bij voorbaat vast.

Diverse voorbeelden onderstrepen het individuele aspect van de transacties. Zijn patroon in Algiers biedt Leyn Pietersen in 1651 driemaal aan voor 750 gulden, maar hij kan hem voor deze prijs niet slijten. Dan werpt een morisko zich als bemiddelaar op om Pietersen voor 2.000 gulden te verkopen. Uit vrees een nog onzekerder toekomst tegemoet te gaan biedt Pietersen voor zichzelf 750 gulden. Hij hoopt zich op die manier vrij te kopen. Dit wekt de woede van zijn patroon, die pas luwt wanneer Pietersen hem 2.000 gulden belooft en betaalt.

Een ander voorbeeld levert de Franse bemiddelaar Jean Maurice in Amsterdam. Hij treedt in 1718 op voor Frans de Coninck uit Hoorn. Op verzoek van de vroedschap overlegt hij met de consul in Algiers. De heren in Hoorn dringen erop aan een laag bedrag te bedingen. Dan legt Maurice de burgemeesters uit, hoe terugkoop werkt en hij maant hen geen druk uit te oefenen op Brecomar, de patroon van Coninck. Doen ze dat wel, dan zal deze, vreest Maurice, de prijs verhogen tot 600 piasters, 1.440 gulden. Maurice wijst dan op twee categorieën: slaven van 'de koning' die ten minste 1.000 piasters kosten omdat hij de besten opeist, en slaven van particulieren die 300 tot 500 piasters moeten opbrengen, afgezien van de proceskosten. Het uiteindelijke bedrag is het resultaat van het overleg van de consul met de patroon, aldus Maurice. Daarvoor kijken de partijen naar leeftijd, gezondheid en ijver van de slaaf en de consul houdt in de gaten, of de eigenaar over veel slaven beschikt en of hij er een paar kwijt wil. De consul let er bovendien op, hoe begerig de patroon is. Maurice weet, dat de 'Turcken' hebzuchtig zijn ('les turcs avarices'). Zeker met Brecomar moet er rustig onderhandeld worden, omdat hij rijk en begerig is ('un richard et avarice'), waarschuwt hij Hoorn.¹⁰

1692

Agio 23 July 1692

Rekeningh van de Zantoon peringeven
omrenten tot Agio van Sijmon Cornelis
die hoer geloot door orde van Lui de agnado

= aan het Kanton Salazette deaet	fl. 1500. —
= aan het Conincel byr 13 g Cento	150. —
= voor gerecht van de Kicaraba	15. —
= gerechtelyc van de Kacuan tot Conincel	12. 2
= gerechtelyc tot dat de Kacuan tot Conincel	13. —
= Maguelon	15. —
= aende Conincel voor een Garent	4. —
= aende Raeff tot een Moorddrufft gepen	31. —
= Agio van het geen Meeder in grefte	29. 2
deend is als ordinari	1769. 4
= Conincie a 4 g Cento	50. 4
= Cambio Maritimo	1840. —
	229. 5
	2049. 5

is ondesteckent

Sijmon Cornelis hoer

afgetuygen Willelm Van Bomen

afgetuygen Pieter Bojense Knae

Afbeelding 27 – Losgeldnota voor Sijmon Cornelis
Hoer, schipper van de Koning Salomon 1691

Bron: Arch. Alkm. inv. nr 0450 Buul te Graft

Prijsopdrijving en malversaties hangen in de lucht, wil Maurice maar zeggen. Pietersen is er de dupe van. Zo is ook de Dey niet afkerig van hoge eisen, volgens consul Paravicini in 1756. Aan de Rotterdamse vroedschap en de kerk meldt hij, dat de Dey voor Pieter Watson, kapitein van de *Maria Galej*, voor zoon Alexander Watson en stuurman Jan Nimmo respectievelijk 2.500, 1.000 en 1.200 peso eist, dus 6.000, 2.400 en 2.880 gulden. Dit wordt op 14 december 1756 uiteindelijk teruggebracht tot de helft, in totaal 5.640 gulden. De diaconie van Rotterdam en Dordrecht organiseren collecten, die ruim 7.769 gulden opbrengen. Voorts vraagt de Dey in 1757 een fors bedrag voor de Rotterdamse schipper Pieter Boijsson van de *Ses Soonen* en zijn mannen Eldert Pietersen, Roelof Vrijberg en Anthonij Werkmaister. Rotterdamse reders stellen zich voor allen garant en beheren het losgeld dat Adrianus Martinus en Jan Theodore Frescorode inzamelen onder voorbehoud van terugbetaling. In totaal moet er voor de mannen van de *Maria Galley* en de *Ses Soonen* inclusief kosten 17.127,50 gulden worden betaald.¹¹ De vraag blijft hangen of het niet voor minder kon. Het maakt wel duidelijk, dat iedereen individueel en naar kwaliteit wordt getaxeerd en dat er geen groepsnorm wordt

gehanteerd in een samenleving waar afdingen een standaardgegeven is in elk onderhandelingsproces.

Ook Dey Ali bedingt in 1758 hoge prijzen in het overleg met Willem Crul, al blijkt hij gevoelig voor Cruls poging op het bedrag af te dingen. Beiden komen tot een vergelijk: 1.580 gulden per slaaf. Het gaat om 27 slaven van de Dey, de Agha, Dey en de Pasha. Ook deze autoriteiten stellen als patroon zelf de prijs vast. Op basis van het totaalbedrag berekent de betrokken koopman, consul of bemiddelaar wat de vrijlating van een slaafgemaakte hem gemiddeld kost.

In Tripoli vallen vrijlatingsprijzen doorgaans lager uit. In verhouding zijn er minder slaven vrij te kopen. Een enkel voorbeeld wijst dit uit. Hees koopt in 1683 negen personen vrij. Twee van hen zijn in 1661 met hun schip *De Vlasblom* in Tripoli verkocht. Het betreft Hendrick Hendricksz de Wit uit Zaandam en Pieter Jansz uit Franeker. Een ander, chirurgijn Jacob Eyssen uit Wolvega, is in 1676 met de bemanning van *St Justina* tot slaaf gemaakt. Voor alle negen betaalt Hees op 23 juni 1683 in totaal 1.950 peso, 4.680 gulden, dus 520 gulden per persoon. Dit bedrag ligt wat lager dan wat men in Algiers en Tunis voor vrijlatingen bedingt. Hendrick en Pieter zullen in ieder geval blij geweest zijn na 22 jaar vrij te komen.

De individuele transacties tonen, dat de oorspronkelijke aankoopprijs in de Barbarijse staten geen norm is bij de vaststelling van het losgeld. Dit ondervindt een teleurgestelde De Ruyter tussen 1662 en 1664, wanneer hij in Algiers met de autoriteiten overlegt. Zij eisen voor 700 Nederlanders en anderen 300.000 gulden. Een schip uit Zeeland brengt intussen 42.000 gulden. Het is onvoldoende voor de vrijkoop van allen. De Ruyter vertrekt met 130 vrijgelatenen, onder wie 100 Zeeuwen. De laatsten zijn per persoon dus 420 gulden waard. Bij terugkeer in Algiers merkt De Ruyter tot zijn ongenoegen, dat de losprijs per dag wisselt. Patroons willen in 1664 winst maken op de aankoopprijs. De gemiddelde bedragen per persoon zijn nu 545 tot 720 gulden. Agha Ali eist voor drie Nederlandse slaven een nog hoger bedrag. De Ruyter accepteert dit niet, breekt het overleg af en vertrekt met een restant van 34.000 gulden. Hij heeft dan in totaal 55 slaven vrijgekocht.

Op dezelfde manier treedt Hees op 9 mei 1677 in onderhandeling met Pasha Hassan. De oorspronkelijke aankoopprijs is kennelijk nog bekend. Toch kan hij dit niet als criterium voor het verkoop- of vrijlatingsbedrag hanteren. De partijen komen slechts de bijkomende kosten

per slaaf overeen: 99,50 gulden. Na deze deal wordt op 1 mei 1680 de vrede gesloten.

Dit alles maakt het moeilijk in te stemmen met auteurs die Algiers en Tunis standaardprijzen toeschrijven en deze koppelen aan de status van de eigenaar en de slaafgemaakte. Voor een schipper zou 1.000 gulden worden geëist, voor een niet-vakbekwame 500 gulden. In de literatuur oppert men ook, dat de Noord-Afrikaanse eigenaars slaven zo vlug mogelijk voor een zo hoog mogelijke prijs aan Europeanen willen verkopen. Dit is innerlijk tegenstrijdig, want bij een snelle verkoop loopt men het risico van een lagere prijs en het staat hantering van standaardprijzen juist in de weg. Het valt ook niet goed te plaatsen, aangezien een slaafgemaakte meermalen intern en extern wordt doorverkocht. De rijkste man van Algiers verkoopt, aldus Hees, Elisabeth van der Hurck aan de Marokkaanse sultan en Algiers maakt Johannes Abrahamsz de Goede tot object van de goede relatie met de Turkse sultan.

Hoe weinig er sprake is van standaard- en groepsprijzen, getuigt Hees zelf. Op de lijst uit 1683 noteert hij wat hij per persoon betaalt. Voor schippers schrijft hij verschillende prijzen op. Schipper Dirck Cornelisz Swol uit Schermerhorn kost 900, de Enkhuizer Cornelis Siewertsz 1.100 en Katwijker Jacob Dircksz 800 gulden. Voor de Amsterdammer Hendrick Dircksz betaalt hij 2.000 gulden, terwijl hij 600 gulden neertelt voor Cornelis Barentsz Kuyper. Misschien rust dit verschil op ervaring en leeftijd van betrokkene. Timmerlieden stelt hij daarentegen wel vaak standaard op 400 gulden.

Opvallend veel vrouwen en jongeren gaan voor hoge prijzen weg. Zij worden misschien naar verdienste berekend. De Amsterdamse 'jongedochter' Lijsbeth Gijsburgh kost 800 gulden, terwijl Andries Michielsz als Amsterdams stuurman slechts 300 gulden kost en de Amsterdamse wees Cornelis Andriesz de Wit maar 200. Dit is evenveel als de gehuwde Rotterdammer Pieter Jansz, geboren in Hamburg, terwijl schipper Claes Remmers Bordingh uit Durgerdam wordt verhandeld voor 2.000 gulden. De prijs voor het Amsterdamse gezin van Marcus Hermansz Bordel loopt op tot 1.600 gulden, ongetwijfeld omdat het vier personen betreft.

Individuele slavenprijzen fluctueren dus fors. De bedragen van de Zuid-Hollandse synode zijn daarom een slag in de lucht. Uit de hiervoor genoemde briefwisseling blijkt, dat Kist 1.200 gulden kost, Leijndreijer 970,

de kok Albert 960, Cornelis Vinck 1.274 en Cornelis Ebcke 960 gulden. Zij zijn gewone zeelieden. Ook later worden er met meer en minder succes hoge bedragen geëist.

Pas in 1730 en 1735 lijken er standaardbedragen te verschijnen op de lijsten van Schrijver en Reijnst. Zij noteren regelmatig 300 gulden voor een matroos en 1.500 voor een schipper. Vermoedelijk onderhandelen zij over een aantal slaven tegelijk. Dit kan gunstig uitvallen. Toch geldt dit niet voor elke matroos of schipper die door Schrijver in Algiers en Tunis wordt vrijgekocht. Het verschil kan het gevolg zijn van de overlegtactiek en hangt misschien mede samen met wat het thuisfront kan opbrengen. Deze kant van de medaille komt straks uitgebreid aan de orde. In ieder geval gaan de vereiste bedragen ver uit boven het rantsoen, dat in de Nederlanden op jaarbasis immers 182 gulden bedraagt.

Kortom: in de vraag naar losgeld voor Nederlanders is de economische hebzucht van de Barbarijse staten zichtbaar. Met name Algiers laat zich daardoor leiden.

Marokko

In de onderhandelingen met de sultan van Marokko is er misschien gemakkelijker af te dingen op de prijs dan in Algiers en Tunis, waar men sterker op deze inkomstenbron is aangewezen. Dit laatste geldt mogelijk evenzeer in de havensteden Larache, Salé en Tetouan. De gouverneurs treden er immers tamelijk zelfstandig op met betrekking tot het verkopen van gekaapte Nederlanders. Wanneer Van Liedekercken in 1642 zijn verslag doet aan de Staten-Generaal over de 45 vrijgekochte slaven in Santa Cruz vertelt hij niets over onderhandelingen met de sultan. Slechts rapporteert hij welk bedrag hij heeft betaald. Dit komt erop neer dat hij voor elke slaafgemaakte 450 gulden neertelde. In Tanger maakt de Pasha Lambrechts duidelijk niet op losgeld uit te zijn, maar als hij in 1742 uiteindelijk 19 Nederlanders vrijlaat, moet Lambrechts voor elke vrijgelatene toch 600 peso of 1.440 gulden geven, een tamelijk hoog bedrag in vergelijking met wat men in Algiers eist.

In Rotterdam zijn lijsten bewaard gebleven die inzicht geven in de transacties uit 1649 van patroons in Salé en van kooplieden anderzijds die in 1651 borg staan voor het losgeld. Dit betreft onder meer de Rotterdamse schippers Thijs Cornelisz Calckbrander, Pieter Coeckebacker, Jacob Arebout¹² uit Veere en Noijs de Bois uit Vlissingen. Op de

aankoop-‘rolle’ wordt soms genoteerd, waar de gekaapte Nederlander terecht komt: in Noord- of Zuid-Salé. De lijsten zijn interessant, omdat het als ‘eerste rolle’ de eigenaar vermeldt. Hun aankoop vindt plaats in schellingen, terwijl Nederlanders het losgeld in florijnen betalen.¹³ De korte slavernijduur van de schippers en hun bemanningsleden, namelijk twee jaar, doet hopen dat het aankoop- en losgelbedrag vrijwel identiek zijn, tenzij de begeerte naar winst ook hier het verschil maakt. Voor de vrijlating van de opvarenden hebben de Rotterdamse kooplieden Michiel en Willem Viruly en Cornelis van Neck via diens broer Jacobus van Neck, koopman in Livorno, nauw contact met consul David de Vries in Salé.

De Vries vindt, dat gouverneur Sidi Abdalah van Salé te hoog inzet. Voor een schipper vraagt hij 2.000 gulden en voor een timmerman 800. Het gaat om 46 Nederlanders, onder wie de schippers Calckbrander en Coeckebacker die op 5 oktober 1649 zijn verkocht. Zodra kapitein Isaac Sweers met De Vries in Salé is aangekomen, onderhandelen ze op 11 februari 1650 met de gouverneur. De vrede met Salé wordt daarna in mei en juni 1651 gesloten, zodat ook hier het overleg over vrijlating voorop gaat. Al komt er een wirwar aan lijsten in omloop, dit neemt niet weg dat de aankoopprijs in 1649 kan worden vergeleken met het losgelbedrag, dat in 1651 wordt berekend. Een steekproef van het resultaat in juni 1651¹⁴ ziet er als volgt uit:

Noord-Salé:

Persoon	Functie	patroon	inkoop	waarde	Losgeld	Vershil
Calckbrander zoon Jacob Cornelis	schipper en jongen	Abdelous	elk: 7.270 = 14.540 sch.	fl. 4.362,-	fl. 4.864,-	fl. 502,-
Jan Maertensz	Koksmaat	Mealy	2.210 sch.	fl. 663,-	fl. 740,-	fl. 77,-
Hendrick Stevensz	Konstabel	Abdelous	1.640 sch.	fl. 492,-	fl. 550,-	fl. 58,-
Jan Gou	Bootsgezel		870 sch.	fl. 260,-	fl. 290,-	fl. 30,-
Jan Jorisz	Bootsgezel	Abdelous	3.000 sch.	fl. 900,-	fl. 1.004,-	fl. 104,-

Zuid-Salé:

Persoon	Functie	patroon	inkoop	waarde	Losgeld	Vershil
Hans Juriaensz		kapt. Marcus	4.250 sch.	fl. 1.2750,-	niet vrijgekocht	
Jan Gijsbertsz	Jongen	kapt. Marcus	2.510 sch.	fl. 753,-, of fl. 200,-?	fl. 840,-	fl. 87,-, of meer
Cornelis Fransz	Timmerman	Brem Ducq	4.000 sch.	fl. 1.200,-, of 600,-?	fl. 1.341,-	fl. 141,-, of meer
Thomas Thomasz	Stuurman	Maldonadoc	8020 sch.	fl. 2.406,-, of 500,-?	fl. 2.684,50	fl. 278,50, of meer
Andries Jansse	Kok		4.150 sch.	fl. 1.245,-, of fl. 450,-?	fl. 1.405,-	fl. 160,-, of meer
Frans Pietersz Starreman	Kuiper		3.130 sch.	fl. 939,-, of fl. 200,-?	fl. 1.044,-	fl. 105,- of meer
Leendert Clement	Bootsgezel		1.130 sch.	fl. 339,-	fl. 374,-	fl. 35,- meer

De Vries moet in totaal 14.140 gulden betalen. In dit overzicht is een vraagteken gezet bij de waarde van de schelling die Nederlanders soms lager taxeren. Uitgangspunt is hier de gebruikelijke waarde. Juriaen Pietersz, slaaf van gouverneur Zachary, wordt overigens niet vrijgelaten. Andere lijsten geven voor bemanningsleden ongeveer eenzelfde bedragen. Deze leren, dat aankoop- en vrijlatingsprijs niet gelijk zijn, maar ook niet ver uiteenlopen. Toch blijkt, dat eigenaars zelfs na een korte slaventijd iets aan losgeld verdienen, terwijl slaafgemaakten hun dagelijkse onderhoud zelf moeten bekostigen (zie hoofdstuk 4). De conclusie is, dat de prijs van eerste aankoop in Salé in 1649 geen norm is voor de bepaling van de hoogte van het losgeld in 1651. Dit blijkt later evenmin het geval.

De Ruyter weet in 1655 het Nederlandse ongenoegen over Salé te beteugelen. Sidi Abdalah stemt erin toe Algerijnse kapers te verbieden Nederlanders in Salé te verkopen en hen door de consul te laten vrijkopen. Voorts wordt er afgesproken, dat de consul voor een schipper 750 gulden betaalt en voor een bootsjongen 150. Dit zijn lagere bedragen dan die welke de sultan verlangt, al kan er ook in het overleg met de sultan flink worden afgedongen. De sultan eist voor schipper Jan Jansz Roodt van Edam 1.000 rijksdaalders. Heppendorp telt er uiteindelijk 400 neer. Voor 1.000 gulden krijgt Jan Jansz Roodt in Salé dus zijn vrijheid terug. Wel moet hij de sultan nog 120 geweerlopen en vier 'Moorse' slaafgemaakten leveren voor zijn bemanning. De prijs van een geweer was in

de Nederlanden ongeveer 7 gulden. Nadat hij alles heeft voldaan, gaan alle opvarenden van de *Swarten Arent* in 1686 vrijuit, samen met 22 of 23 andere Nederlanders. Schipper Gilles Jansen van Amsterdam ziet via de consul in Salé evenzeer kans een lagere prijs te bedingen. In plaats van 600 betaalt hij 200 rijksdaalders en voor de Enkhuizer Ruud Sybrantsz en Isaacq Jansz uit Hoorn betaalt hij helemaal niets, omdat hij de sultan ervan weet te overtuigen dat zij arme bootsgezellen zijn. Al met al is de sultan met deze overeenkomst 18.000 gulden rijker geworden.

Een vergelijking met de prijzen die in Suriname in deze tijd gelden, is niet onbelangrijk. De predikant Johannes Basseliers is tegelijk plantagehouder om zijn gezin van levensonderhoud te voorzien. Hij koopt in 1684 vijf Afrikanen voor 1.675 gulden, dus 333 gulden per persoon.¹⁵ De Surinaamse prijzen liggen dus lager dan wat Lambrechts voor Nederlanders in Tanger kwijt is en ook de sultan strijkt een hogere prijs op voor Nederlanders.

Benali meent, dat Marokko vaste tarieven hanteerde: een schipper zou 3 tot 4.000 gulden 'doen', een stuurman en een chirurgijn 2.000, een timmerman en zeilmaker 1.500 tot 2.000 en een matroos 1.000 gulden.¹⁶ De hierboven genoemde vraagprijzen voor de Rotterdamse zeelieden maken duidelijk dat Benali de bedragen te hoog stelt en de gehanteerde variatie negeert. C.J. den Ridder stelt de prijs van Nederlandse matrozen in Algiers op een gemiddelde van 500 tot 1.000 gulden, onderofficieren op 750 tot 1.500.¹⁷ Dit is een reëlere inschatting, maar voor Marokko is dat toch aan de hoge kant. Waarschijnlijk houdt hij geen rekening met de afding-cultuur.

De bedragen verschillen van wat Engelsen voor hun landgenoten moeten betalen, alleen al omdat men dan in Engelse ponden rekent, die in de zeventiende eeuw elf gulden waard zijn. Clissold concludeert, dat men gemiddeld 38 pond per persoon bedingt of 418 gulden. Een vrouw daarentegen kost 800 tot 1.300 pond. Hij schat het totale bedrag aan losgeld in 1646 op 40.000 pond, ten laste van de Engelse schatkist. Auteur Wolf richt zich op de hoge bedragen die Marokkanen voor Portugezen en Spanjaarden vragen. Een Engels vakman en een matroos zouden 500 pond waard zijn. Een algemeen beeld geeft Davis. Hij rekent in dollars en noemt een gemiddeld bedrag van \$ 225 voor een Europeaan.¹⁸

Behalve in individuele gevallen als die van Pieter Govertsz Tasch verdienen de patroons in Salé in 1651 dus niet bijster veel aan Nederlanders. Dit afgezien van de verrichte slavenarbeid zelf van bijvoorbeeld

Jan Dekker en Maria ter Meetelen, waarmee eigenaars – inclusief de sultan – zich verrijken. Intussen kan helder zijn dat Marokko voor Nederlanders doorgaans minder hoge bedragen eist dan andere Barbarijse staten. Maar het totale losgeld behelst ook in Marokko een forse som, zeker wanneer daarbij gerekend wordt met de waarde van geleverd buskruit en wapenmateriaal. Het thuisfront van de slaafgemaakten staat daarmee voor de vraag, wie het geld kan betalen en dat ook doet. Hebben Nederlandse instanties misschien een zo'n humanitaire inborst, dat zij het geld voorschieten of voldoen? Of zijn de verwanten kapitaalkrachtig genoeg om hun dierbaren vrij te kopen? Indien men slechts een kleine bijdrage kan ophoesten, wie vult die dan aan? Het is een volgend probleem.

Aanbod van losgeld

Verantwoordelijkheid voor de Nederlandse slaaf

De kwestie is nu, wie er in de Nederlanden hulp biedt, welk aanbod er wordt gedaan en hoe de hulp wordt georganiseerd? Dit draait allereerst om de vraag, wie zich het lot van de Nederlanders aantrekt, en wel zodanig, dat men reële hulp verschaft.

Portugese en Spaanse slaven vallen in Noord-Afrika terug op geestelijke orden die in de zorg voor gevangenen veel te bieden hebben. Telkens verschijnen er paters om slaven te verlossen. Zij organiseren die hulp niet alleen in Zuid- maar ook in Noord-Europa. Maastricht richt op 11 november 1646 een Broederschap op voor hulp aan slaven in Noord-Afrika. Dit gaat niet ongemerkt voorbij aan de rest van de Republiek.

Maria ter Meetelen constateert tot haar verdriet dat er in oktober 1736 in Meknès 73 Portugezen voor lage bedragen vrijgekocht worden. Ze vergist zich echter in de prijs. De eigenaar ontvangt per slaaf 1.075 gulden. De paters beloven de betrokken eigenaars bovendien 19 'Moren' en een aantal 'bulhonden'. Eenzelfde stemming overvalt haar, wanneer er 73 Spanjaarden vrijkomen, elk voor 1.025 gulden, onder wie twee paters die Algiers 2.500 gulden per persoon opleveren. Nederlandse protestanten kennen geen kerkelijk orgaan voor slavenhulp. Op wie, of op welke instantie en in welke mate kunnen zij een beroep doen en welk beleid wordt er voor hen opgezet?

Vrouwen en moeders

Uiteraard zijn het vrouwen, die aandringen op hulp. Luid en duidelijk laten ze zich tot in de hoogste regionen horen. Een aantal van hen verzoekt de burgemeesters van Vlissingen in 1609 hun dierbaren in Tunis te verlossen. Vlissingen schuift dit verzoek door naar de Staten-Generaal. Die voelen zich dan aangesproken, want vrouwen in Zuid-Holland komen op 13 augustus 1609 met eenzelfde verzoek en ook Amsterdam richt zich in januari 1610 tot de Staten-Generaal ten behoeve van slaafgemaakten in Tunis en Algiers. Anna van Dorth richt zich in 1678 voor haar zoon Cornelis Fockeel tot de burgemeesters van Arnemuiden, die met de Vlissingse schipper Joris de Coster is uitgevaren. Zij wordt naar de magistraten van Vlissingen doorverwezen.

‘Huijsvrouwen’ hebben een goede reden om in het geweer te komen. Zij lezen smeekbeden van man en verwanten immers vaak als eersten. Hun invloed op mogelijk tranentrekkende verhalen over de slavernij in Noord-Afrika, wordt in de literatuur weinig besproken. Juist zij kunnen het lot van dierbaren evenwel dramatiseren. Dit blijkt in een brief van Rotterdamse vrouwen,¹⁹ die het gebrek aan levensonderhoud vooropstellen. Hun gevangengenomen vaders en zoons brengen geen kostgeld meer in. Ook voelen ze de onmacht om losgeld op te hoesten, zodra ze ‘hert-breeckende brieven en erbarmelijcke smeeckingen’ (zoals zij het typeren) verwerken. Daarom tekenen ze het lot in schrille kleuren af. Hun dierbaren zouden in handen van ‘bloethonden’ zijn gevallen, ondragelijke arbeid moeten verrichten onder veel slaag en geselingen die hen ‘uitmergelt’ en doet ‘verstijven’. Ze moeten beestenvoedsel eten en worden geprest hun religie te vervangen voor de ‘afgodendienst van de onheilige Mohameth’. Ook vrezen ze, dat de mannen een nog harder lot zal treffen, wanneer de overeenkomst met Salé in mei 1651 niet doorgaat. Ze zouden dan naar elders gevoerd kunnen worden, zodat ze nog verder van huis raken en elke hoop op terugkeer vervliegt. De huisvrouwen vragen ten slotte een vergunning aan voor een ‘speciale’ collecte om hun nood te lenigen. De Rotterdamse kerk besluit met de brief op tafel op 23 april 1651 500 gulden te verstrekken en anderen een voorbeeld van barmhartigheid te geven.

Generaal hulpaanbod?

Opvallend is het, dat Vlissingen in 1609 de verzoeken naar de Staten-Generaal doorverwijst. Het zijn immers de kooplieden en reders die

investeren in schepen en handel en belang hebben bij het wel en wee van hun bemanning en lading, al zijn het de schippers en kapiteins die de zeelieden rekruteren. Zij behoren dan toch in de eerste plaats voor het scheepsvolk en andere opvarenden in te staan? Maar het gaat om gevangenschap en slavernij in het buitenland, wat boven lokale en persoonlijke belangen uitstijgt. Het gaat bovendien om politieke relaties met andere volken, zodat men mag verwachten, dat de overheden en bijvoorbeeld de Levant-Directie zich verantwoordelijk stellen voor het gevangen scheepspersoneel. Voorts dragen de Gecommitteerden voor zeezaken van de Staten-Generaal met de admiraliteiten zorg voor de Straatvaart. Daarom zijn de verdragen met de Noord-Afrikaanse staten erop gericht om tot slaaf gemaakte Nederlanders vrij te krijgen.

De eerste taak van consuls omvat het vorderen van de opgebrachte schepen en de vrijlating van Nederlanders. Consul De Keyser wordt er in januari 1617 immers op afgerekend en de vrijlating is in 1622 ook een urgent punt in Pijnackers instructie. Vanaf 1609 prijkt het al op de landelijke agenda.²⁰ Vrouwen zetten in 1609 dus iets in beweging.

De Staten-Generaal vaardigen schipper Jacob Arentsz Doets in 1611 af naar Tunis, die daar overlijdt, zoals hiervoor bleek. De Staten van Holland steunen zijn weduwe door een deel van zijn loon, 1.200 gulden, op de Staten-Generaal te verhalen. Zowel door de missie van Doets als door de toekenning op 26 maart 1612 van 400 gulden aan zijn weduwe, accepteren de Staten-Generaal hun aansprakelijkheid. Ze gaan zelfs een stap verder en zeggen in 1611 in reactie op de hulpverzoeken ermee namens de 'Generaliteyt' akkoord te gaan om 'te contribueren' in de vrijlatingskosten. Het kan een incidenteel besluit zijn, maar ook een opstap naar de structurele verantwoordelijkheid voor Nederlanders in Noord-Afrika. Dus is de vraag: wordt er werkelijk en consistent generale hulp verschaft, en zo niet, waarom niet? Dit vergt een brede bespreking.

Hoge overheden

Het feit dat de Staten-Generaal de afvaardiging van consuls overlaten aan de Levant-Directie en de konvooibescherming aan de admiraliteiten, voorspelt niet veel goeds voor een generaal hulpaanbod. In 1629 zijn ze niet meer zo toeschietelijk als in 1609. Ze zeggen de algemene middelen niet voor een losgeldfinanciering te willen gebruiken en beperken zich tot maritiem-politieke pressie op Noord-Afrika. Ze komen alleen in actie om geldzendingen naar Barbarijse staten te faciliteren.²¹

Het is geen theoretisch probleem. Van die afwijzende houding is in 1646 bijvoorbeeld Anna Anthonisdr de dupe. Een verzoek voor haar man in Algiers, schipper Isaack Michielse, komt via de Vlissingse burgemeesters in 1647 weer bij de Staten-Generaal terecht. Het wordt niet gehonoreerd.²² Doets' uitzending in 1611 en Jan Wendelsens vertrek in 1629 monden kennelijk niet uit in landelijke hulp. Hoezeer het besef bij burgers leeft, dat de hoge overheden een helpende hand behoren uit te steken, vertolkt Klaas Krul uit Graft. Ze moeten, schrijft hij vanuit Algiers, naar Bijbelse maat optreden als 'vaders' die hun kinderen niet veronachtzamen. Daarom citeert hij uit de Bijbelse profetie. Hoogmogenden blijven echter weigeren hun politieke slagkracht in te zetten voor het afdwingen van vrijlatingen en voor financiële hulp. Ze wijzen het simpele plan van de Hollandse Staten om Jacob Jansz van Duynkercken met Wendelsens expeditie te laten meegaan zelfs af. Dit was een voorstel, omdat hij – anders dan Wendelsen – de taal kent en de bevrijding van slaven het doel van de expeditie is.²³

De Staten-Generaal worden in 1631 van drie kanten tot generale hulpverlening gedrongen. Haga stelt hen voor Jacob Huygen naar Algiers te zenden. Die is daar drie keer verkocht, maar is bereid er zelfs 'buyten 's landts costen' heen te gaan, schrijft hij de Staten van Holland op 25 september 1631. Voorts dringen vrouwen opnieuw aan op hulp. Ten derde ontvangen de Staten-Generaal op 28 januari 1632 een brief van de slaafgemaakten zelf. Ze kunnen de 'grouwelijke tirannie' niet langer verdragen en hopen dat de Staten-Generaal hen zal bevrijden door het zenden van twaalf oorlogsschepen. Ze zeggen met 500 man in Algiers in 'tijdelijke en eeuwige slavernij' ten onder te gaan, doelend op de dwang 'Turck' te worden. De Staten van Holland zijn onder de indruk van de noodkreet en concluderen, dat er voor Hollandse burgers een ramp dreigt. De edelen in de Statenvergadering stellen op 20 juli 1633 voor om een 'generale' collecte te houden, want zij denken dat er een grote som geld nodig is.

Een volgende prikkel voor een landelijke aanpak leveren de 40-jarige Gerrit Gijsbertsz Coenen uit Hoorn en Willem Gerritsz Ruyghvelt uit Delfshaven, Gijsbertsz compagnon. Beiden hebben een plan om de 'arme gevangenen' in Algiers en Tunis te verlossen. Gerrit (ook: Cornelis) Gijsbertsz Coenen is vijfmaal (!) tot slaaf gemaakt en zeven maal verkocht. Engelsen hebben hem bevrijd, waardoor hij kon deelnemen in Wendelsens expeditie. Hij is bereid zonder loon de actie uit te voeren, indien hij met zijn compagnon de beschikking krijgt over drie oorlogsschepen met elk

130 man. Hij legt het plan nader uit aan de Levant-Directie. Deze verwijst hem naar de Hollandse Staten. Nadat de Hollandse raadpensionaris het heeft geagendeerd, verschijnen Gijsbertsz en zijn vriend in de Statenzaal in Haarlem. Aanvankelijk juichen de heren het plan toe, omdat de bevrijding ook huns inziens geen uitstel duldt. Ze besluiten vier schepen door de admiraliteiten te laten uitrusten. De Levant-Directie moet een schip van Amsterdam en van Hoorn leveren en Rotterdam en Zeeland moeten ook elk een schip ter beschikking stellen. Daar gaat het mis: Rotterdam en Zeeland hebben geen zeewaardig schip beschikbaar. Vervolgens loopt het fout bij de Staten-Generaal. Die willen zich beperken tot een bijdrage van 1.400 pond Vlaams, terwijl er vier keer zoveel geld nodig is. Op 27 juli 1634 verklaart Gijsbertsz in de Staten dat het plan door geldgebrek mislukt. De hoge heren voelen zich in theorie aansprakelijk, maar laten een praktisch plan stranden.²⁴ Gemakshalve nemen ze aan, dat de meeste slaafgemaakten uit het Noorderkwartier afkomstig zijn. Zo schuiven ze het probleem van zich af.²⁵

De verbale steun van de Levant-Directie voor het plan wekt de indruk, dat zij sympathiek staat tegenover het verlossen van slaven, maar ze spant zich niet in voor een collectieve vrijlating en verwijst de vrouwen in 1659 naar de Staten-Generaal, die op hun beurt weer verwijzen naar hun Gecommitteerden voor zeezaken. Het verzoek levert weer debat op en komt terug op de tafel van de Directie. De Staten-Generaal opperen op 4 september 1659 dat het losgeld moet worden bekostigd uit verhoging van de lastgelden. De Amsterdamse burgemeesters leggen dit neer bij de Directie, die zich er op 8 september en op 1 oktober 1659 opnieuw over buigt. Ze erkent dat er veel mis is en dat particuliere geldstromen ten bate van slaven effectiever kunnen verlopen. Verhoging van de lastgelden achten ze echter schadelijk voor hun handel. Tegelijk schrikken ze ervoor terug meer over vrijlating en losgeld te zeggen. Ze vrezen, dat het scheepsvolk dan verleid zal worden zich minder krachtig tegen kapers 'te defendeeren' met het gevolg dat er meer ongelukken gebeuren. Bovendien zouden kapers meer losgeld kunnen gaan eisen. Voor alles vinden ze de losgeld-financiering riskant. Velen blijken namelijk in slavernij te zijn overleden voor er losgeld betaald is: wat moet er dan met het ingezamelde geld gebeuren? Als er trouwens generale, landelijke hulp wordt geregeld, moet het Noorderkwartier meedoen en moet daarvoor een algemene ordonnantie worden opgesteld. Toch zal de Directie ook dan niet in slaafgemaakte Nederlanders investeren. Ze wil het geld alleen wel beter

‘geëmployeert’ zien, want er wordt veel geofferd. Met dit betoog verdoezelt zij haar onwil zich in te zetten voor structurele generale financiële hulp.

Wat de Hoogmogenden betreft, blijft hun aansprakelijkheid voor slaven eveneens steken in mooie woorden. Slechts in ‘oorlogstijd’ willen ze ‘generale’ hulp bieden. In de literatuur wordt een drietal generale vrijkopen beschreven die op het conto van de Staten-Generaal staan: in 1664, 1680 en 1730. Op dit moment kan worden betwijfeld of dat ‘generale’ hulp betreft. Zeeland alleen al gaat in dit opzicht zijn eigen gang. De Ruyter zet zich in 1644 op verzoek van Vlissingen particulier in voor de grootscheepse bevrijding van Zeeuwen en ‘buitenlanders’. In zijn latere missie van 1662-1664 maakt hij dit onderscheid tussen Hollanders en Zeeuwen minder sterk. Dan treedt hij namens de Amsterdamse admiraliteit en Staten-Generaal op voor slaafgemaakten in Marokko, Algiers en Tunis. In overleg met Van Berck bewerkstelligt hij in 1662 de vrijlating van 33 personen te Algiers: hij verruilt 21 ‘Turcken’, onder wie de ‘Turckse’ kapitein Hasan, voor 21 Nederlanders. Voorts koopt hij er negen vrij. Drie Zweden kopen zichzelf vrij. In 1680 geven de Zeeuwse Staten bevelhebber Carel van de Putte opdracht alleen voor 43 Zeeuwse slaven in Algiers te betalen. Utrecht houdt zich vrijwel geheel afzijdig van een landelijke actie. In 1670 treedt Van Gent met eenzelfde succes op: hij bevrijdt 19 ‘Nederlanders’, 19 Engelsen en 29 Duitse, Noorse en Zweedse ‘buitenlanders’. Hees onderhandelt in 1682 ook uitsluitend voor Hollanders in Algiers. Er wordt landelijk dus weinig gedaan.

Pas na 1727 komt daarin een kentering. De Staten-Generaal geven Cornelis Schrijver in 1726 opdracht alle personen van gekaapte Nederlandse schepen te bevrijden. Er is een Fonds opgericht voor het verstrekken van Turkse paspoorten. Elke deelnemer in de Straatvaart moet er voor zo’n pas een bijdrage in storten. Dit Fonds spreken de Staten-Generaal aan voor het vrijlatingsgeld. Ze financieren het dus niet uit de algemene middelen. Schrijver gaat naar Algiers met een lijst van januari 1729 waarop 256 namen prijken. In Algiers tekent hij in de marge het resultaat aan van de vrijkoop.²⁶ In 1730 bevrijdt hij 76 slaven en 48 in 1731. Hij noteert voorts, dat er na 1690 in Algiers negentien slaven zijn overleden, dat kooplieden intussen 24 personen hebben vrijgekocht, dat de Dey elf slaven zonder betaling vrijlaat en dat er 78 slaven achterblijven.²⁷ Zo bevrijdt hij vijftien slaven van de Dey, onder wie Michiel Adriaensz uit Zierikzee en Jacob Willemsz Moses uit Huisduinen. Schrijver betaalt uit naam van de Staten-Generaal gemiddeld 925 gulden per persoon.

Voorts verzoeken de Staten-Generaal de steden in alle gewesten op 5 september 1742 een opgave te verstrekken van wie er uit de regio's tot slaaf gemaakt is, hoeveel geld er is opgebracht en voor wie. De brief brengt onder meer aan het licht wat een paar mensen uit een Apeldoornse buurtschap beleefden. De echtparen Hendrik Willemsz en Elsie Heijmerix en Tonis Jansz en Hendrikje Heijmerix zijn in 1730 met dochter Janna Polman op een Engels schip uit Amsterdam uitgevaren naar, wat zij noemen, 'Nieuw-Nederland', Noord-Amerika dus. Tijdens de overtocht worden ze overvallen en worden ze tot slaaf gemaakt in Marokko. Een Engels schip bevrijdt hen in 1734 uit Salé. Tonnis Jansz en Janna Polman zijn intussen overleden. De anderen gaan via Amsterdam terug naar hun buurtschap. Dit alles vertelt de Gelderse landdrost op 17 april 1743 in antwoord op de generale brief.²⁸

Wanneer kapitein Martinus Mijtens naar Tetouan vertrekt om slaafgemaakten uit Meknès en Tetouan vrij te kopen, zetten de Zeeuwse Staten zich concreet in voor enkelen uit Zierikzee. Samen met de vroedschap dringen ze er bij de Staten-Generaal op aan Leendert Barentsz Anker en Joos Joosse Jolle (ook Nolle geheten) uit Zierikzee subsidie te verstrekken. Dit vindt uiteindelijk gehoor, omdat beiden in armoedige omstandigheden verkeren en onvermogen zijn. De Staten-Generaal betalen voor elk 450 pesos of 1.050 gulden uit het Fonds van de Turkse passen. Daardoor zien Anker en Jolle samen met de groep die Mijtens uit Marokko ophaalt, na 12 jaar slavernij hun vrijheid terug.²⁹

Toch weigeren de Staten-Generaal in vredetijd de slaafgemaakten structureel financiële hulp te bieden. Zelfs beloven ze Noord-Afrikaanse patroons te helpen ontsnappen terug te bezorgen. Dit dreigt de Zeeuw Pieter Boone te overkomen als slaaf van Sulayman in Algiers. Sulayman was een verdienstelijke tolk van Hees en sloot in 1688, in vredetijd, met Boone een vrijlatingsovereenkomst voor 4.000 gulden. In vredetijd zou eigenlijk iedereen vrijgelaten moeten worden, dus Boone had zich de moeite kunnen besparen om welk bedrag dan ook in handen van Sulayman te leggen. De deal gaat echter door en Boone mag zich nog voor hij losgeld heeft betaald vrij bewegen. Dan ontsnapt hij en keert naar huis terug. Een boze, maar naïeve Sulayman verzoekt de Staten-Generaal om diens uitlevering. Die schakelen de Zeeuwse Staten in om Boone op te sporen. Deze werken daar niet aan mee. Het is een bewijs van de negatieve houding van de Hoogmogenden.

Dezelfde houding van de Staten-Generaal en de Levant-Directie is waar te nemen bij de VOC en de WIC. Dit komt tevoorschijn wanneer

straks het standpunt van de Amsterdamse VOC onder de loep genomen wordt. Reageren de kerken landelijk al evenzeer afwerend?

Misschien is het weinig opmerkelijk dat de Franstalige of Waalse kerk zich generaal en genereus inzet voor ‘arme broeders op de galeien’ zonder te onderscheiden of deze op Franse of Barbarijse galeien dienen. Franse kerken worden geteisterd door vervolgingen en de Waalse kerken in de Nederlanden staan voor vluchtelingen in. Vooral na de nieuwe instroom van vluchtelingen in 1685 prijkt deze hulp op de agenda van de Waalse synode, begaan als zij is met haar landgenoten op de galeien (‘pauvres frères sur les galères’).³⁰ Behalve tot gebed roept zij de plaatselijke Waalse kerken op giften in te zamelen voor de ‘ongelukkigen’. Zij zet voorts een ‘fonds’ op onder de supervisie van haar generale deputaten voor toezicht op de ontvangst en verstrekking van losgelden. Aan haar oproepen geven de gemeenten gehoor. De Waalse gemeente in het Zeeuws-Vlaamse Oostburg stuurt giften in, terwijl zijzelf zucht onder de zware zorglast voor de gevluchte geloofsgenoten die blijven arriveren.³¹

Generale hulp voor ‘vreemden’?

Staan de Staten-Generaal ook negatief tegenover buitenlanders die van schepen onder Nederlandse vlag meegenomen worden en tot slaaf worden gemaakt in Noord-Afrika? En voelen zij zich misschien toch wel verantwoordelijk voor ingezetenen uit de randen van de Republiek, de Generaliteitslanden Zeeuws-Vlaanderen, Brabant en Limburg?

De Zeeuwse Staten gaan te rade bij de prins van Oranje die de scepter zwaait in Buren, Breda, Lingen (nu in Duitsland) en IJsselstein om in kaart te brengen wie er uit deze regio’s in slavernij ‘zucht’. Ook vragen ze de Staten-Generaal om Hees een aparte lijst te laten opmaken van slaven uit de Generaliteitslanden³² en van ‘vreemdelingen’ uit de Hanzesteden, van Schotten uit Rotterdam en inwoners uit Emden. Eerder trad men in het krijt voor Fransen. Maertensz Coy krijgt in 1626 immers een lijst mee van Franstalige slaven in Algiers en Tunis. Bij terugkeer controleren de Staten-Generaal niet, of Coy in deze missie is geslaagd.

Later meldt De Ruyter alle vrijgekochte ‘vreemdelingen’, zoals Fransen, aan de Amsterdamse admiraliteit. De Franse bemiddelaar Maurice helpt de eerder genoemde Frans de Coninck, die in brieven steeds François le Roy heet en met zijn moeder lidmaat van de Franse of Waalse kerk in Hoorn is. Zij roept op 18 juli 1718 zijn hulp in. Hij wendt zich tot de Amsterdamse burgemeesters. Uiteindelijk stelt de vroedschap van Hoorn

zich in maart 1718 borg voor Frans' losgeld van 1.744 gulden. De heren Willem Walravensz en Isaac Veltmuijs zamelen dit in met collecten in oktober 1718. Pendelend tussen Amsterdam en Marseille verneemt Maurice dat de patroon van Frans niet met dit bedrag akkoord gaat.³³ De details komen verderop aan de orde bij de hulp van de stad Hoorn.

Kortom: noch de Staten-Generaal noch de Levant-Directie organiseren generale, landelijke vrijlatingsacties. Massale acties steunen ze passief. De zorg voor Nederlanders in de Barbarijse staten laten ze over aan regionale en lokale besturen en particulieren, zodat die zich bezig moeten houden met de sociaal-financiële gevolgen van de Straat- en kaapvaart.

Debat over het hulpaanbod

De negatieve houding van de hoge overheid ten aanzien van het Nederlandse slavenprobleem komt niet uit de lucht vallen. In de Hollandse Staten ontspint zich een debat dat een opstap is om de brede discussie hierover weer te geven.

In hun Hollandse Statenvergadering verklaren Dordrecht en Leiden zich tegen het houden van een 'generale' collecte voor slaven. De organisatie kost volgens hen te veel geld. Anderen funderen hun negatieve visie op het feit dat de armoede in hun stad toeslaat. Een derde partij denkt dat andere gewesten niet tot een landelijke collecte te bewegen zijn. Daarbij goochelt men met cijfers. Terwijl men eerst over 1.000 slaven in Algiers spreekt, doet even later het getal 700 of 600 de ronde, zodat er een bedrag van 600.000 Vlaamse ponden nodig zou zijn. De conclusie van de Staten is in 1632 dat het losgeld niet met collecten is op te brengen. Terwijl de slaven zelf in Algiers spreken over 500 personen, wordt dit aantal in de discussie dus opgeschroefd. Het mondt uit in het besluit het rekest nader te onderzoeken.³⁴

De kwestie keert jaren later terug. Veel Hollandse kerken klagen in 1657, dat de diaconieën dagelijks worden overstelpt met verzoeken van familieleden. De Staten-Generaal opperen dan toch een generale collecte te houden, zo maken de voorstanders in Holland duidelijk. De Staten-Generaal vrezen, dat slaven in Algiers en Tunis zo 'desperaat' worden, dat ze 'perickel lopen' hun 'lijff ende siele te verliezen'.³⁵ Deze Staten hopen, dat er in 1663 300.000 gulden voor een massale vrijkoop bijeen wordt gebracht. Zelf stellen ze geen bijdrage beschikbaar uit hun algemene middelen. De tamelijk hoge inschatting maakt hen terughoudend. Ook in de Hollandse statenzaal stuiten de hoge bedragen op bezwaren. Menigeen

vreest bovendien, dat het aanbieden van grote kapitalen als beloning zal worden opgevat voor slecht gedrag van schippers, die de 'Ordre' van 1628 trotseren door hun schip amper te bewapenen en met te weinig scheepslui aan de Straatvaart deelnemen. De Ruyter botst in 1664 dan ook tegen geldgebrek aan.

Een heikel punt in het debat is, dat kapers en Barbarijse staten zich verrijken ten koste van de slaven. Dit ethische probleem wordt in 1664 uitgesproken in een fel pamflet. De kooplieden en de Staten-Generaal worden erin opgeroepen de 'vrije commercie' met Barbarijse staten te veroordelen. De auteur richt zich vooral tegen Algerijnen, die 'grouwelycke christentyrannen' worden genoemd en wapens in handen krijgen om de 'christelijke wereld' aan te vallen. De Staten-Generaal reageren en vinden dat kapers in toom gehouden moeten worden door handel,³⁶ terwijl ze weten dat de economische betrekkingen met Barbarijse staten vooral stoelen op handel in schepen en wapens.

Hoezeer dit pamflettenverzet tegen de handel met de Barbarijse staten theorie blijft, blijkt bij de admiraliteit De Maze die de verkoop regelt van pinas *De Propheet Daniël*. Het schip is heroverd op de Salése kapitein Ahmed Cordue. Na het proces, dat de procureur in Rotterdam aanspant met behulp van de tolk Abraham Bravavel, eigent de admiraliteit zich de opbrengst van 4.500 gulden en 16 stuivers niet toe. Veilingmeester Pieter Bisschop betaalt dit namens de admiraliteit aan Ahmed. De Maze is inclusief proceskosten 5.258 gulden en 16 stuivers kwijt.³⁷ Rotterdam blokkeert Ahmed Cordue dus niet in diens mogelijkheden zijn kaapbedrijf voort te zetten in een tijd dat de relatie met Salé erg onrustig is. Diverse predikanten in Zeeland verdiepen de ethische kwestie.

Dominee Godfried Udemans kijkt in Zierikzee positief naar handels-overeenkomsten met de Barbarijse staten. Hij vindt duurzame slavernij van wie ook evenwel volstrekt onrechtvaardig. Dit laat hij in zijn *'T Geestelyck Roer van 't Coopmansschip* in 1638 weten. Ieder mens moet vrij zijn, schrijft hij, omdat vrijheid mensen is aangeboren. Vrijheid is een natuurrecht. Men moet elk eerlijk middel aanwenden om slaven te verlossen. Ook spreekt hij zich fel uit tegen terugzending van gevluchte slaven, zoals dit later Boone boven het hoofd hangt. De Middelburgse predikant Johannes de Mey, evenzeer tegenstander van slavernij, kant zich in zijn *Bedenkingen tegen menschenhandel* (1659-1741) tegen collecten voor losgeld. De 'vervloekte' slavenhandel en mildheid jegens kapers zijn voor 'ons gemeenebest' nadelig: het put 'onze' burgers uit. Erger

nog: 'zeerovers' gaan dan 'meerderen tot slavernye brengen'.³⁸ Het is een redenering die in deze tijd ook in Engeland opgeld doet.³⁹

Deze geluiden vinden weerklank in raadszalen. Op 4 april 1682 krijgen Zeeland en Holland weer een rekest op tafel van vrouwen, ouders en vrienden van slaven in Algiers, Marokko en Tunis. De vrouwen hebben van kapitein Pieter Merques, die zelf slaafgemaakt is, gehoord dat er veel geld nodig is voor vrijkoop. De Zeeuwse Staten beraden zich op een uitweg en vinden dat zij zelf de particuliere bijdragen behoren aan te vullen. Zij zetten een combinatie op van steun door particulieren, de kerk en de stad. Dit resulteert in 1663, 1676 en in 1687 in gewestelijke steun. Zo kan De Ruyter in 1664 met 100 Zeeuwen uit Algiers vertrekken en in 1687 treedt schout-bij-nacht Carel van de Putte in Algiers en Tunis ten bate van Zeeuwse slaven op.

De burgemeesters van Goes keren zich met De Meij tegen een 'generale', dat wil zeggen provinciale, inzameling. Ze willen 'barbaren' niet met 'onze kapitalen' verrijken en vrezen meer overvallen. Schippers mogen niet langer de zee op met te kleine schepen en te geringe bemanning en behoren zich adequaat te 'assureren'.⁴⁰ Ondanks dit Goese protest zetten de Zeeuwse Staten hun gewestelijke hulp door, want een vrijlatingsregeling vinden ze geen zaak van kooplieden.⁴¹ Kortom: het debat loopt uit op verbrokkelde hulp aan Nederlandse slaven in Noord-Afrika.

Ontsnappen?

De slavernij kan men bekorten en alle gedoe om vrijgelaten te worden ontlopen door te ontsnappen. Is dit mogelijk? Bij ontdekking van een ontsnappingspoging wacht een straf van honderden stokslagen of erger. Goliath waarschuwt in 1642 vanuit Algiers immers, dat neus en oren worden afgesneden als iemand na een ontsnappingspoging wordt opgepakt. Dit kan velen ervan hebben weerhouden. Iedereen wordt immers nauwlettend in de gaten gehouden als privé-eigendom van de patroon. Toch worden zulke pogingen ondernomen. Of is Hendrick Wendelsen een uitzondering in 1630?

De Hoornse schipper Cornelis Pietersz, die met zijn schip *Evangelie van Mattheus* naar Tunis wordt opgebracht, hoort ervan op wanneer men hem vertelt, dat acht Nederlanders met een Engels schip hun eigenaars zijn ontvlucht. Het loopt echter niet altijd goed af, zoals bij de 18-jarige Jacob Verhel, die in 1632 op een Algerijnse galei is geplaatst. Wanneer hij op de Corsicaanse kust water moet halen, verbergt hij zich. Een zoektocht

Afbeelding 28 – Ontsnapping in zelfgemaakt bootje

Bron: Dan, *Historie Barbaryen*

volgt. Die levert niets op en de kaper vertrekt zonder Jacob. Op het eiland valt hij echter op door zijn islamitische kleding en wordt naar Genua gestuurd. Daar wijst onderzoek zijn besnijdenis uit. Al beweert hij, dat hij ertoe gedwongen is, toch verdenkt men hem van vijandigheid en zet hem aan de riemen op een Genuese galei. In 1639 beklagt hij zich bij zijn vader over zijn lot. De consul in Genua wordt ingeschakeld, maar voordat Jacob daar terugkeert, overlijdt hij. Er zijn meer voorbeelden van ontsnappingen. Sommigen zien kans zwemmend Nederlandse schepen te bereiken, zoals bijvoorbeeld Pieter Boone. Zo vinden er ontsnappingen op verschillende manieren plaats, maar het zijn uitzonderingen.

Opzetten van hulp

Terwijl Marokko het accent legt op wapen- en munitieleveranties in ruil voor vrijlatingen, spannen in Algiers losgeld en wisselbrieven de kroon als betaling voor vrijheid. De concrete last om losgeld te verkrijgen leggen de hoge overheden meestal op de schouders van verwanten en lage overheden. Kunnen zij deze middelen verwerven en hoe regelen zij dit

dan? Verzorgen de Hoogmogenden misschien de generale verzendingen van losgeld naar Barbarijse staten en de collectieve betalingen? Hoe wordt het hulpaanbod opgezet?

In Engeland is er sprake van veelvuldig misbruik van inzamelingen. Het loopt in 1640 zo uit de hand, dat het parlement de koning dwingt een structurele regeling te treffen. Sindsdien heft en int de regering een percentage van de douanerechten om de expedities tegen de Barbarijse staten en vrijkoop van slaven te financieren. Deze heffing krijgt naam als Algerijnse belasting. Vanaf 1645 wordt het losgeld voor Engelse slaafgemaakten zodoende door de hoge overheid gefinancierd.⁴²

Nederlandse overheden en kerken kijken naar Engeland en Denemarken. Speciale gezanten gaan erheen om te zien hoe men losgeld inzamelt en aanwendt. Juist dit brengt de Zuid-Hollandse synode ertoe zich in het debat over losgeld te mengen en zich te richten op een 'generale' collecte. De synode hecht daarmee in 1651 goedkeuring aan de behandeling van slaafgemaakten als koopwaar. Zij poogt wel een rem te zetten op de hoogte van het losgeld. Bij de Hollandse admiraliteiten dringt zij er tegelijk op aan militaire pressie uit te oefenen. Samen met de Noord-Hollandse kerken dient ze bij haar Staten een 'geheel serieus request' in 'de lang verwachte equipage naar de Middellandse Zee' door te zetten. Wanneer zij op 3 mei 1660 leest over vrijlatingen in Salé, ziet de synode hoe een generale aanpak werkt op basis van betaling: er komen 94 personen van acht schepen vrij. Specifiek voor Algiers zet zij dan een 'generale' collecte op, dat wil zeggen 'in dese provincie'.⁴³ De Hollandse Staten tikken haar daarbij op de vingers. Ze vinden het in strijd met de kerkorde, wanneer de synode zich rechtstreeks tot de hoge regering richt. Dit mag alleen met consent van de Hollandse Staten, al erkennen die dat de admiraliteiten in gebreke blijven.⁴⁴ Zij schrijven alle plaatsen in Holland aan ten bate van de 'voorgenomen verlossing in Algiers, Tunis en Tripoli'. Op 12 oktober 1663 willen ze binnen acht dagen weten, wie er als 'eijgentlijke ingeseten en van dese provincie' tot slaaf gemaakt zijn.⁴⁵ Daarna worden er geldinzamelingen gehouden.

Rotterdam en Schieland leggen met de omliggende dorpen 3.591 gulden en 17 stuivers op tafel. Ontvanger Martin Pauw bevestigt op 8 en 13 september 1663, dat hij dit bedrag van de Rotterdamse burgemeesters ontvangen heeft. Holland zet in op zulke lokale collecten, omdat ze de algemene middelen er niet mee wil belasten. Deze brengen 80.000 gulden op. Het wordt De Ruyter ter hand gesteld, zodat hij in 1664 300 van de

700 slaven in Algiers kan vrijkopen. Voor een provincie is dat een flink bedrag, als je bedenkt dat een predikant op het platteland 400 gulden per jaar verdient en dat de 80 kerklidmaten van Hazerswoude gemiddeld vijftien stuivers inzamelen voor de armen. Een rondgang voor hetzelfde doel brengt in de welvarende Waalse gemeente van Den Haag slechts 30 gulden op.⁴⁶

Voor geldzendingen naar Marokko, Algiers, Tunis en Tripoli schakelen de kooplieden Joodse families in die contacten hebben in Noord-Afrika. Sinds 1616 maken de Palache's zich daarvoor in Marokko verdienstelijk, de familie D'Azevedo en consul Jacob de Paz doen dat later in Algiers en Tunis.

Gewestelijk hulpaanbod

Per regio valt na te gaan met welk succes er hulp wordt geboden. Aan gezien kooplieden in Zuid-Holland zich direct verantwoordelijk stellen voor wie er in hun dienst tot slaaf gemaakt is in Noord-Afrika, komt eerst de regio van De Maze aan de orde. Vervolgens wordt de inzet van Amsterdam, het Noorderkwartier, Zeeland, Friesland en Groningen besproken. Het gaat daarbij om kooplieden en andere particulieren, vervolgens om lokale besturen, tenzij een andere indeling voor de hand ligt.

Regio De Maze⁴⁷

Rotterdamse kooplieden bieden per onderneming hulp. Jan Cornelis Speelman en Cornelis van Neck nemen daarvoor Jacobus van Neck in Livorno en Franciscus Cabiatti in Algiers in de arm. Ze beloven op 1 mei 1647 in Schiedam per notariële akte borg te staan voor losgeld van vijf zeelieden uit Vlaardingen en omgeving: voor schipper Jacob Maertensz Suycker, stuurman Gerrit Sijvertsz, hoog-bootsman Arijen Maertensz Suycker, konstabel Christiaan Jansz van Rijnsburg en matroos Jan Lambrachtsz. Allen zijn in juni 1636 in Algiers verkocht, elf jaar ervoor dus.

De Rotterdamse kooplieden Michiel en Willem Viruly staan op 15 juni 1651 borg voor hun zeelieden in Salé: schipper Thijs Cornelis Calckbrander en zijn 23 mannen. Michiel Viruly beheert het ingezamelde losgeld voor Thomas Thomasz, Jacob Pietersz, Andries Jansz en Jan Gijsbertsz, zodat Viruly via consul De Vries de gouverneur van Salé 27.000 gulden kan bieden. Vervolgens belooft hij op 24 oktober 1658 Louis Thomasz in Algiers vrij te kopen, die met schipper Claes Baerthoudtsz uit Delfshaven

voor de tweede keer tot slaaf gemaakt is. Viruly schakelt daarvoor zijn compagnons Martin en David de la Fleur uit Marseille in. Koopman Jean Hennin doet hetzelfde voor Baerthoutsz' familie. Claes Baerthoutsz Roos is met de bemanning van *De Vergulde Roos* in 1653 in Algiers verkocht en komt in 1654 vrij. Zijn broer Heindrick Baerthoutsz en diens zoon Cornelis Heindricks Kamp zitten in 1657 nog vast. In dat jaar verklaren Claes en Maertge Baerthoutsz, dat ze Michiel Viruly vrijwaren van de vrijkoopkosten. De Katwijker Jan Theunisz is als matroos van Claes Baerthoutsz intussen ook tot slaaf gemaakt in Algiers. Ten bate van hem voegt predikant Petrus Vliedthoorn uit Katwijk aan Zee zich bij de donateurs. De herhaalde overval van Algerijnen schrikt Baerthoutsz niet af. In 1657 wordt hij weer opgebracht, nu met het schip *St Catarijn*, zodat Rotterdam ook de zorg krijgt voor Willem Jansz Cock, de kajuitwachter van Baerthoutsz. Zeven jaar later, het is dan 1664, maakt men in Schiedam de akte van vrijkoop op. De ex-slaven Volckert Gerritsz en Jan Theunisz, die van de pest genezen is, betuigen dan dat Willem na 27 september 1664 aan deze ziekte bezwiken is.

Schiedammers zetten zich evenzeer voor hun zeevarenden in. Johan Hodenpijl, schepen te Schiedam, stelt zich garant voor het losgeld van 1.250 gulden van Pieter Pietersz Besemaker. Als 30-jarige is Pieter met de 28-jarige Isbrant Teunisz en de 22-jarige Cornelis Pietersz in Algiers tot slaaf gemaakt. Ongetwijfeld behoort Johan tot de bemiddelde vrienden, die te hulp schieten. Zo verklaart ook metselaar Pieter Arijensz uit Schiedam op 17 september 1661, dat hij borg staat voor het ontbrekende bedrag van de vereiste 2.000 gulden voor zijn zwager Hendrick Cornelisz Dam in Algiers. Vader Arent de Ruijter en schipper Gijsbert Cornelis Turf tekenen op 16 november 1671 met apotheker Pieter François Smits in Schiedam voor de vrijlating van Cornelis Adriaensz de Ruijter jr in Salé. Verwanten en vrienden bieden zodoende gelijkelijk hun diensten aan.

Sommigen kunnen zich met geleend geld vrijkopen. De Schiedammer Reijer Dammisz verklaart samen met Jan Heyndricksz Juijst, schipper van *De Hoope*, in een akte, dat zij zich in Algiers hebben vrijgekocht door middel van een lening. Nu zijn ze daarvan nog 300 rijksdaalders verschuldigd aan Daniël Jorisz en Jan Steen uit Schiedam.

Ontbreekt het aan middelen en vermogen bij familie en vrienden, dan ontstaan er initiatieven voor particuliere collecten of een loterij. Begaan met de Nederlanders in 'Turckse' gevangenschap vraagt Schrebel

Wij ondergetheve kooplieden
binnen Rotterdam en gewete
eygeniers van het Schip Har-
renburg getuygen voor de
waerheyt by desen dat Jacobus
Gillissen door bootgefel
met het gemelde Schip daer
Schipper op was Battiaen
Poets op den 27^{en} Augustus
deses jaers van hier na Porto
in Portugael is vertrocken, maer
onderweeg by de Bazarke Eyland
de op de kust van Galicien
genomen door de Roovers van
Algiers alwaer by het Schip de
de Schip. & al het volk hebbe
op gebracht, die daer tegen
woordig in Havernij Tyr
ter oir kunde deses onderteyken
Rotterdam 29 xber, 698
Joan Hartsoecker
Christiaen Hartsoecker

Afbeelding 29 – De kooplieden Hartsoecker staan borg voor Jacobus Gillissen

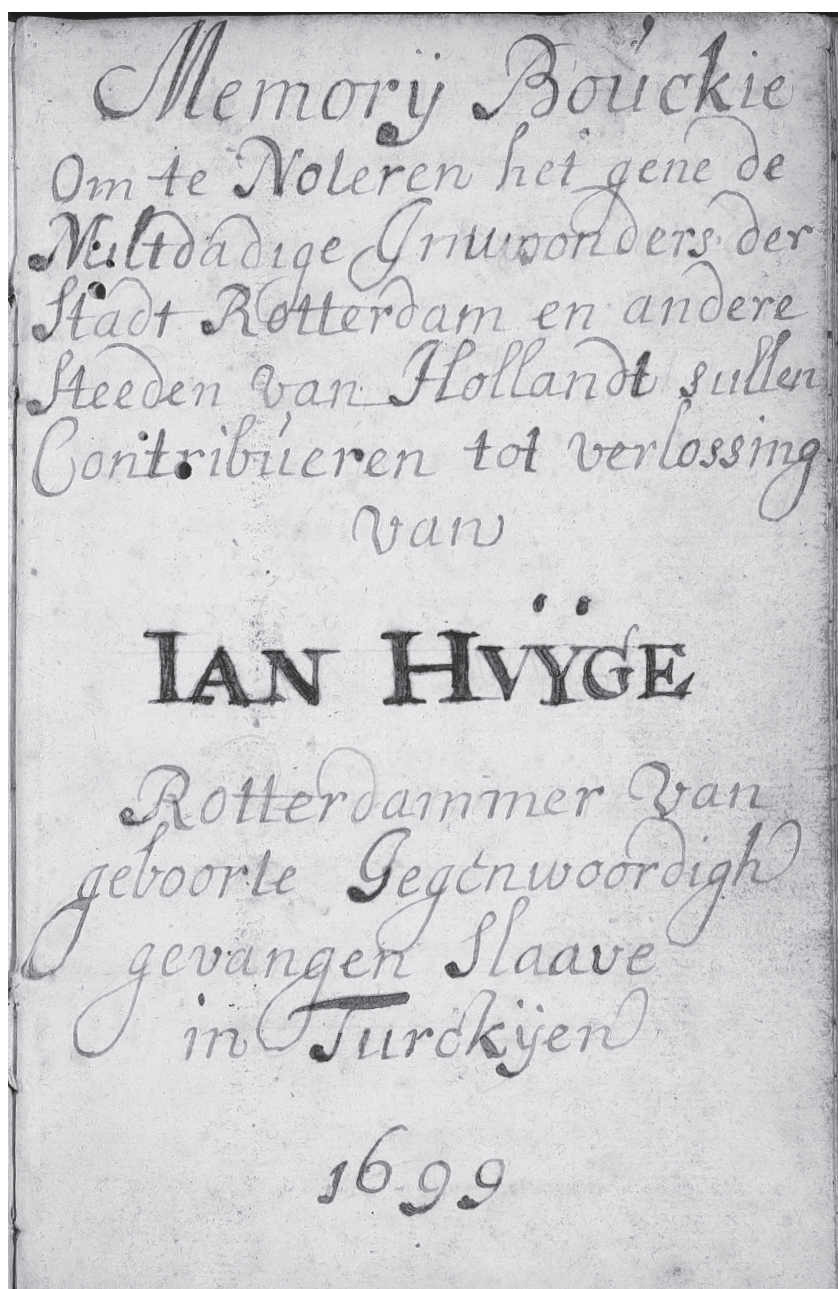
Bron: Oud Arch. Rotterdam inv. nr 2844

Adriaensz uit Tedingerbroek (het huidige dorp Stompwijk bij Leidschendam) de Staten van Holland verlot een loterij te mogen 'oprichten'. De Staten roepen daarover het advies in van de Staten-Generaal, die het verzoek op 8 april 1610 bespreken. Wanneer ze de slavenlijst uit Algiers ontvangen, reageren zij positief. Voor liefdadigheidsdoelen als weeshuizen worden immers vaak loterijen georganiseerd.⁴⁸ De Staten-Generaal plaatsen er op 27 augustus 1610 wel een kanttekening bij: vermogende vrienden moeten wegen zoeken de vrijheid van dierbaren te bevorderen, alleen voor anderen zou men een loterij kunnen toestaan. Door deze terughoudende reactie komt Adriaensz' loterij niet van de grond.

Vrouwen nemen in Rotterdam het initiatief voor collecten. Martie Maertens krijgt op 16 mei 1699 van de burgemeesters vergunning voor een inzameling ten behoeve van haar man Claes Otto Clinck, matroos op *De Starrenburgh*, die sinds 2 september 1698 slaaf in Salé is. Ze gaat de straten langs met een intekenboekje. In 1700 streept de stadssecretaris alle toezeggingen door en hij sluit het boekje af, omdat Claes Clinck in Salé is overleden. Eenzelfde hulp ondervindt Francijntje Jacobs in Rotterdam op 29 oktober 1699 voor haar man Cornelis Otto Clinck. Met het fregat *De Vriendschap* is hij door kapers uit Tripoli opgebracht en daar tot slaaf gemaakt.

Niet iedereen juicht inzamelingsacties van vrouwen toe. Diverse regenten zijn beducht voor misbruik en fraude. Dit ontdekt men in Schiedam. Vrouwen gaan er rond met een ontroerend verhaal, terwijl ze geen verwanten hebben die in Algiers of elders tot slaaf gemaakt zijn.⁴⁹ In 1683 verklaart de vroedschap van Maassluis nadrukkelijk, dat zij geen ingezetenen kent, die in Noord-Afrika zijn.⁵⁰

Vrouwen bepalen vaak de hoogte van de gift, aangezien zij veelal verantwoordelijk zijn voor het huishoudbudget.⁵¹ Lijsbeth Noortbergen ondervindt dit. Zij gaat in Delft in 1693 opnieuw met haar intekenboekje rond voor haar zoon Anthonij, die in Algiers in 'ellendige slavernij' zit. In 1697 stopt ze ermee. Ze draagt het boekje en de opgehaalde 756 gulden over aan de magistraat, want Anthonij is overleden. De magistraat oppert om het geld nu te gebruiken voor de Delftenaar Johannes Abrahamsz de Goede, eveneens slaafgemaakt in Algiers. De gevers gaan ermee akkoord. Even later hoort Lijsbeth, dat De Goede naar Turkije is weggevoerd. Sommigen geven haar als armlastige weduwe het advies het losgeld voor zichzelf te houden, maar ook dit vergt de instemming van de intekenaren. Met verlof van de magistraat gaat ze opnieuw alle gevers langs. Allerlei

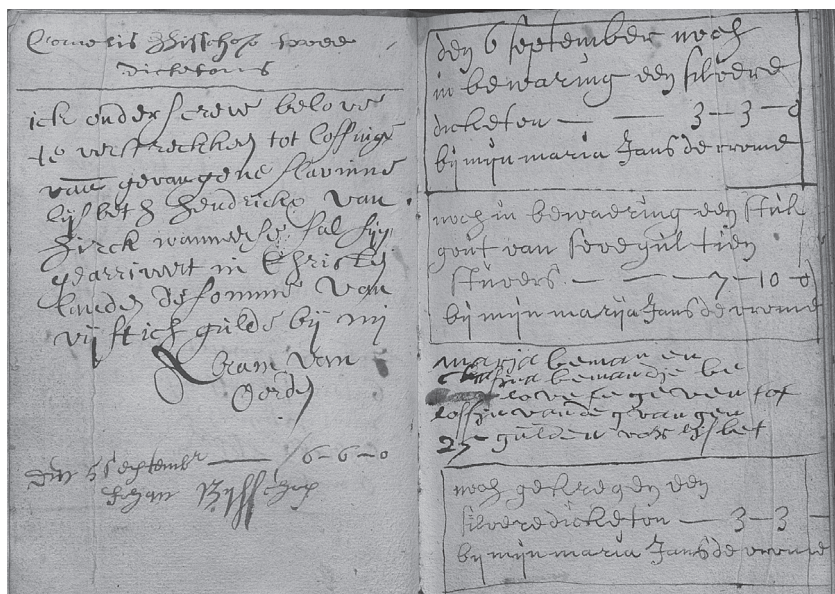
Afbeelding 30 – Memory-boeckje voor Jan Huygen

Bron: Oud Arch. Rotterdam inv. nr 2844

mannen tekenen in haar boekje aan ermee in te stemmen, dat Lijsbeth het door hun 'huijsvrouw' betaalde bedrag zelf mag gebruiken.

In Zuid-Holland vermenigvuldigen zich de lokale collecten. Zo vraagt vader Jan Willem de Oude in het dorp Elkerwoude bij Leiden een collectevergunning aan. Met betraande ogen vertelt hij de schout in 1667, dat zoon Clement Jansz al vier jaar slaaf is. Schout en schepenen verlenen de vergunning en kennen hem 70 gulden en 16 stuivers toe. Hoe krijgt hij het geld in Algiers? De schout belooft het te zullen overdragen aan Ontvanger-generaal Cornelis van Aerssen. Waarschijnlijk komen de particuliere bijdragen vaker in de kas van Van Aerssen terecht. Of Clement ooit is teruggekeerd, blijft gissen.

Toezicht op de intekenboekjes en 'omgang met de busse' verloopt soms gebrekkig. Weesmeester en koopman-reder Joachim Fransz Oudaen uit Rotterdam regelt de inzamelingen voor Elisabeth Hendricka van der Hurck uit Delft. Maria Jans de Vrome en Elisabeth Jans, mogelijk haar tantes, halen in Delft het geld op. Het boekje begint op 5 september 1680. De notaris schrijft, dat het losgeld in 1678 bijeengebracht is. Dit zal het jaar 1682 zijn, want Elisabeth is in 1678 uit het Rotterdamse weeshuis naar Suriname gegaan. Met schipper De Coster en alle opvarenden komt ze in Algiers terecht, waarna ze uiteindelijk in het Marokkaanse Meknès belandt. Wanneer er voor haar vrijlating het een en ander is ingezameld, neemt Oudaen contact op met de Amsterdamse koopman Luis d'Azevedo. Burgers uit Delft en Amsterdam zijn de intekenaren, en daarnaast de Amsterdamse classis en de kerken in Delft, Den Haag en Rotterdam. De giften variëren van 3 tot 50 gulden. Uiteindelijk wordt het losgeld ingeboekt in de kas van de 'Camer van Charitate', want Elisabeth van der Hurck blijkt in 1682 onvindbaar. Het boekje loopt van 1680 tot 1682 en telt 151 intekenaren.⁵² Voor Anthonie Noortbergen tekenen tussen 1693 en 1697 233 personen in, inclusief de Waalse kerk in Delft, de Lutherse predikant en zijn diakenen, de kerk in Amsterdam en drie burgers in Rotterdam. Op 9 december 1684 vraagt consul Hees aan de Delftse magistraten of er een restant over is van het losgeld voor Van der Hurck, Anthonij Noortbergen en Johannes de Goede. Hij wil dit besteden aan edelman Jacobus IJsbrant, slaafgemaakte in Algiers.⁵³ IJsbrant zal dus ook afkomstig zijn uit Delft. Onbekend is, of Oudaen de informatie verschaft en waar het geld gebleven is. In ieder geval vinden er lokale 'ommegangen' met een intekenboekje plaats in Zuid-Hollandse steden en dorpen.

Afbeelding 31 – Memory-boeckje voor Elisabeth Hendricka van der Hurck

Bron: Arch. Delft inv. nr 2069

Regio Amsterdam

In Amsterdam nemen verwanten en vrienden het voortouw voor het bieden van hulp aan slaven. In 1634 slaagt de vrouw van Pieter Cornelisz, Lobberichtge Pietersdr, er met haar zus Aeltgen Pietersdr in na zeven jaar Joost Coenradus vrij te krijgen. Wanneer hij in juli 1643 terug is, bemerkt hij dat zijn dure kleding is verpand voor het losgeld. De schippers Lucas Meijndert Mes en Dirck Jacobsz Schellinger sluiten met Abraham Gostaen op 3 februari 1630 een lening van 300 realen af met het gevolg, dat Schellinger en zijn maat Claes Pietersz Berckhout op 2 mei 1633 in Amsterdam terug zijn uit Algiers. Moeder Etge Reijnders krijgt van 'goetwillenden' in 1648 een bedrag van 140 gulden bijeen. Ze kan daardoor op 23 januari 1652 Abraham Hendricxsz vrijkopen uit Algiers. Dit lukt ook Machteld Ekrots voor zoon Jan Thijssen in Algiers op 4 oktober 1670, en wel door bemiddeling van Johannes van der Voort. Op verzoek van de Italiaan Gabriël Arias uit Livorno stellen de 29-jarige Johannes Kamphuis en Sophia Pieters, vrouw van Jillis Seger, zich via de Jood Jacob Brandon in 1694 borg voor Mathijs Mathijsz in Algiers. Op 31 augustus 1696 wil Arias het toegezegde geld zien. Dan blijken ze niet over de beloofde 300 realen te beschikken. Het is dus nodig om kapitaalkrachtige personen in de arm

te nemen. Zo iemand blijkt de Haarlemse predikant Jacobus Cuijkman te zijn. Hij garandeert in 1668 de reder Anthony Hoevenaer het losgeld te betalen voor Reijer Pietersz. Pietersz is met schipper Hendrick Hovelingh op *De Erasmus* naar Venetië gevaren. Het schip wordt dan door Tunesiërs veroverd en naar Algiers opgebracht. Reijer Pietersz heeft 700 realen nodig voor zijn vrijlating. Zodra Pietersz in Livorno als vrij man aankomt, zal de predikant het losgeld aan Hoevenaer uitkeren. Andere particulieren stellen zich borg met steun van voorname autoriteiten. Met goedkeuring van burgemeester Nicolaas Witsen regelt de Amsterdamse 'huijsvrouw' Belitie Melchers op 4 december 1684 de inkoop en verscheping van vaten buskruit voor de vrijlating van haar man, Pieter Jacobs, zo schrijft haar man in Salé op 6 december 1684, dat de Amsterdamse reders hem zullen vrijkopen. Of dit is gebeurd, blijft echter duister. Drie Amsterdammers, Pieter Siewert, Renst Verweer en Wigger Jansz zijn zelf slaafgemaakt en zetten zich op 20 september 1689 in voor Pieter Martensz in Algiers. Weer een ander, koopman Pieter Graven, belooft Roelof Cornelisz op 3 augustus 1689 vrij te kopen. Hij zal een bekende zijn. Cornelis Sybrantsz koopt zichzelf vrij op 21 oktober 1712. De Amsterdamse koopman Jacob Alewijnsz Ghijsen en schepen Hendrick Semelaer van Schiedam laten voorts hun stuurman Jan Westerdijk in Algiers niet in de steek. Aan de notaris leggen ze uit, hoe ze hem willen verlossen. Ze machtigen de oud-burgemeester van Schiedam Simon Ghijsen op 15 mei 1728 om de benodigde 150 Portugese gouden dukaten⁵⁴ aan losgeld te betalen.

In deze tamelijk late voorbeelden ontbreken de grote reders en voorname kooplieden. Het enthousiasme is bij hen kennelijk niet al te groot. Het Amsterdamse stadsarchief bezit minder notariële akten waarin sprake is van een vrijlatingsaanbod, vergeleken met Rotterdam en Schiedam. En dat, terwijl hulp valt te verwachten van rijke kooplieden als Jacob Trip en David van Gansepoel en de families Pauw en Witsen, die deelnemen in de Straatvaart. Een uitzondering is Pieter Trip, een bekende wapenhandelaar, die onder andere Marokko musketten levert. Hij geeft schipper Jacob Jansz Visscher opdracht de zoon van weduwe Vrouwte Vrerix in Algiers vrij te kopen voor 250 rijksdaalders, of anders Mouris Willemsz en Romke Onsen uit Edam, indien de onderhandelingen over Jurriaen Jansz Vrerix teveel tijd vergen. In dat geval moet hij de kooplieden Francisco Sabatti en Isaac de Leon uit Algiers inschakelen. De akte van 31 augustus 1632 leert, dat Willemsz en Onsen inderdaad vrijkomen. Zo niet de kajuitwachter Jurriaen Vrerix, die met schipper

Afbeelding 32 – Een intekenboekje

Bron: Oud Arch. Rotterdam inv. nr 2844

Willem Hendricksz Cop van het schip *De Cop* toch ook al enige tijd vastzit. Koopman Balthasar Schouten is ook zo'n uitzondering. Hij zet zich in voor schipper Dirck Jansz Duijsent die in december 1663 met zijn *Dry Koningen* naar Algiers is opgebracht. Schouten vraagt in 1666 de Ontvanger-Generaal Pauw om aan de consul in Algiers 1.500 realen over te maken, waardoor de schipper inderdaad vrijkomt. Een derde koopman, de voorname Joan Lunninckhuijsen, wil echter niets voorschieten en wacht tot de burgers Pieter Johannes van Born, boterfactor, de wisselbankier Johan van der Kers, de grutter Pieter Gommertsz, de schippers Pieter Hasaert uit Amsterdam en Cornelis Jansen Romeijn uit Hoorn zich in 1667-1670 borg stellen.

Anderen laten zich echt van hun milde kant zien, vooral na 1686, wanneer de consuls Heppendorp in Salé en Hees in Algiers optreden, zo leren de volgende voorbeelden. Samen met Frans Smits Heppendorp die op Marokko handelt, neemt Amsterdamse koopman Huybert Huybertsz de taak op zich het losgeld te betalen voor schipper Jacobus de Vos en matroos Joost Thomasz, die met de *Gecroonde Maria* in handen van Salése

'rovers' zijn gevallen en in 1686 in Salé zijn verkocht. Evenzo verklaren ze op 19 december 1686 voor notaris Dirck van der Groe borg te staan voor schipper Jacob Marcusz met een limiet van 860 rijksdaalders of 2.322 gulden. Hetzelfde geldt de kooplieden Jan Jansz Fuijck en Jacob Oortgijsen. Samen met Isaack en Jacob Brandon nemen ze op 17 december 1686 de schuld op zich voor de lospenningen van matroos Pieter Tijssen Raven, die in oktober 1685 met schipper Frederick Wechman van de *St Anna Maria* in Algerijnse handen is gevallen, al mag het hen niet meer dan 400 rijksdaalders (1.080 gulden) kosten. Er zijn dus Amsterdamse kooplieden die financieel inspringen, maar ze zijn lastig te vinden. Anderzijds blijven veel gewone particulieren borg staan, zoals schuitvoerder Jan Bruyn en bierbrouwer Dirck Borst. Op 23 juni 1703 vragen ze met succes aan de WIC-bewindhebbers Van der Heiden en Drummond hun contacten aan te wenden voor Christiaan Sibrants in Algiers en 400 rijksdaalders losgeld te betalen. Het is het zoveelste voorbeeld, dat burgers in Amsterdam kooplieden ertoe aanzetten zich in te zetten voor Nederlandse slaven.

VOC en WIC: de Amsterdamse VOC-bewindhebbers

Mogelijk nemen Amsterdamse bewindhebbers slechts oppervlakkig kennis van lijsten met gekaapte bemanningsleden en opvarenden. Het lijkt er althans op, dat ze zich schaars laten informeren, of dat ze slordig noteren wat er met de opvarenden gebeurt. Zo noteren ze op hun Amsterdamse lijst van 1683 op grond van Hees' gegevens, dat hun VOC-schip *'t Hoff van Breda* in 1673 naar Algiers is opgebracht, maar in hun notulen van 3 november 1674 tekenen ze aan dat Enkhuizen dit schip in 1674 met 250 opvarenden klaarmaakt (!) voor de heenreis naar de Oost. In 1675, dus pas twee jaar later, belanden 117 van hen als slaaf in Algiers. Eén van hen, Pieter Noorbergh, getuigt op 8 oktober 1686 voor de notaris, dat Lieve Langswaert op 17 juni 1686 als slaafgemaakte in zijn armen gestorven is.

Weinig belang hechten de bewindhebbers kennelijk ook aan het lot van de 150 opvarenden van het VOC-schip *De Stermeer*. De bewindhebbers laten het in 1673 met 'meest steenen en calck' uit Amsterdam naar Kaap de Goede Hoop vertrekken. Het wordt, zoals hiervoor al bleek, op 2 juni 1674 naar Algiers opgebracht. De heren weten wat dit betekent. Ze constateren op 3 november 1674 zelf dat er goederen zijn weggenomen 'beneffens de menschen die daer werden vercoght', maar ze staan niet echt stil bij wat 'de menschen' overkomt. Hun focus ligt op het schip. Ze noteren, dat het 'naer dat het anderhalf etmaal in 's vijands hands' is

geweest, is 'gesonken'. Over opvarenden zeggen ze niets. In de notulen is ook niets te bespeuren dat erop wijst dat ze iets voor de opvarenden doen. In Enkhuizen onderneemt de VOC evenmin iets om de 'mensen' van 't *Hoff van Breda* te bevrijden. Onder hen zijn vrouwen: de weduwe Anna Gerrits, haar kindje en haar zus Catharina Gerritsdr. Dit manco geldt zelfs een voornaam man als Cornelis de Cretser.

De Amsterdamse VOC vraagt De Cretser zijn post in Kaap de Goede Hoop weer in te nemen en zijn carrière daar voort te zetten, in weerwil van het ongenoegen dat hij zich er op de hals haalde. Juist dat was voor De Cretser in 1673 reden terug te gaan naar Amsterdam.⁵⁵ Vanwege dit verzoek van de Amsterdamse VOC monstert hij in 1674 aan op *De Stermeer* en maakt hij de heenreis mee naar de Oost. Met velen wordt hij overmeesterd en belandt hij in Algiers. Spant de VOC zich collectief in voor deze bestuurder? Het tegendeel is het geval. De bewindhebbers menen, aldus hun notulen van 11 mei 1677, dat De Cretser in Algiers is overleden. Dit is waarschijnlijk onjuist. Zoals eerder aangegeven, nodigt Hees hem in Algiers in 1680 uit aan de maaltijd. Kennelijk schrijven de bewindhebbers hem schouderophalend af in de trant van: 'het is niet anders'. Ze gaan alleen na wat er met de lading en het schip is gebeurd. Dat verlies betreuren ze. Het lot van De Cretser is ook een aanwijzing, dat Algiers bekwame mensen niet kwijt wil en niet laat vrijkopen. Of De Cretser ooit is teruggekeerd, of er inderdaad later is overleden, valt niet te achterhalen.

Een teken aan de wand is voorts, dat de heren XIX als hoofdbestuur van de WIC al evenmin de hand uitsteken voor wie in Algiers belandt. Veelzeggend is hun reactie wanneer ze in 1642 horen dat Cornelis Sebastiaensz Goliath, kaartenmaker van Johan Maurits, 'in Portugal' is terechtgekomen. Daarna vernemen ze dat Goliath met het scheepsvolk in handen van Algiers is gevallen. Ondanks dat ze daar in rep en roer over raken, doen ze niets voor hem. Ze vermanen het bestuur van de kolonie, de Raad van Brazilië, slechts voortaan geen 'vrije luyden' daarvandaan de oversteek te laten maken anders dan met WIC-retourschepen. Daar laten ze het bij op 18 april 1642.

Kortom: ondanks dat er VOC- en WIC-schepen worden opgebracht (zie bijlage), stellen de compagnieën geen losgeldfonds in; evenmin zamelen ze geld in of dragen iets bij voor dit doel.

Amsterdamse admiraliteit

Anders dan bij Levant-directeuren en bewindhebbers kloppen vrouwen met veel succes aan bij de admiraliteit. Dit ervaren echtgenoten en moeders van allerlei zeelieden. De moeder van Willem Joosten doet op 13 mei 1651 een beroep op de admiraliteit. Met schipper Albert Vet uit Hamburg en de bemanning is Willem opgebracht naar Algiers. De admiraliteit gunt haar 80 gulden als bijdrage voor het rantsoen. De Amsterdamse predikant Witte laat de admiraliteit op 1 februari 1648 weten 100 gulden voor Arent Jansz Bolt uit Friesland te hebben ontvangen. Deze is dan al zestien jaar slaaf in Algiers. De predikant geeft het geld aan de admiraliteit voor verdere actie. Niet minder springt die in voor wie op zee verwondingen oploopt: ze helpt Jacob Habracke op 22 januari 1649, die met kapitein De Wildt in een gevecht met ‘Turckse roovers zijn rechterhand verliest.’ Enkelenvan ontvangen pas na herhaald verzoek een bijdrage, zoals Jacob Jansz uit Hoorn op 2 april 1650. Na terugkeer krijgt hij 75 gulden en betuigt de admiraliteit daarvoor zijn grote dank, noteert de secretaris vergenoegd.

Anderen keren niet terug. De weduwe van Claes Ysaac uit Groningen, die Algiers overleeft, vraagt in 1649 naar de vergoeding van 250 gulden voor haar man die in Algiers is overleden. Uit de resolutie van 24 december 1647 blijkt dat haar claim terecht is. Ze ontvangt het bedrag dan op 13 augustus 1649. De weduwe van Gijs Jansz uit Krommenie, die in 1647 met schipper Jan Gerard Bleecker wegvoer en slaafgemaakt is in Algiers, krijgt op 30 augustus 1650 vanwege Gijs’ overlijden 60 gulden. De uitgekeerde bedragen variëren tussen 1648 en 1651 van 20 tot 200 gulden. De heren bekostigen het uit de veilingopbrengsten van buitgemaakte schepen. Meer details van personen en losgeld staan in de bijlage onder het kopje ‘Amsterdam’.

De inspectie van de schepen in verband met de heffing van lastgelden leidt er onder meer toe dat er bij Texel schepen liggen te wachten. Die gaat men af om te collecteren voor slaafgemaakten in Noord-Afrika. Schippers zijn maar al te graag bereid bij te dragen, want ze weten heel goed wat henzelf te wachten zou kunnen staan. Ook consuls overzee tonen hun goede intenties. Cornelis van Berck laat in 1627 in Livorno de ‘schaal’ rondgaan en drukt daarmee zijn zorg uit voor wie aan de overkant slaafgemaakt is.

Amsterdamse kerk

Evenals de admiraliteit neemt de Amsterdamse kerkenraad een royale houding aan ten aanzien van de vele vragen om een bijdrage. Een steekproef tussen 1650 en 1680 leert, dat 451 verzoeken gehonoreerd worden. De uitkeringen lopen uiteen van 3 tot 10 gulden. Uitschieter is het bedrag voor Huibert Janssen Croock, slaafgemaakt in Algiers. De kerkenraad kent hem op 24 augustus 1663 50 gulden toe. Soms wordt er voor dezelfde slaaf of voor ex-slaven meerdere malen een bedrag uitgekeerd. Het betreft niet alleen Amsterdammers, maar ook burgers uit onder meer Enkhuizen, Hoorn, Middelburg, Veere, Vlissingen, Schiedam en Groningen en 'vreemdelingen' als de Italiaan Josephus Cassio in 1657, een slaafgemaakte uit Genève in 1661, vier Russen en enkele Polen.

De boekhouder spreekt veelvuldig over 'slaeven in Turckije' of 'by den Turcken'. Soms noteert hij de plaats van de 'slaeve': Algiers, een enkele keer Tripoli. Toch doelt hij niet op Turkije, maar op de Barbarijse staten. Van diverse personen is namelijk bekend, dat ze zich als slaaf niet in Turkije bevonden, maar in Marokko, Algiers, Tunis of Tripoli, zoals vader en zoon Heindrick Baerthoutsz, die op 28 oktober 1655 volgens de diaconieboekhouder in 'Turckije' zijn. De 'Protocollen' van de kerkenraad spreken eveneens over personen in Barbarije die 'bij de Turcken' gevangengenomen zijn.

Op 5 en 12 maart 1676 vindt de kerkenraad het te gortig. Een 'grootte menigte van persoonen [vraagt] alle weecken' een bijdrage voor verwanten in 'Barbarije'. De 'Burse voor milddadigheyt' komt erdoor in de knel. De kerkenraad zint op mogelijkheden het standaardbedrag te minderen. Dit varieert naar gelang de slaafgemaakte uit Amsterdam of uit de wijdere regio afkomstig is. Blijkens het uitgavenboek worden er nu minder verzoeken gehonoreerd en zijn de bedragen een gulden lager.⁵⁶

De kerk in Amsterdam biedt dus individuele hulp en vraagt de classis in 1677 zich over de steun aan slaven te beraden. Deze schuift het door naar de synode en wacht het effect af van het overheidsoverleg. De Hollandse Staten hopen namelijk op een meer 'practicabele en gemakkelijker' manier om aan de verzoeken te voldoen: de eerder besproken 'generale' collecte. Het zijn overigens niet alleen de Amsterdamse diakenen die bijdragen. De kerk in Nieuwendam betaalt telkens een of twee gulden voor slaafgemaakten uit diverse gewesten.⁵⁷

Amsterdamse Regenten

De regenten van het Aalmoezeniershuis krijgen de diaconale uitgaven van Amsterdam onder ogen en reageren op het toenemende aantal slaafgemaakten dat door diakenen wordt begunstigd. Ze vinden de tijd rijp voor een 'generale' Hollandse collecte. Deze vindt in 1681 en 1683 plaats op enkele locaties, zo vertellen gegevens uit Zandvoort en Zuiderdam. De Hollandse Staten denken alle slaven te kunnen vrijkopen, indien het gevraagde losgeld wordt opgebracht, want ze verwachten een goed traktaat met Algiers. Op 10 november 1681 concluderen ook de schepenen van Zuiderdam dit in hun bespreking van de 'generale collecte' voor 'alle steden en plaatsen in dese provincie'. Hun collecte in september en oktober 1681 brengt 69 gulden en 15 stuivers op. In Zandvoort noteert de boekhouder, dat er op 17 oktober 1681 een bedrag van 90 gulden en 10 stuivers is opgehaald.⁵⁸

De Amsterdamse burgemeesters stellen de Aalmoezeniersregenten verantwoordelijk voor het toezicht op collecte-initiatieven. Iedereen moet zich voortaan eerst bij de Regenten melden voor een vergunning. Ook Haarlem draagt zijn aalmoezeniers op te registreren wie er uit die stad in slavernij verkeert. Deze vertellen Maijken Robberts hoe zij 25 gulden kan overmaken voor haar broer in Algiers.

In Amsterdam gaan de burgemeesters in 1681 een stap verder. Twee regenten, Daniël Ruhof en Dirck van Hillenbergh, moeten de inzamelingen en uitkeringen voor Nederlanders in Algiers coördineren. Een plakkaat kondigt de meldingsplicht aan en vertelt, hoe en waar men ingezameld geld kan deponeren: in een bus in de stadhuiskamer waar regenten 's middag van drie tot vijf zitting houden. In het Aalmoezeniersboek noteren zij tot 1700 wie, voor wie en wat men inzamelt. Twee anderen, Huybert Krieck en Lodewijck Mierinck, behartigen tussen 1684 en 1712 de zorg voor slaven te Salé, Tunis en Tripoli. Met de Amsterdamse koopman in ijzer, Johannes Hees, overleggen ze, hoe de geldstroom naar Marokko, Algiers, Tunis en Tripoli geregeld kan worden.⁵⁹

Zo'n strakkere organisatie blijkt nodig. Soms zijn inzamelingsbewijzen verscheurd, verbrand of op andere wijze verdwenen en informatie is soms achterhaald. Verwanten melden bijvoorbeeld op 6 december 1684, dat Wiggert Jacobsz zes jaar ervoor in Tripoli is overleden. Het maakt collecten voor hem niet langer relevant. Voor anderen blijft collecteren wel nodig. Onder toezicht van de regenten gaan 27 vrouwen de stad rond, onder wie vier moeders en twee tantes van slaafgemaakten en zes mannen, onder wie twee vaders en twee broers van slaven. In hun

'Memory'-boekje tekenen zij bedrag en naam van de gever of geefster op. Christa Julius loopt in 1684 voor haar man Abraham Roelofs de straten langs, evenals Margrita Valck voor echtgenoot Lodewijk Janse en broer Pieter Valck, die in Tunis tot slaaf zijn gemaakt. Een aparte rondgang voor de inning vindt daarna plaats, soms enkele jaren later.

De regenten zien erop toe, dat bijdragen worden uitgekeerd, zodra men een bewijs ontvangt dat de betrokkene zich 'in een Christenland' bevindt, bijvoorbeeld in Livorno of Cadiz. Om consuls in Noord-Afrika van geld te voorzien, sturen de regenten zakken geld met schepen mee. Evenals de kerk verdelen zij de slaafgemaakten die in aanmerking komen voor een bijdrage, in drie groepen: burgers die in Amsterdam zijn geboren (burger), er wonen (ingezetene) of er per schip zijn vertrokken (uitvarenden). Een kijkje in hun administratie geeft een indruk van de cijfers. Op 2 december 1681 hebben de heren het volgende in kas voor levenden en doden:⁶⁰

Baar geld in zakken, bestemd voor:	Algiers 10 slaven fl. 1.209.17.8 7 ovl. fl. 714.-.-
4 zakken met 200 dukaten = fl. 2520,-	Tripoli 2 slaven fl. 438.-.-
1 zak met 157 dukaten = fl. 496,-	Tunis 2 slaven fl. 649.8.-
waarde in totaal fl. 3016,-	in totaal fl. 3.011.5.8

Tot 1681 is er voor 21 slaven per persoon een gemiddeld bedrag van 144 gulden ingezameld. Dit is beduidend minder dan in Rotterdam, waar men voor schipper Pieter Watson, zijn zoon Alexander en stuurman Jan Nimmo in Algiers in 1757 immers 7.898 gulden opbrengt, inclusief de collecte die voor hen in Dordrecht werd gehouden en 1.683 gulden en 13 stuivers opbracht. In 1757 collecteert men er voor schipper Pieter Boijsson, Eldert Pietersen, Roelof Vrijberg en Anthonij Werkmaister in Algiers. Dit brengt 9.331 gulden en vier stuivers op.⁶¹ In 1684 telt de Amsterdamse regentenlijst 165 slaven voor wie men het losgeld beheert:

Plaats	Categorie	Aantal	overl.	Vrij
Salé	Burgers	14 pers.	2 pers.	
	Ingezetenen	39 pers.	2 pers.	
	Uitgevaren	12 pers.	1 pers.	
Tunis	Burgers	23 pers.		
	Ingezetenen	49 pers.	2 pers.	3 pers.
	Uitgevaren	27 pers.		
Tripoli	Burger	1 pers.		

In 1684 dragen de regenten Hees op een 'generale' Hollandse vrijkoopregeling te organiseren en een lijst van slaafgemaakten met een begroting op te stellen. Hees berekent dat de 'somma' 54.390 gulden voor de betreffende Hollanders in Algiers bedraagt. Uiteindelijk krijgt hij de beschikking over 15.000 gulden, niet genoeg voor de vrijkoop van allen. Daarom zetten de heren een loting op om uit te maken wie er met het geld kan worden vrijgekocht. Margrita Valck hoort hiervan en bedelt in een brief van 20 december 1684 om voorrang. Ze schrijft 400 gulden opgehaald te hebben voor haar man Lodewijck Janse, stuurman van *De Susanne*, en haar broer Pieter Gerritsz Valck, matroos op dit schip. Ze heeft succes: beiden komen door de loting en losgeldbetaling vrij uit Tunis.

De regenten vernemen in 1684, dat er ten minste zeven personen zijn overleden of bezweken: Salomon Axelsz in Tunis, een zoon van Belitie Melchers en een van Dirck Hansse te Salé; voorts Wiggert Jacobsz in Tripoli, Thomas Cornelisz in Tunis en Harmen Jansz en Claes Albertsz. In Algiers zijn er acht om het leven gekomen: Abraham Gerritsz, Ale Minnes, Cornelis Pietersz en zijn zoon, Simon Fransz, Mels Jacobsz en Jan en Barent Cornelisz. Ook voor hen is losgeld bijeengebracht, maar dat wordt dus niet steeds uitgekeerd aan degene voor wie er is gecollecteerd.

De regenten registreren niet alles. Pieter Martensz staat niet op de lijst, hoe pikant zijn verhaal ook is.⁶² Hij verdwijnt uiteindelijk in de nevel van Tunis, nadat hij in 1674 op de *Vergulde Vrijheydt* uit Amsterdam is vertrokken. Zijn 'huijsvrouw' woont in Gorredijk en zijn schoonvader Claes Janse woont in het Friese Kollum. Beiden gaan voor Pieter Martensz aan de slag en zamelen geld in. Dit geven ze in beheer bij de Aalmoezeniersregenten. Zij laten daarvan op 20 september 1689 een notariële akte opmaken. Alles lijkt geregeld, al noteren de regenten Pieter niet in hun boeken. Het is geen gering bedrag, want de collecten hebben ruim 1.300 gulden opgebracht. De regenten schakelen daarop Luis d'Azevedo in om Pieter los te kopen uit Tunis en voegen er op 21 mei 1690 wat geld bij. D'Azevedo kan dan met 1.400 gulden vanuit Livorno naar Tunis afreizen. Op de kwitantie waarmee D'Azevedo op 4 mei 1693 de ontvangst van het bedrag bevestigt, tekenen de regenten aan dat Martensz niet is bevrijd en dat ze uit Tunis niets meer gehoord hebben. Ze doen geen navraag en melden niets meer over hem. Intussen heeft zijn vrouw hem al zeker 19 jaar niet gezien. Waar die 1.400 gulden gebleven zijn, is een raadsel.

Balance van de Slaaven			
getrokken 8 Decembris 1694			
Van de Oude Slaaven moeten een Jaar tye 758:-			
Blijvend 240 a 6018:-			
paydint 758:-			
f. 4. Cassa	863:2:-	f. 4. Algemeene Slaaven	91:12:-
1700. 59 1/2 v 9	157:10	6. Edmuyck Janse	469:18:-
1700. 60 1/2 v 9	181:3:8	7. Luitj. getrouwe Valer	55:17:-
1700. 61 1/2 v 9	55:15:-	8. Jan Lomken	128:16:8
1700. 62 1/2 v 9	353:8:-	9. Rodt. Cornilissen	58:18:-
1700. 63 1/2 v 9	49:10:-	10. Claas Jybrantzen	8:11:-
1700. 64 1/2 v 9	89:10:8	11. J. de Lede Dierck	14:11:-
1700. 65 1/2 v 9	89:10:8	12. Hendrick Hanssen	34:18:8
1700. 66 1/2 v 9	89:10:8	13. Jacob Raagen	863:2:-
1700. 67 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 68 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 69 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 70 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 71 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 72 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 73 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 74 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 75 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 76 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 77 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 78 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 79 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 80 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 81 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 82 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 83 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 84 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 85 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 86 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 87 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 88 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 89 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 90 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 91 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 92 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 93 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 94 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 95 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 96 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 97 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 98 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 99 1/2 v 9	89:10:8		
1700. 100 1/2 v 9	89:10:8		

Afbeelding 33 – Balans 1694 van Amsterdamse regenten

Bron: Arch. Amsterdam 343 inv. nr 647

Amsterdamse burgemeesters

Na 1700 regelen burgemeesters het toezicht zelf. Ze stellen in april 1718 een modelverklaring op. Daarin wordt vastgelegd, dat een reder de aangevraagde collecte moet autoriseren, misbruik moet voorkomen, ingezameld geld beheren en de afdracht bepalen. Bij overlijden moet hij het in omloop zijnde boekje aan de Stadsrekenkamer overhandigen en afsluiten, terwijl hij altijd verplicht blijft om opening van zaken te geven.

Meestal volgen de collecten een jaar na het bericht over een kaping. Andries Mangelse moet er langer op wachten. Als onderstuurman vaart hij in 1715 met de Zaandammer schipper Cornelis Swaan van de *Moeder Marie*. Op 12 januari 1716 wordt hij naar Algiers opgebracht. De reders Jacob Weijsschede en Christiaen Fredericksz krijgen de vergunning voor Andries pas op 7 september 1719. Uiteraard verstrijkt er ook een tijd tussen de inning en verzending van het losgeld. Adam Michielse en Barent Mooij moeten lang op losgeld wachten. Voor de koopman Jacob Vorsterman varen ze in 1715 respectievelijk als kok en als bootsjongen op de *Maria Brigitta* met schipper Evert Baaij Amsterdam uit. Later dat jaar worden ze naar Salé opgebracht. Pas op 25 januari 1721 heeft de reder de broodnodige vergunning in handen. Nog langer moet schipper Dirck Duijker erop wachten. Met het schip 't *Fortuijn* vertrekt hij voor wijnkoper

Albert Husseling in 1714 met Baltus Hubert de Jonge als koksmat naar Malaga. Ze worden in 1715 naar Salé opgebracht. De wijnkoper ontvangt pas op 31 januari 1721 zijn vergunning. Helemaal frustrerend moet het voor bootsjongen Aert Willemsz Bronswijk zijn geweest. Varend in opdracht van Dirck de Bruijn, ziet hij in 1708 met schipper Jan Reynsz Vos en de bemanning van de *St Jan* de Hollandse kust vervagen. Hun reis eindigt in Algiers. Tien jaar later, op 27 april 1718, vraagt of krijgt koopman De Bruyn de vergunning voor inzameling van het losgeld. Een notitie over de opbrengst ervan is niet te vinden.

Hoogte van het Amsterdamse losgeldaanbod

Zorg voor slaafgemaakten behelst toezicht op het uitgekeerde bedrag, op de afdracht en op de verzending. Volgen de burgemeesters de eisen van de Barbarijse staten en dragen ze zelf bij in het losgeld?

Er zijn geen aanwijzingen dat ze er bij bemiddelaars op aandringen minder dan de gevraagde som aan slaveneigenaars te betalen. Tot in de achttiende eeuw worden er voor schippers dan ook verschillende bedragen ingezameld en betaald. Zo moet de collecte voor Jan Pieck, aldus de burgemeesters, 4.000 gulden opleveren. Schipper Pieck koerst voor koopman Anthony Waterman op 30 mei 1723 met de *Catharina* koers naar Cadiz en wordt op 13 juni naar Algiers opgebracht. Dit noteren de burgemeesters in hun vergunning van 13 april 1724, zonder er een eigen bijdrage bij aan te tekenen. Schipper Pieter Jacobsz, die voor Dirck Slotboom in januari 1723 met *De Snelle Arent* naar Lissabon gaat, is tijdens de collecteaanvraag slaaf in Algiers. Voor hem ziet de vroedschap graag 3.000 gulden ingezameld, blijkens de vergunning van 31 mei 1724, evenveel als voor schipper Hendrik de Leeuw en timmerman Lourens Aukes. Beiden komen voor rekening van Jan Daniëlsz van de *Jonge Aletta* in 1726. Koopman Luijtje Bontekoe krijgt op 25 augustus 1725 van de vroedschap opdracht 1.800 gulden in te zamelen voor schipper Willem Melles van *De Dionisius*. De weduwe van 'Pieter Veen en soon' levert met genoeg haar boekje in bij de vroedschap, omdat de ex-slaaf Pieter Quant op 26 augustus 1723 'in patria' is. Deze opperstuurman is met schipper David Liske in 1720 uitgevaren op de *Juffrou Hester*. De 'Groot Achtbare heren' vernietigen het boekje. Het vereiste losgeld is immers opgebracht, maar voor geen van hen noteren ze een bijdrage van de vroedschap.

Ingewikkeld loopt het met Dirck Willemsz Brouwer. Sinds 6 april 1720 is de koopman Gerard Struwaert voor Dirck verantwoordelijk. Op

8 maart 1724 neemt de koopman Jean Jacques Caille de zorg over, omdat Struwaert is overleden. Onderstuurman Dirck Brouwer is op 14 december 1719 uitgevaren met onder anderen matroos Huibert Willemsz Brouwer (zijn broer?) en op 17 januari 1720 in Algiers tot slaaf gemaakt. Struwaerts dochter verklaart tien jaar later, op 14 april 1730, dat zij de penningen die Struwaert had ingezameld, op de secretarie heeft overhandigd, omdat Dirck Willemsz Brouwer ook is overleden. Het losgeld verdwijnt zodoende in de stadskas.

Weer een ander, Hermanus Huijsman, zegt Amsterdam in 1719 vaarwel in dienst van Jan Domus, als bootsman op de *Eendragt*. Hij belandt in januari 1720 in Algiers. Al snel wordt er voor hem een collecte georganiseerd, maar de vergunning komt pas op 15 maart 1730 af. Directeur Jan Domus brengt op 21 februari 1727 211 gulden plus een stuiver en twaalf penningen naar de Rekenkamer, want Huijsman is overleden. De collecte was dus al vergeefse moeite toen de vergunning ervoor gegeven werd; de stad strijkt zelf het geld op. Eenzelfde lot treft timmerman Gregorius Holst, die in 1723 met schipper Pieter Valck op het schip *El Rey d'Espagne* ('de koning van Spanje') is uitgevaren. Na een zwaar gevecht met Algerijnse kapers worden Holst en Valck uit het brandende wrak gehaald. Beiden slijten een deel van hun leven als slaaf in Algiers. Holst overleeft het niet. Krijgen zij financiële steun van de Amsterdamse vroedschap? Het lijkt er niet op.

Een deel van de opbrengsten van de Amsterdamse collecten zit in het kapitaal, dat Cornelis Schrijver meekrijgt naar Algiers op 18 april 1730. De burgemeesters verstrekken hem 68 'crusades' met een waarde van 1.009 gulden en 16 stuivers. Men weet in Amsterdam dan niet, dat Arent Daniëlsz, die in 1719 slaaf gemaakt is, Gregorius Holst, Hendrick Blauw, Hermanus Huijsman en Pieter Jansz of Jonasz zijn overleden. De voor hen opgebrachte gelden komen via de Rekenkamer dus anderen ten goede. De vroedschap voegt in de jaren 1723-1724 aan haar besluiten een lijst van slaafgemaakten toe met details van de schipper, het schip en het jaar waarin men is uitgevaren en van de reders en kooplieden, die voor inzamelingen verantwoordelijk zijn.⁶³ Zo maken de magistraten duidelijk, dat ze zich als lage overheid administratief verantwoordelijk weten voor het lot van de slaven, maar ze dragen financieel amper bij in het losgeld en zetten de schijnwerper op wat kooplieden en verwanten bijeen moeten brengen. Ze verschuilen zich met betrekking tot vrijkoop en geldzendingen dus achter kooplieden en reders, anders dan de

Amsterdamse regenten eerder deden. Anders gezegd: Amsterdam doet na 1700 een stap terug in zijn betrokkenheid bij de schaduwkant van zijn eigen Straatvaart.

Alkmaar

Alkmaar maakt de losgeldkwestie direct tot een zaak van de stadsoverheid. De vroedschap vraagt acht personen, drie vrouwen en vijf mannen, om met de 'busse' rond te gaan. Zelf zorgt zij voor het beheer van de ingezamelde gelden voor de acht Alkmaarders die in Noord-Afrika tot slaaf gemaakt zijn.

Piet Jansz Schaerhaer, voor wie op 24 mei 1657 850 gulden is ingezameld, wordt in 1660 bevrijd door Venetiaanse schepen 'na lange jaren tot Algiers in sware slavernij te hebben geseten'. Hij heeft dan geen losgeld meer nodig. De stadsboekhouder gebruikt met toestemming van de vroedschap het geld voor anderen. Het bedrag heeft hij nog op 14 december 1658 in kas. Het wordt bestemd voor Jan Pietersz Roothaer, maar deze valt voor rekening van de Amsterdamse reder Dirck Strijcker, voor wie Roothaer is uitgevaren. Strijcker verklaart op 6 mei 1658, dat hij voor Roothaer 850 gulden van de Alkmaarse vroedschap heeft ontvangen. Mogelijk vult hij dit bedrag na 1660 met nog eens 850 gulden aan, of misschien is er niet meer nodig; erg gul lijkt hij zelf niet. Ook Claes Reijersz Leertouwer komt voor zijn rekening. De vader van Claes, woonachtig op 'Nieulant', heeft 975 gulden nodig voor diens vrijlating. De vroedschap geeft vader Leertouwer in 1658 200 gulden als startbedrag. Reder Strijcker zegt borg te staan voor Leertouwer, maar hij wil wel het aan vader Leertouwer voorgesloten bedrag van 975 gulden terug van de vroedschap. Hij ontvangt het op 14 december 1658 inderdaad van de 'tresorier'. De vroedschap laat zich dus van haar goede kant zien.

Jan Jansz Straet en zijn zoon ondervinden in Algiers evenzeer de hulp van de magistraten. De vroedschap kent hen op 30 december 1659 100 gulden toe en eenzelfde bedrag wordt op 4 juli 1660 uitgegeven voor Jan Jacobsz en zijn zoon. De 'tresorier' verantwoordt dit in zijn 'Memory' van 8 juni 1662. De overheid tekent telkens bijdragen voor personen in, zoals op 15 mei 1662 een bedrag van 250 gulden voor Isaac Willemsz.⁶⁴ Voor een enkeling is het niet meer nodig. Jacobus Pit blijkt op 14 maart 1658 al te zijn 'opgecocht'.

De 'tresorier' houdt de stadsuitgaven goed bij en de Alkmaarse vroedschap geeft haar burgers een goed voorbeeld van barmhartigheid. Dit

verdient echter wel een kanttekening. Alkmaar is minder dan Amsterdam en de steden en dorpen in het Noorderkwartier bij de Straatvaart betrokken en heeft derhalve minder zorg te besteden aan ingezetenen als Nederlandse slaafgemaakten in Noord-Afrika.

Noorderkwartier

In het Noorderkwartier concentreert het particuliere vrijlatingsaanbod zich in de dorpen. De achterban van West-Friese zeelieden verwacht weinig van hoge bestuurders, misschien omdat de Amsterdamse Levant-Directie met Hoorn en de admiraliteit van het Noorderkwartier overhoop ligt. De onmin over de heffing en besteding van lastgelden wordt in 1636 bijgelegd en Jan Martensz de Groot, schepen van Hoorn, treedt op 11 juli 1636 toe tot de Directie, die zich laat kennen in een weinig toeschietelijke houding voor de hulp aan Nederlandse slaafgemaakten.

Kooplieden en schippers hebben in West-Friesland bovendien te maken met de complexe Straatvaart. Dit vergt eerst enige aandacht. Vervolgens worden de zeemansbeurzen uit de doeken gedaan die in de dorpen worden opgericht, waarna de samenwerking wordt belicht van kooplieden en burgemeesters voor de ingezetenen in Noord-Afrikaanse slavernij.

Complexe, kwetsbare Straatvaart

Schipper Claes Jacobsz uit Hoorn vaart in 1636 naar Genua voor reder en stadgenoot Adriaen Hermansz Visch. Jacobsz heeft voor de Amsterdamse koopman Jan de Vogelaer en diens compagnon Visch een Archangelreis met *de Verlooren Soon* achter de rug. In Genua moet hij in juni 1636 voor koopman Jan de Breij een lading naar Napels brengen. De Breij zegt hem de vracht bij aankomst te betalen, maar pas nadat Jacobsz een nieuwe reis heeft ondernomen. De schipper gaat akkoord, omdat zijn opdrachtgevers niet gebaat zijn bij een lege retourreis. Dan wordt hij bij Messina overvallen door kapers uit Tunis en de bemanning wordt er tot slaaf gemaakt. Zodra Visch dit verneemt, draagt hij de Hoornse schipper Jan Kuijsten op Jacobsz en zijn bemanning vrij te kopen voor onder meer de verschuldigde vrachtpenningen. De bemanning van de *Verlooren Soon* komt zodoende op 23 maart 1638 inderdaad vrij.

Hoog-bootsman Joost Hermansz uit Hoorn laat zijn doorstane avonturen ten behoeve van zijn schipper vastleggen in Amsterdam en in Hoorn.⁶⁵ Zijn verslag illustreert, hoe complex het vinden van retourladingen kan zijn en hoe riskant de deelname in de handel op de Middellandse

Zee is. Het maakt schepen extra kwetsbaar voor kaperacties, omdat Algiers en Tunis regelmatig in conflict komen met Franse en Italiaanse havenautoriteiten. De ervaring van Claes Jacobsz en anderen kan een impuls zijn voor oprichting van fondsen ten bate van gekaapte zeelieden uit West-Friesland.

West-Friese zeemansbeurzen

Vanaf 1632 richten West-Friese dorpen zeemansbeurzen op om zich in te dekken tegen Duinkerker, Biskaaier en Barbarijse kaperacties. Men gaat daarbij uit van de christenplicht om elkaars lasten te helpen dragen. Johannes Fenacolijs, predikant in het Zuid-Hollandse Maassluis, stimuleerde in 1613 vissers daarom tot instelling van een schadeverzekeringscollege.⁶⁶

In Graft, Graftdijk en Noordeinde komen schippers, stuurlieden en bootsgezellen in 1634 overeen een beurs of buidel ('buijel', 'buul') op te richten. Ze stellen Gecommitteerden aan voor het beheer van een dorpsfonds. Voordat een schipper zijn reis begint, moet hij intekenen op het fonds om recht te hebben op een uitkering in geval van schade. In de reglementen wordt behalve de visserij ook de Straatvaart genoemd vanwege het 'Turckse' gevaar. Gaat een schipper naar de 'Straet', dan moet hij 16 stuivers inleggen als eenjarige garantie voor een vergoeding. Verlies van 'schip en goet' geeft recht op 30 gulden vergoeding en bij gevangenschap door 'den Turck' mag men 'uijt de buiel hondert gulden' verwachten. Dit geldt eveneens voor reizen naar 'moscovie' en West-Indië 'ofte Brasijl'. Hoezeer dit brede doel de zeelieden ernst is, maken de reglementen uit 1649, 1650 en 1653 duidelijk. Wie onder vijandelijke vlag naar de 'Straat' gaat, verbeurt elke uitkering. Een begrijpelijke bepaling vanwege het feit, dat er vanuit West-Friesland nogal eens clandestien munitie wordt geleverd aan de vijand. Wanneer een schipper dan in 'Turckse' handen valt, treedt het dorp niet voor hem in het krijt.

Voor de beurs van het West-Friese dorp Hauwert staat die van Graft model. Ook haar artikel 16 luidt, dat er 30 gulden wordt uitgekeerd aan elke participant die 'van de Turck' wordt 'genomen'. Dit kan niet meer zijn dan een vergoeding voor het rantsoen in gevangenschap.⁶⁷ Na 1650 worden de uitgaven te hoog, zodat de dorpen zich tot de visserij beperken.

C.J. den Ridder schrijft de vorming van de beurzen toe aan de nood die Duinkerker kapers veroorzaken en aan de latere, beperkte activiteiten.⁶⁸ De ingelegde bedragen bieden inderdaad weinig mogelijkheden voor

de vrijkoop van slaven. Net als elders organiseert men daarvoor de 'omwegangen'. De dorpsregenten verlenen de collectevergunning op vertoon van een kerkelijke betrouwbaarheidsakte met de naam van de slaafgemaakte. De vergunning wordt één of twee jaar na het bericht over een slaafgemaakte dorpsgenoot gevraagd en verkregen.

In Groot-Schermer begint de familie van een groep slaafgemaakten in 1681 een petitie voor een vergunning. Hun verwanten zijn op weg naar Lissabon overvallen en in 1679 naar Algiers opgebracht. Een van hen is eerdergenoemde Cornelis Cornelisz Vinck uit Graftdijk. De giften voor hem variëren van 10 stuivers tot 12 gulden. De 'busse' wordt verzegeld en de sleutel in handen van een dorpsregent gelegd. Alleen onder zijn toezicht kan de 'busse' worden geopend. Niet altijd brengt de collecte genoeg op. Jan Gijsbertsz Bosman vertelt de schepenen van Zuidschiermer, dat niet alle toezeggingen zijn ingelost vanwege onmacht en armoede. Zijn moeder komt op 22 april 1673 140 gulden tekort voor zijn broer Dirck Gijsbertsz Bosman in Algiers. Die dag neemt hij haar taak over. Dat vergt een nieuwe vergunning. De vorige is van 24 februari 1672. De nieuwe wordt welwillend verstrekt. Het resultaat is onbekend, want de schepenen maken er geen melding van.

In Noord-Holland zullen de paden van collectanten elkaar vaak hebben gekruist. Uit de lijsten van intekenaren (dorpsschepenen, kerkenraden en diaconieën) blijkt dat dorpen boven Alkmaar bezocht worden, soms tot op Ameland toe. Bewaarde afrekeningen wijzen niet uit, dat het geld wordt gedeponneerd in het kantoor van de Ontvanger Van Aerssen. Waarschijnlijk is het losgeld via schippers aan consuls in Noord-Afrika overgebracht. Zo is het geld voor Cornelis Vinck verzonden aan consul Jacob de Paz in Algiers. In de boekjes variëren de donaties van 6 stuivers tot 12 gulden. Vaak staan eerst de bedragen vermeld van de regenten en kerkbesturen, daarna klopt men blijkens de intekeningsdatum bij gewone dorpelingen aan. Het boekje voor Claes Jacobsz Kist uit Graft, dat in 1662 begint, circuleert alleen bij kerk- en dorpsbesturen boven Alkmaar. Vanaf 1669 tekenen 447 gevers in. Vanaf 1686 geven 377 donateurs en 15 instanties grif voor Symon Cornelisz Hoen. Hij is als schipper van *Koning Salomon* naar Algiers opgebracht en op 15 februari 1691 zet de vroedschap de hulp voor hem aan. Zijn rekening wordt in 1692 opgemaakt. Door bemiddeling van Luis d'Azevedo komt hij vrij. Dan zijn er 2.049 gulden en 5 stuivers opgebracht. Zijn patroon in Algiers verdient 1.500 gulden aan hem. Het verschil zit hem in de kosten van het vrijlatingsproces en de reis.

Misschien vinden de regenten van Kwadijk collecten overbodig. Ze stellen zich zonder meer op 11 december 1721 garant voor Adriaan Jansz Koogh, die met schipper Frans Boon op *De Wijntijd* in 1720 in Algiers tot slaaf gemaakt wordt. Zij machtigen koopman Egbert Thesing Adriaans om een losgeld van 1.800 gulden over te maken aan consul Fredrigh Broegh in Livorno, die de zaak verder afhandelt.

West-Friese samenwerking

Het dorp Schellinkhout staat model voor de samenwerking van kooplieden en burgemeesters. Dit ligt voor de hand als de slaafgemaakte een burgemeesterszoon is. Burgemeesters Pieter Segersz en Pieter Jorisz zamelen het losgeld in voor Jorisz' zoon Joris Pietersz in Algiers. De collecte brengt in 1658 genoeg op en lokale kooplieden zorgen ervoor, dat het geld in Algiers bij de consul terechtkomt. Joris Pietersz kan daarom terug naar huis. Er blijft een bedrag van 53 gulden plus 15 stuivers over. Trijntie Jans Haan krijgt dan toestemming dit restant voor haar man in Algiers te gebruiken.

De samenwerking rust niet slechts op persoonlijke emoties. Dorpsgeenoot Claes Dircksz Rob doet in 1685 een beroep op de burgemeesters en kooplieden voor Dirck Jacobsz Rob. Zoonlief is als stuurman slachtoffer van de 'Turcken' en zit in 1681 'in Noord-Afrikaanse slavernie'. Of er voor hem voldoende losgeld wordt ingezameld en of dit goed terechtkomt, meldt de geschiedenis van Schellinkhout niet, evenmin of Dirck in leven blijft. De samenwerking pakt wel gunstig uit voor Sijert Maertensz. Zijn vrouw vraagt de schepenen zich borg te stellen voor de lospenningen. Lokale kooplieden en burgemeesters stellen zich opnieuw garant. Het resultaat is, dat Sijert Maertensz in 1691 weer als kerklidmaat aanwezig is. De vroedschap heeft op 3 december 1689 trouwens ook voor hem aangeklopt bij het dorpsbestuur van Spanbroek. Iedereen wordt dus zoveel mogelijk geholpen. Claes Arisz Koster, stuurman van het schip *De Lucia*, die in 1688 door Algerijnse kapers is overweldigd betuigt dit later. De lokale autoriteiten spannen zich niet tevergeefs voor hem in.

Andere West-Friese hulpbronnen

In het Noorderkwartier wordt het losgeld soms gefinancierd uit de verkoop van schepen. Kapitein Matthijs de Groot heeft de Algerijnse kaper van de *Vergulde Roos* met 108 'Turcken, 2 Renegaten en 7 Christenslaven' op 3 juni 1722 overmeesterd. De 'Turcken' worden in Cadix verkocht en

brengen op 8 december 1722 het nettobedrag van 38.442 rijksdaalders op. De consul maakt dit per wissel over aan Eduard van der Gou in Schiedam en de Amsterdammers 'Joseph de Medina en zonen', die het vervolgens in de kas van Enkhuizen storten. Daarmee kunnen vroedschap en kerk diverse verzoeken honoreren (zie de bijlage onder Noorderkwartier).

Een andere bron is een legaat van Cornelis Brasser in Hoorn van 5.000 gulden, dat Amsterdamse regenten soelaas biedt. Zij komen immers geld tekort en hebben de burgemeesters van Medemblik een brandbrief gestuurd om 5.000 gulden op te brengen. Haast is geboden, schrijven ze, want Hees staat op het punt van vertrek. Het geld komt niet op tijd. Daarom nemen de regenten hun toevlucht tot de loting van 1684 voor een verdeling van het losgeld ten bate van hun slaafgemaakte burgers.

De enige stad die voor dit doel een loterij organiseert is Hoorn, en wel van 1696 tot 1710. De uitgegeven en verkochte loten worden zorgvuldig geregistreerd. De afkondiging van de trekkingsdatum vertelt op welke dagen men een briefje uit een bus op het stadhuis kan trekken in de hoop op een prijs. Inwisseling van het lot vergt tijd en geduld. Soms kan men pas na twee jaar een prijs incasseren. Dit doet de animo snel afnemen, zodat de loterij marginale betekenis heeft. Wel komt men met enig geld over de brug.

Voor Jan Jansz is op 15 oktober 1696 een loterij uitgeschreven. Deze wordt op 3 april 1697 gesloten. Er worden 15.000 loten in omloop gebracht die van Hoorn tot Edam worden verkocht. Na aftrek van 4.380 gulden voor de onkosten blijft er voor Jan 1.620 gulden over. Ook voor Theodorus Cornelisz Appel, die met het schip *De Bethjna* in 1691 naar Algiers is opgebracht, wordt er zeven jaar later een loterij opgezet. De opbrengst van 666 gulden en 10 stuivers wordt aan de burgemeesters overhandigd. In 1699 blijkt hij in Algiers te zijn overleden. Cornelis Cornelisz Somer trekt enig nut uit de loterij. De burgemeesters verstrekken de winst van 147 gulden en 10 stuivers aan Luis d'Azevedo, die Cornelis' vrijlating verzorgt. De vroedschap vult het aan tot het vereiste bedrag.

Dit alles komt niet in mindering op het organiseren van collecten. Sijvert Cornelisz raakt in november 1688 met *De Houttuijn* en schipper Claes Dircksz Rob uit Schellinghout in Algiers in slavernij. Zijn vrouw Trijntje Barends vraagt een collecte aan, die elf jaar later op 30 juni 1696 151 gulden oplevert. Hoe de overdracht van het geld plaatsvindt, vertelt de eerdergenoemde bemiddelaar Jean Maurice aan de Hoornse vroedschap en de moeder van Frans de Coninck. De burgemeesters sturen haar

verzoek in 1718 per vergissing naar de Amsterdamse bankier-koopman Andries Pels. Deze zegt de brief aan Maurice te hebben gegeven, die naast hem in de Amsterdamse Spiegelstraat 'logeert'. In de correspondentie met Hoorn zegt Maurice dit barmhartigheidswerk pro Deo te doen. Uiteraard brengt hij wel zijn reizen van Amsterdam naar Parijs en Marseille in rekening. Hij houdt contact met Isaack en Jakob Veltmuijs, Willem Walravensz en Willem Prins, die namens de vroedschap de inzamelingen voor De Coninck verzorgen. Deze hebben op 16 oktober 1718 1.477 gulden opgebracht en de burgemeesters leggen er 150 gulden bij. Maurice schakelt de bankier Pels en de koopman Solicoffre in Marseille in. Zodra de laatste het groene licht krijgt, schrijft hij de wisselbrief uit voor de consul, die De Coninck op 23 september 1719 kan vrijkopen voor 1.627 gulden. Dit is althans de datum en het bedrag van de afrekening in Hoorn. Pels schrijft op zijn beurt namelijk pas een wisselbrief voor Solicoffre uit, als Frans in in het 'christenland' Marseille arriveert. Na de ontvangst draagt Solicoffre de wisselbrief over aan de consul, of maakt deze zelf te gelde om de consul contant te betalen. Zo kan Frans zijn moeder in ieder geval in 1720 terugzien.

Zeeland

De Zeeuwse Staten keren zich op 3 september 1610 tegen een loterij voor losgeld en kiezen voor collecten. Lokale autoriteiten moeten bekijken, hoe dit het best kan gebeuren: door een publieke geldinzameling of door particuliere intekening en 'omgang' met een 'busse'. Daar laten ze het niet bij. In 1627 bieden ze zelf aan als gewest bij te springen, maar ze realiseren dit pas naderhand.

In verband met De Ruyters expeditie van 1662, die tot doel heeft zoveel mogelijk Zeeuwen vrij te kopen, ontwikkelen ze een drie-stappenplan om aan hun ingezetenen en 'vreemden' zekerheid te geven en geldverspilling en fraude te voorkomen.

Elk Statenlid krijgt op 6 juni 1662 de opdracht namen van slaafge-maakten uit zijn district aan te dragen en dit 'christelijke werck voor suchtede geïnteresseerden' zo compleet mogelijk te organiseren en een veilige voorziening te treffen voor het overmaken van losgeld. De tweede stap houdt in, dat ieder Statenlid de penningen die onder supervisie van lokale autoriteiten in zijn district zijn opgebracht, inlevert op het kantoor van Ontvanger-Generaal Johan van der Stringhe. Met de opbrengst kan Van der Stringhe een krediet regelen van 40.000 gulden met een marge

van 1 tot 2.000 gulden. De marge is nodig om die slaafgemaakten vrij te kopen die niet op verwanten en vrienden kunnen terugvallen. Expliciet spreken ze uit, dat ze dit geen taak voor particulieren vinden. De derde stap betekent, dat Van der Stringhe en twee kooplieden in Livorno – de Staten hebben het oog op de heren Dio Sabe en Cornelis de Lokere – contact opnemen met consul Andries van der Burgh in Algiers en de wisselbrieven op naam van Van der Stringhe te gelde maken. De brieven moeten in handen gegeven worden van de bevelhebbers De Ruijter en Evertsen, of hun vervangers Adriaen Banckertsz en Cornelis Evertsen de Jonge. Zij gaan met hun oorlogsschepen naar Livorno en Algiers en kunnen Van der Burgh bijstaan in het overleg met de Dey en de Pasha over de prijs van elke Zeeuwse slaafgemaakte. Na de losgeldbetaling moeten de vrijgekochten zich direct inschepen op de vloot of op Straatvaarders in de haven, want wie vrijgekocht is, moet zo snel en goedkoop mogelijk naar huis terug. De bevelhebbers moeten de lijsten met details over naam, toenaam en losgeldbedrag inleveren bij de Staten en hun Ontvanger. De Staten zullen dan ten slotte controleren of en welk bedrag er is betaald om dit met familie en vrienden te verrekenen, zodat de ‘generale’ kas zoveel mogelijk wordt ontzien.

Dit beleid wordt afgestemd met de stadsbesturen. Terwijl de Vlissingse magistraat vrouwen-reksten veelal doorschuift naar de Staten-Generaal, gaat Veere creatiever om met de verzoeken. De burgemeesters geven op 3 november 1674 hun afgevaardigde naar de ‘naeste’ Statenvergadering opdracht ‘teweeg te brengen’, dat het ingezamelde geld wordt gedeeld en dat er telkens een ‘generale verlossing’ tot stand komt.

Aanleiding hiervoor zijn de lotgevallen van het Veerse schip *De Rotteval* en het verzoek van de betrokken vrouwen van de bemanning. Het betreft schipper Jacob Rijcke, Elias Cornelisz, Coenraet Jacobsz, Pieter Jacobsz, Teunis Jacobsz en Marines Bastiaensz. De vrouwen onthullen, dat de Staten voor het overmaken van geld in 1675 de Amsterdammer Johannes Hees in de arm hebben genomen en stellen voor het opgebrachte losgeld met elkaar te delen. In hun verzoeken wijzen ze op de opbrengst van 1.400 gulden van de collecten in 1675 ten bate van Pieter Jacobsz en Coenraet Jacobsz. Ze hebben intussen gehoord, dat de andere bemanningsleden in Algiers overleden zijn. Bovendien weten ze, dat Coenraet is vrijgekomen door toedoen van Engelsen en is ‘overgegaan op ’s lants oorlogsschip Goes’. De helft van de opbrengst, zo weten ze, heeft Johannes Hees besteed aan de vrijkoop van Pieter Jacobsz, zodat

Hees de andere helft, 700 gulden, nog in beheer heeft. Dit bedrag willen de vrouwen gedeeld zien.

De Veerse vroedschap wacht de Statenvergaderingen niet af en gaat op 17 augustus 1675 een kleine stap verder door de heren Adriaen Kempe, Johan Ros, Bernard Somer en Leonard Thijssen de 'beste wijze ten meesten voordeel van de gemeene slaven' (de slaven uit Zeeland in het algemeen) te laten bedenken en ervoor te zorgen dat de gelden goed terechtkomen. Door deze respons doet het verhaal de ronde dat de vroedschap steun biedt, collecten bevordert en bedragen aanvult.⁶⁹ Die positieve reactie, zo kort na het rampjaar 1672, maakt in Veere heel wat los.

François Willems Perma verwijst in een brief van 1674 naar de vergunde collecte ten bate van de mannen van *De Rottevalle*. Hij poogt zijn broer Willem Perma vrij te kopen, die negen jaar ervoor in Algiers tot slaaf gemaakt is. Sinds 1671 weet hij, dat er 500 rijksdaalders wordt geëist. Hij noch andere 'vrunden' kunnen het opbrengen. Maria Maertens schrijft ook gehoord te hebben, dat de stad voor *De Rottevalle* hulp regelt. Zij pleit in 1674 voor haar halfbroer Bartholomeus Willemsz, die dan acht jaar slaaf is in Algiers. Voorts verwijst Catelintie Ghijsselinck op 27 augustus 1675 naar *De Rottevalle* in haar verzoek haar broer Pieter 'uyt de Barbarische slavernie' te verlossen. Evenzo reageren de 'huysvrouwen' van Jasper Annotte, Jan Bescharis, Teunis van Duvelant, Gillis Goons, Michiel Kakelaer, Jan Kuijte, Willem Valckenburg en Claes Schelewaerts, die met Dordtse schipper Maerten Breure in Algiers tot slaaf gemaakt zijn. Zij delen allen in de 'generale', de gewestelijke steun.

Andere plaatsen hebben ook baat bij de regeling. De vroedschap van Zierikzee verwijst er expliciet naar. Wanneer vrienden van Barent de Geest, die in 1674 tot slaaf is gemaakt in Algiers, in 1677 een collecte aanvragen, wordt dit toegestaan op grond van het nader toegesneden Statenbesluit van 17 juni 1676, op voorwaarde dat men met een 'boecien' en een 'busse' omgaat.⁷⁰ Bij inlevering daarvan volgen de afrekening en afdracht aan de magistraten, die de bijdragen aan de Zeeuwse Ontvanger-Generaal overmaken.

In 1679 vraagt eerdergenoemde Anna van Dorth de raad van Arne-muiden een aanbeveling en vergunning om met haar boekje te mogen rondgaan voor haar zoon Cornelis Fockeel die in Algiers 'in slavernie is sittende'. De 17-jarige Cornelis deelt op 7 november 1678 het ongeluk van schipper Joris de Coster in Algiers. Cornelis gaat een zwaar leven op de galeien tegemoet. Zijn moeder woont inmiddels in Vlissingen en

vraagt daar de collectevergunning aan. Ze verwacht ook eenzelfde hulp uit Arnemuiden, want ze heeft twaalf jaar met haar man in Arnemuiden een 'smits-winckel' gehad. De vroedschap laat Bartholomeus Reijnierse een onderzoek naar moeders antecedenten doen, dat op 22 augustus 1679 positief uitvalt. De vroedschap schrijft op 22 september 1680 – een jaar later dus – de verlangde aanbeveling uit voor het boekje. Op 8 oktober 1680 krijgt een van de schepenen opdracht de inning van het geld te verzorgen, zodra Anna van Dorth het boekje inlevert. Conform het Staten-beleid moet hij het ingezamelde geld overhandigen aan Ontvanger-generaal Van der Stringhe, die de verzending van het Zeeuwse losgeld behartigt.⁷¹ Dit alles zal niet het beoogde succes hebben gehad, want dan zou zijn terugkeer wel in de Arnemuidse of Vlissingse annalen vermeld zijn.

Hoezeer Zeeland zich zelfstandig bezighoudt met vrijlatingsacties en transacties, ondervindt de Marokkaanse gezant Joseph Toledano. In 1685 confereren de Staten met hem over een collectieve vrijkoop. Zij gaan niet op zijn verzoek in hem het losgeld mee te geven, omdat hij geen harde gegevens verschaft over de Zeeuwse slaafgemaakten in Marokko. De Staten willen eerst weten, hoeveel slaven uit Zeeland er in Marokko zijn, wie dat zijn en waar ze zich bevinden. Dit is waarom ze in 1685 geen 'generale' collecte laten houden.⁷² Daarmee zal Goes, gezien zijn bezwaren, tevreden zijn geweest. Wel houden de Staten in 1687, 1716, 1724, 1729 en 1734 een 'generale' collecte, mede voor slaven uit de Generaliteitslanden. Daardoor kan Carel van de Putte in 1683 en 1687 de vrijlating van vele Zeeuwen in Algiers bewerkstelligen. In die tijd controleert de Vlissingse magistraat de opbrengsten. Later nemen de Statenleden Johan Schorer, Jacob Nachtegael en Johan Ros deze taak op zich, totdat er een Middelburgse magistraat voor wordt aangewezen.

Na de expeditie van Van de Putte dalen de opbrengsten drastisch. De Staten doen dan een beroep op Holland. Uit een gesprek met de Hollandse pensionaris heeft de Zeeuwse gecommitteerde begrepen, dat Holland een losgeldoverschot heeft en dat de Hollandse Staten dit willen besteden aan slaafgemaakten in Tunis. Zeeland oppert het restant te gunnen aan Van der Stringhe, die dan meer slaafgemaakten uit Algiers kan vrijkopen. De Ontvanger heeft 'geen stuiver meer' in kas, terwijl een massale vrijkoop opnieuw urgent is. Wordt er onvoldoende door Zeeland geleverd, dan zou dit naar de opinie van de Zeeuwse Staten verwijdering, zelfs oorlog van Algiers met de Nederlanden betekenen. Voor alles willen zij voorkomen, dat 'gevangenen onverlost' blijven.

Holland reageert negatief. Geen wonder: Zeeland weigerde op 23 oktober 1663 aan het generale losgeld van 300.000 gulden mee te betalen en wees deelname in de 'Directie voor de navigatie' af, evenals uniformering van het lastgeld. Zijn argument was in 1663, dat het zelf al 42.000 gulden geïnvesteerd had in de vrijkoop van eigen slaafgemaakten en van die uit de Generaliteitslanden.

Overigens staat Zeeland niet alleen in dit verzet tegen een landelijke aanpak. Groningen is daarin een medestander. Tegelijk stellen de Zeeuwse Staten echter, dat de Staten-Generaal de instantie zijn voor de financiering van de landelijke kosten. Daarom steunen ze het verzoek van consul Van Berck in Algiers, die in 1685 650 rijksdaalders betaalde voor slaven, die buiten de boot dreigden te vallen. De Zeeuwse gecommiteerde voor zeezaken, Willem Verbolt, moet Van Berck in de Haagse Statenzaal krachtig steunen in zijn terugbetalingsverzoek, vinden de Zeeuwse Staten. Het zal een positief effect hebben gehad, want Van Berck komt er niet op terug.

Het Zeeuwse beleid geldt niet alleen Algiers. Een generale vrijkoop wordt op 2 en 6 augustus 1742 gerealiseerd voor wie in Salé en Meknès onder de vlag van 'de staet' tot slaaf gemaakt is. Het mag evenwel niet teveel kosten. De Staten willen er niet meer dan 430 'pezos', 1.032 gulden, per persoon aan besteden en begroten daarvoor een 'somme van 5.000 pezos', 12.000 gulden. Afgaande op deze bedragen denken zij waarschijnlijk aan 12 Zeeuwse slaven.

In Zierikzee wordt in 1735 een zeemans- of 'slavenbeurs' ingesteld. Aanleiding voor dit fonds is de hulp voor eerdergenoemde Barent de Geest in Marokko. Dit fonds ondergaat hetzelfde lot als die in de West-Friese dorpen, waar de uitkering later alleen kost- en reisgeld omvat.

Kortom: de Zeeuwse Staten trekken zich het lot van hun ingezetenen en 'vreemden' in de Barbarijse staten aan en nemen het beheer en toezicht op zich van de losgelden uit hun gewest.

Friesland

Het is opmerkelijk hoezeer Friesland vanaf het begin zorgt voor zijn burgers in de Barbarijse staten. De Friese Staten verlangen sinds 1609 van alle steden en grietmannen, bestuurders van het platteland, een opgave van de namen en andere details van wie er uit het gewest tot slaaf gemaakt is.

Bewaard gebleven overzichten uit 1611, 1612, 1663 en 1664 maken helder, dat de Harlinger burgemeesters in 1611 te doen hebben met 27-jarige Thijs

Fransz en 29-jarige Reynier Gerliffen, die met schipper Jacob Pijtersz de Keyser, allen afkomstig uit Molkwerum, tot slaaf gemaakt zijn in Algiers. Om Reynier te identificeren, meldt de grietman, dat deze 'spichtich van stature' is. Evenzo typeert de grietman van Gaasterland de 26-jarige Agge Pietersz uit Sondel, sinds 1612 slaaf in Algiers, als 'een lanck joncsken met een cleyn mael (teken) aen de hals'. Het is niet na te gaan, wanneer deze Friezen vertrokken en opgebracht zijn. De overzichten geven amper notities over het schip, de afvaart en de overmeestering. De personen zijn daarom in de bijlage vermeld onder het jaar, dat de Staten hen een donatie toekennen. Voorts registreren deze Staten de collecteaanvragen, die ze telkens honoreren. Ze vullen de opbrengst aan en financieren hun eigen bijdrage uit de kas van de oude kloostergoederen in Friesland.

Zorgvuldig houden de Staten berichten over Nederlanders in Noord-Afrika bij. In de notulen van 24 mei 1663 nemen ze ook een uittreksel op van wat er in de Staten-Generaal wordt verteld. Op 23 mei 1663 begroet Den Haag twee mannen van de Amsterdamse admiraliteit. Zij alarmeren de Hoogmogenden over het 'groote miscontentement van de regeeringe ende gemeente van Algiers over het langh verblijff van de schepen en penningen tot verlossing van de slaven mitsgaders de beloofde presenten'. Dit signaal gaf De Ruyter eerder af. Hij kon in Tunis en Tripoli immers alleen veel slaafgemaakten loskopen, als hij over voldoende losgeld beschikte. De Staten reageren op het Haagse rapport door Amsterdam te beloven een 'vrijwillige' collecte te houden.⁷³ Het is niet duidelijk, of de collecte door de Friese Staten wordt geregeld of dat deze plaatselijk georganiseerd wordt.

In ieder geval vinden de inzamelingen in Friesland meestal plaats onder supervisie van lokale kerkvoogden. Zij houden toezicht op de intekenboekjes en de collectebussen die in dorps- en stadskerken worden neergezet. De Staten houden daardoor overzicht over wat er aan losgeld wordt gevraagd en uitgekeerd.

Jan Jansen uit IJlst heeft in Algiers 1.500 gulden nodig. Voor hem wordt er 1.141 gulden aan losgeld betaald. Daarvan hebben particulieren 296 gulden plus 6 stuivers opgebracht, terwijl de publieke bus ruim 321 gulden bevat. Voor Hinne Anthien zien de kerkvoogden 198 gulden en 12 stuivers in de bus, terwijl zijn losgeld 1.250 gulden bedraagt. De Staten betalen voor hem dan 1.152 gulden plus 6 stuivers. Met De Ruyter rekenen de Staten in 1663 af voor Dirck Aassen uit Walleringe, die in Tripoli voor 600 rijksdaalders wordt vrijgekocht. Hetzelfde geldt Hans Jansen uit

Wymbritseradeel bij Heeg, die vrijkomt uit Algiers, evenals Andries Jensz uit Heerenveen.⁷⁴ Workum schrijft op 27 augustus 1658 een kwitantie uit voor 300 gulden voor de vrijkoop van 'een slaaf uit de hand der Turcken'. Het is het resultaat van een inzamelingsactie. Soms wordt de opbrengst niet uitgekeerd. Harlingen noteert op 17 januari 1637 dat er wel geld voor slaven is 'geconsigneerd', maar dat er 'geen vereysch' tot vrijkoop is ontvangen. De betrokkenen zijn kennelijk overleden in Algiers. Franeker verrekent op 19 augustus 1673 losgeld met de aanwezige Hendrick Jansen Jemminga, 'gewesen slaeff tot Algiers'.⁷⁵ Uiteindelijk moeten hij of zijn verwanten de rekening betalen.

Hoe de Staten toezicht houden op de opbrengsten blijkt op 12 januari 1682. De Ontvanger-generaal mag dan 7.000 pond overmaken aan Pijter Andries van Stavoren, koopman in Amsterdam. Pijter heeft in Amsterdam een speciale rekening voor losgeld. Friesland steunt dus niet op Johannes Hees voor de verzending ervan. Aangezien Hees in Algiers in 1683 zit te springen om geld, verhoogt de Ontvanger het bedrag op 22 juni 1682 met 3.500 Vlaamse ponden.

De Friese focus ligt voor vrijlatingen dus op overheidshulp, zoals de classisacta van Sneek getuigen. Dit regionale kerkbestuur noemt zijn steun voor 'door zeerovers gevangen zeelieden' in 1690 uitzonderlijk⁷⁶ en particuliere inzamelingen komen in Friesland dan ook laat op gang. Voor zover bekend, dateren vergunningen voor particuliere collecten uit 1717, 1752 en 1796.⁷⁷

Groningen

Groningen acht de losgeldkwestie minder urgent, omdat het een gering aantal slaven in Noord-Afrika kent. Althans de Groningse Staten, Staten van 'Stad en Lande', houden de slavernij van ingezetenen minder scherp in de gaten dan die in Friesland. Dit mag merkwaardig heten, want wanneer het Groningse WIC-schip *De Swalue* in juli 1630 naar Algiers wordt opgebracht, worden allen slaafgemaakt, inclusief de soldaten. Dit betreft een fors aantal personen (zie bijlage). Anderzijds verlenen de Staten meteen 'subsidie', zodra zij vernemen dat er iemand in Noord-Afrika in nood zit en ze vullen de ingezamelde opbrengsten aan tot het vereiste losgeldbedrag.

Particulieren wenden zich onder meer in 1621 voor een collectevergunning tot de Staten ten behoeve van Johan Geerds uit Grijpskerk, die dan al 33 jaar vastzit in Algiers. Evenzo vernemen de Staten de misère van Berent Arents uit Delfzijl in 1641 en van Joachim Abrahamsz Vroom uit

Kropswolde in 1681. Moeder Rose Jochums vraagt al op 20 februari 1669 een 'liberaal subsidium' aan voor haar 'Joachim'; vader Hendrick Wittensz doet dit op 20 maart 1684 (is moeder overleden, of zijn ze gescheiden?). De ouders zijn dan in ieder geval 525 gulden verder. Op 22 januari 1694 ontvangt Joachim als 'geweesene slaeff' acht dukaten als reisvergoeding na ruim 25 jaar slaaf in Algiers te zijn geweest. Claes Jasper, die met vrouw en kind in Algiers in 1646 tot slaaf gemaakt is, ontvangt 1.500 gulden. Zijn vrouw Cornelissien Janssen overleeft het en komt op 23 augustus 1649 als weduwe de Staten bedanken voor deze bijdrage. De Staten dringen er in 1681 op aan verzoeken voortaan bij de jaarlijkse Landdag van de Staten in te dienen, maar blijven zelf aanvragen royaal honoreren.

Na toekenning van een bijdrage geven de Staten de rentmeester opdracht die uit te keren uit de kas van de algemene middelen, uit de post van de kloostergoederen. Jaarrekeningen tonen het bedrag dat voor iemand is uitgekeerd.⁷⁸ Soms vindt er in de stad Groningen een 'omweggang' met boekje en 'busse' plaats. Rentmeester Julius Verrucius moet in 1641 nagaan, hoeveel er is ingezameld ten bate van Marten Claesz Somp voordat hij 'subsidie' uitkeert. Wanneer de Groningse synode in 1681 hoort, dat er voor Somp onvoldoende is opgebracht, legt zij er een donatie bij.

Het betreft niet slechts ingezetenen van het gewest. Emdenaren worden evenzeer geholpen. Warner Hendricx en Michel Hendricx uit die plaats zien als slaafgemaakten in Algiers in 1644 hun verzoek met succes bekroond. Doorgaans overlegt Verrucius overigens met de Groningse stadssecretaris over betaling voor of na goedkeuring van de Staten en maakt hij het losgeld over via een bank in Amsterdam.

Evenmin als Zeeland zijn deze Staten erop gebrand bij te dragen in de generale kosten van 1681. Daarvoor geldt een aantal plausibele redenen. De gevolgen van het rampjaar 1672, schade in de stad en plunderingen op het platteland, laten zich nog sterk voelen. De soldaten van de bisschop van Münster hebben flink huisgehouden in de Ommelanden. De bevolking is verarmd en de 'nering' herstelt zich nog niet, mede vanwege de lasten van de oorlog met Frankrijk. De Staten zeggen voorts, dat ze niet voor dit doel hebben laten collecteren en ze kennen weinigen, die op de Groningse schepen in Noord-Afrika in de problemen zijn geraakt. Vooral vinden zij het ongehoord, dat zeelieden hun 'ongemak' op anderen verhalen. Het zou 'groot ongelijk aan barmhartigheid imployeren', wanneer zij niet door hun Hollandse of Zeeuwse Staten, maar door Groningen worden geholpen. Dit standpunt laten ze de Staten-Generaal en Zeeland weten.⁷⁹

Het verzoek om bij te dragen in de landelijke kosten brengt hen wel tot preciezer registratie van hun eigen burgers. Enkelen die in slavernij verkeren, komen boven water: Jan Jacobs Kock uit Appingedam, Hendrick Louwes uit Leek, Tonnis Lippes uit het Oldambt en Joachim Abrahamsz Vroom uit Kropswolde. De Staten schrikken van dit resultaat en besluiten in 1682 een provinciale collecte te houden.⁸⁰ Daarna verslapt de aandacht kennelijk. Er komen amper nog gegevens op hun tafel terecht. Ze laten het aan burgers over een collecte aan te vragen; pas dan wijden ze er aandacht aan, zoals blijkt bij de 16-jarige koksmaat Albert Mennes. Hij vaart op *De Jonge Jan* mee van schipper Marten Prins, die in juni 1718 wordt overvallen. De gehele bemanning wordt afgevoerd naar Algiers. Op verzoek van moeder Tietien Nannes steunt de Groningse vroedschap in 1719 herhaaldelijk collecten voor Albert. De burgemeesters kennen op 9 mei 1719 haar 100 daalders toe, 140 gulden, maar de collecten brengen niet het vereiste bedrag van 600 gulden op. Een collecte in de Ommelanden is nodig, en wel in het Oldambt waar zijn moeder vandaan komt. WIC-bewindhebber Abraham ter Burg stelt zich er borg voor dat het losgeld er komt. Dan volgt in 1724 een collecte op het platteland, met succes. Albert Mennes is op 3 juli 1725 na ruim zeven jaar terug. De Groningse overheidssteun voor de tot slaaf gemaakten verloopt dus ook later weinig structureel.

Overijssel

Net als in Alkmaar en Delft behartigen de burgemeesters van de Overijsselse stad Kampen op een barmhartige manier de zorg voor ingezetenen in Barbarijse staten.

Op 10 juni 1627 dragen ze hun afgevaardigde in Den Haag, Marten Albertsz, op zich sterk te maken voor de zoon van trommelslager Gerrit Gerritsz, slaafgemaakt in Algiers. Ze verschaffen het losgeld en zeggen toe om de eventuele restschuld te voldoen. Voorts doneren ze op 15 juni 1642 20 gulden voor de vrijlating van Pieter Hermansz uit Enkhuizen. Wanneer Anna Gelmerts voor haar neef Dirck Abelsz een bedrag van 800 gulden nodig heeft, schenken ze haar 100 gulden. Claes Gerritsz uit Kuinre doet evenzeer een beroep op de Kamper vroedschap voor zijn zoons in Algiers. Hem kennen de burgemeesters op 8 juni 1650 25 goudguldens toe. Cornelis Huybertsz Slinck klopt al evenzeer met succes bij hen aan. Aangezien kooplieden borg staan voor zijn zoon in Algiers, schenken de schepenen van Kampen hem niet het volle bedrag van 800 gulden, maar verhalen ze dit op 11 augustus 1655 voor de helft op de

civiele en voor de helft op de kerkelijke kas. De stad Kampen laat zich dus bepaald niet onbetuigd.

Blokzijl volstaat met een publieke bus in de kerk ten bate van Jurjen Hendricksz. Op een VOC-schip is hij met Rotterdams kapitein Klinckert in 1707 in Algiers verkocht. Het stadsbestuur stelt zich op 12 mei 1713 borg voor hem.⁸¹ Zijn moeder gaat in 1711 en 1712 met een intekenboekje rond. Na het bericht van Jurjens overlijden vraagt een rijk man in Blokzijl de bus met inhoud op. Er blijkt 92 gulden bijeengebracht te zijn. In ruil voor de bus en het geld schenkt de man een orgel aan de kerk.

De Overijsselse kerken worden incidenteel aangesproken. De Deventer classis draagt enkele keren bij voor hun Oldenzaalse collega Johannes van Alkemade, wiens zoon in Algiers slaafgemaakt is. Of het hem baat heeft gebracht, blijft in nevelen gehuld.

Resultaten van collectieve vrijlatingsacties: aantal teruggekeerden

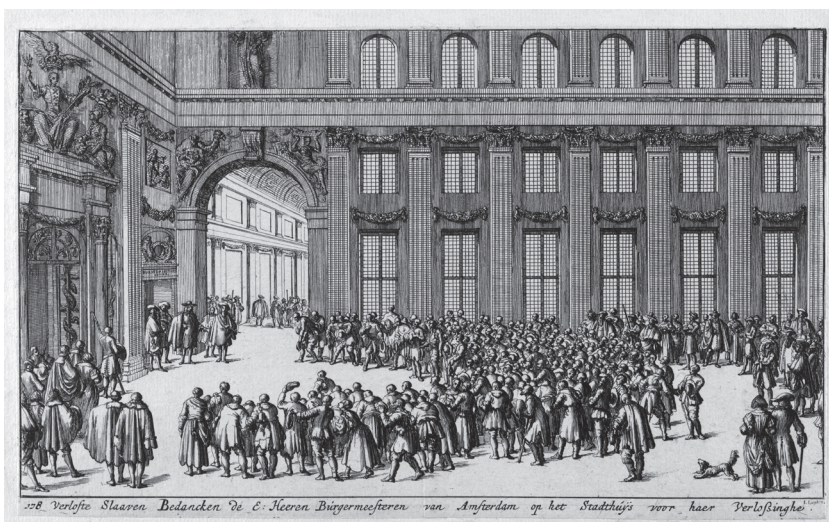
Publieke en particuliere inzamelingen en aanvullingen van gewestelijke overheden leiden tot diverse collectieve vrijlatingsacties. Deze dragen geen generaal stempel, dat wil zeggen: ze worden niet door de Staten-Generaal geïnitieerd, georganiseerd en uitgevoerd.⁸² De collectieve of massale vrijlatingsexpedities vinden plaats onder de vlag van de admiraliteiten. Het gaat, kort gezegd, om de volgende expedities naar:

Marokko: 1606 (Coy), 1622 (Jan Jansz), 1641 (De Ruyter), 1651 (De Ruyter en De Wildt), 1687-1698 (Heppendorp), 1743 (Mijten), 1752 (Van Hoogstraten) en 1778 (Van Kinsbergen).

Algiers en Tunis: 1614-1622 (Hendricxsz en De Keyser), 1655-1664 (De Ruyter), 1670 (Van Gent), 1682 (Hees), 1730 (Schrijver), 1735 (Reijnst en De Pedersen), 1741 (Van Reede) en 1746 (Sels).

Aantal teruggekeerden

Van de resultaten van de massale expedities is nagegaan hoeveel personen er na collecten zijn vrijgekocht, wie zich door de druk van deze acties kon vrijkopen en wie er door de sultan werd vrijgelaten of wist te ontsnappen. Deze aantallen zijn in deze periode als volgt:

Afbeelding 34 – Presentatie in Amsterdam van vrijgekochte slaven

Bron: De Vries, *Handelingen en Geschiedenissen*

Uit Marokko:

Periode	Personen
tot 1650	199
1650-1700	855
1700-1800	95
Totaal	1.149

Uit Algiers, Tunis en Tripoli:

Periode	Algiers	Tunis	Tripoli	Totaal
Tot 1650	562	219		781
1650-1700	746	123	85	954
1700-1800	233	?		233
Totaal	1.541	342	85	2.968

Het totaal aantal geregistreerde teruggekeerden uit Noord-Afrika bedraagt dus 4.119

Collectief betaald losgeld aan Algiers

Vrijlatingsexpedities kosten de gewesten handenvol geld. Behalve voor uitrusting en uitzending van de eskaders, waren er hoge kosten gemoeid met de geschenken voor bevordering van de betrekkingen, inclusief de mogelijkheid van collectieve vrijlating. Er kan een indicatie worden gegeven aan de hand van de tweejaarlijkse geschenken die op 12 februari 1727 in Algiers worden overhandigd aan de Dey en andere autoriteiten, onder wie 36 zeekapiteins. De cadeaus worden dan opnieuw becijferd. Het betreft een som van 12.480 gulden. Voorts wordt er in 1744 27.198 gulden aan geschenken besteed en in 1755 wordt de vrede gekocht voor 20.000 gulden. Algiers 'verdient' dus aanzienlijke bedragen aan deze diplomatieke relatie.

Hier gaat het vooral om het losgeld, dat Algiers uit de massale vrijlatingsacties opstrijkt,⁸³ geheel afgezien van particuliere, incidentele betalingen zoals die van 17.127,50 gulden voor de Rotterdammers Watson en Boijsson. Voor Algiers is het totale losgeldbedrag beter te preciseren dan voor Marokko. Het gaat in deze jaren minimaal om:

Door:	In:	Voor:	Bedrag:	Totaal:
De Ruyter	1662-64	65 personen	fl. 45.825,-	
Hees	1683	176 personen	fl. 1.254.907,-	
Schrijver	1730	76 personen	fl. 57.967,-	
Schrijver	1731	46 personen	fl. 65.000,-	
Reijnst	1735	55 personen	fl. 194.785,-	
Pedersen	1735	5 personen	fl. 5.160,-	
Crul	1758	27 personen	fl. 42.660,-	
				fl. 1.666.304

Met betrekking tot Marokko is er slechts een zeer globale berekening te maken. De sultan verlangde voor vrijlatingen vooral wapenmateriaal: kanonnen, geweren, kogels, buskruit etc., al betaalde Van Liedekercken hem in 1642, behalve fl. 15.197,- aan presenten, fl. 20.194,- losgeld. Voorts eiste hij evenals de gouverneurs 'in ruil' voor Nederlanders 'Moren' op. Bovendien streken gouverneurs ook losgeld op, dat betaald werd door Nederlandse kooplieden, die de relevante gegevens niet consistent bewaarden. Het gaat dus anders dan bij Algiers om minder exacte cijfers.

Marokko ontving aan losgeld in de volgende jaren ten minste de volgende bedragen:

Sultans (1610-1751)	fl.	249.352,-
via Hoogstraten (1752)	fl.	6.783,-
Iligh (1638-1644)	fl.	41.242,-
Salé (1651 en 1687)	fl.	87.500,-
Saffia (1742)	fl.	9.288,-
Tetouan (1743)	fl.	22.488,-
Tanger (1752)	fl.	27.360,-
Totaal	fl.	443.973,-

Kortom: er is een duidelijk verschil in losgeld dat Algiers en Marokko ontvingen. Het waren vooral gewone Nederlanders, die diep in de buidel moesten tasten om hun tot slaaf gemaakte familieleden vrij te kopen uit Noord-Afrika.

Omvang en duur

In 1662 meldt De Ruyter dat er meer dan honderd Nederlanders in het ‘Casteel’ van Tunis en op de Tunesische galeien werken. Als vice-admiraal registreert hij wanneer en hoeveel Nederlanders hij in Marokko, Algiers, Tunis en Tripoli vrijkoopt, maar hij telt amper hoeveel hij er achterlaat. Dit vertelt hij wel als koopman. In Marokko zegt hij met verdriet slechts zes van de 26 slaven vrij te krijgen. Namen geeft hij niet. Aan het thuisfront is het beeld al even fragmentarisch. De Amsterdamse kerk noteert een paar jaar wie er tot slaaf gemaakt is en waar zij zich bevinden. Zelfs de Friese lijst is onvolledig. Evenmin kennen de maritieme en handelsinstanties een loepzuivere registratie van tot slaaf gemaakten in de Barbarijse staten, hoeveel lijsten er ook circuleren.

Bij de Barbarijse autoriteiten en patroons kunnen we helemaal niet terecht voor een precieze opgave. Namen noch aantallen zijn door de kopers op een of andere manier stelselmatig vastgelegd.

Hoe verwarrend de Nederlandse gegevens soms zijn, blijkt bij Gregorius Holst uit Eversdijk. Als weduwnaar uit Amsterdam belandt hij in Algiers en wanneer consul Hammeken in 1729 de lijst voor kapitein Schrijver opstelt, noteert hij dat Holst in leven is. De Amsterdamse kerkenraad en regenten vernemen na 1719 dat hij is overleden. Jacob Reijnst bericht vanuit Algiers echter in 1735, dat hij Holst voor 400 peso vrijkoopt, 960 gulden. Steeds gaat het om dezelfde persoon. De notities van Hammeken over Holst zijn gelijk aan die van Amsterdam en Reijnst. Het kan zijn, dat de patroon van Holst in 1735 het losgeld incasseert en verzwijgt, dat Holst is overleden. In Brazilië laat men gesneuveld soldaten soms op de lijst staan om de soldij van overledenen in eigen zak te steken.¹

Anders gezegd: het aantal Nederlandse slaven is niet tot op de persoon nauwkeurig vast te stellen. Dit geldt evenzeer voor de duur van de

slavernij. Het ontslaat ons er niet van een poging te wagen om de omvang en duur te preciseren. Op grond van wat in de voorgaande hoofdstukken is gemeld en wat bekende lijsten vertellen, kan zo'n poging lonen. Hier gaat het om een totaalbeeld. In detail zijn de gegevens per gewest in de bijlage gepresenteerd.

Allereerst volgt een overzicht van het aantal dat in ieder geval niet terugkeerde. Daarbij dient te worden bedacht, dat berichten schaars waren over wie er in Noord-Afrika overleed. Behalve de overledenen zijn er van wie niets anders werd vernomen dan dat hij of zij werd verkocht. Beide categorieën worden hier geteld onder degenen die niet terugkeerden. Maar al wie in gevechten met kapers omkwam, worden niet meegerekend. Cornelis Willemsz Blauwboer uit Medemblik en Adriaen Adriaensz uit Zandvoort kunnen in 1696 navertellen dat hun schip de *Juffrou Clara* in het begin van 1694 voor Algiers tot zinken gebracht werd en dat onder meer de schipper, Melchior Brasser, de stuurman, de bootsman en enige matrozen in het gevecht zijn gedood, terwijl zijzelf met de rest van de bemanning tot slaaf gemaakt zijn. Naar hun zeggen waren er voor de aanval 86 man aan boord.²

Vervolgens wordt het aantal bemanningsleden dat in Noord-Afrika werd verkocht per regio van afvaart becijferd. In een overzicht worden de gegevens samengevat. Het betreft alle opvarenden van een overmeesterd schip, inclusief de passagiers. Aangezien het aantal opvarenden per schip en per periode varieerde, zal dit worden geschat, tenzij het aantal in de documenten is aangegeven. Dubbeltellingen worden zo veel mogelijk voorkomen om zekerheid te verkrijgen van het minimale aantal, de ondergrens van het aantal dat onder Nederlandse vlag in Noord-Afrika tot slaaf gemaakt is. Deze schatting beperkt zich tot Noord-Afrika; Nederlanders die elders in het Middellandse Zeegebied slaaf gemaakt zijn, zoals in Turkije, zijn niet meegerekend. Ten slotte wordt gepoogd de duur van hun slavernij te preciseren.

Aantallen slaafgemaakten

In slavernij gebleven

Diverse malen bleek, dat allerlei Nederlanders hun slavenbestaan niet overleefden of verdwenen zijn in de Noord-Afrikaanse samenlevingen. Voor zover bekend gaat het minimaal om de volgende aantallen:

1600-1800	Algiers	Tunis	Tripoli	Marokko	in totaal
Noorderkwartier	18	-	1	2	21
Amsterdam	36	23	3	35	97
De Maze	14	-	-	3	17
Zeeland	9	1	-	3	13
Fr.-Gr.-buitenl.	17	-	-	4	21
Totaal	94	24	4	47	169

Berekening van de omvang

De berekening van het aantal Nederlanders dat in Noord-Afrika van 1600 tot 1800 tot slaaf gemaakt is, vergt een toelichting. De Barbarijse kapers kaaptten immers allerlei Nederlandse schepen, vooral die van de Straatvaart, maar ook van de Grote Visserij tijdens haringvangsten en van de VOC en WIC (zie de bijlage).

De Straatvaart was veelal verlengstuk van de Archangel- en Oostzeevaart. De reders en schippers die daaraan deelnamen, voeren vaak met fluitschepen. Deze vrachtvaarders leenden zich goed voor de Oostzeevaart vanwege de grote laadruimte en het smalle bovendek: de breedte van het dek bepaalde de hoogte van de tolgelden in de Sont; hoe smaller het dek, des te lager de tol. Straatvaart en Oostzeevaart vergden veel laadruimte. De fluit was daarvoor geschikt en bovendien voordelig, omdat een relatief kleine bemanning het in de vaart kon houden. Een kleine haringbuis vergde zeven man; een grotere buis het dubbele. Een fluit had hooguit 18 tot 20 'koppen', terwijl VOC- en WIC-schepen vaak meer dan honderd bemanningsleden telden. De *Aemilia* uit Zeeland had in 1631-1639 bijvoorbeeld 300 man aan boord.

Het feit dat er met name in Algiers en Tunis tot 1670 geen permanente consuls gestationeerd waren, betekent dat er niet nauwgezet werd opgetekend hoeveel Nederlandse schepen gekaapt en hoeveel zeelieden gevangen genomen werden. Daar komt bij, dat er diverse Nederlandse schippers in het Atlantische en Middellandse Zeegebied opereerden die als smokkelaars of 'lorrendraaijers' wars van elke registratie waren. Indien zij met de voor Noord-Afrikaanse autoriteiten vijandige volken handelden, dan waren zij een voortdurend doelwit van kapingen. Dit alleen al maakt het lastig de precieze bovengrens te bepalen van alle Nederlandse slaafgemaakten in Noord-Afrika. Daar komt bij dat het aantal in slavernij omgekomen en verdwenen Nederlanders groter zal zijn geweest dan de hiervoor aangegeven 170 personen.

Wanneer het onduidelijk is, of de opvarenden in Noord-Afrika verkocht zijn, worden ze niet meegerekend. Dit geldt het VOC-schip *Middelburgh*, dat in 1625 met de *Gouda* en *Hollandia* op de terugreis uit Oost-Indië onder leiding van Willem Bontekoe in een storm terechtkomt. De *Gouda* verdwijnt in de golven en zal, zo concludeert de kapitein, de *Middelburgh* met 150 tot 175 mensen op de Atlantische oceaan in handen gevallen zijn van Algerijnse ‘zeerovers’. Door deze buiten beschouwing te laten, kan het aantal Nederlandse slaafgemaakten in Noord-Afrika laag worden gehouden. Evenmin worden schepen meegerekend die kort zijn vastgehouden, zoals de VOC-schepen *Ter Horst* en *Purmerlust*, die door Algerijnse ‘rovers’ op 25 mei 1730 in Algiers worden opgebracht en daar op 5 juni van dat jaar al weer kunnen vertrekken.

Dit alles leidt tot de beperking om slechts de ondergrens te bepalen van de omvang van de Nederlandse slaafgemaakten in Barbarije.

Op het individuele niveau hangt het aantal bemanningsleden per schip behalve van het scheepstype, van de grootte of last van het schip af. Voor een fluit tot 90 last zijn ten minste 15 man nodig, tot 140 last zo’n 20 man, een groter schip telt meestal 25 man of meer.³

Aan boord onderscheidt men vier categorieën: scheepspersoneel, ambachtslieden, militairen en passagiers. Tot de laatste categorie behoort de 64-jarige weduwe Anna Vermeulen uit Utrecht, die in 1721 met de Amsterdamse *Noordsterre* vanuit Lissabon naar huis gaat. Zij is één van de opvarenden die in Algiers tot slaaf gemaakt worden. Ze komt in 1730 vrij na de betaling van losgeld, negen jaar ouder is ze dan. Tot het scheepspersoneel behoren: een schipper, een stuurman, soms een onderstuurman en ten minste vier matrozen. Jongeren worden soms als kajuitwachter ingezet of met ander werk opgescheept. De ambachtslieden zijn een timmerman, vaak een onder-timmerman, een barbier of chirurgijn, een kok en een koksmaat. Ook kan een bottelier aanmonsteren. De militairen zijn een hoog-bootsman als hoogste officier, een bootsman, een konstabel of agent en een of meerdere bosschietters voor de bediening van het geschut.

Op grond van dit alles wordt het gemiddeld aantal opvarenden van een fluit op ten minste 18 mannen en 4 soldaten gesteld. De ‘Ordre’ bepaalt immers, dat er een zogeheten vierde man meegaat: op elke vier bemanningsleden moet er een soldaat mee om op volle sterkte te kunnen uitvaren. Al wordt de regel uit zuinigheidsoverwegingen onder meer in het Noorderkwartier nogal eens ontdoken, het uitgangspunt voor een

reële berekening is hier dat een fluit ten minste vier soldaten telt. Dit spoort met wat De Wit opgeeft, die de bemanning van een haringschip schat op veertien personen.⁴ Het komt ook overeen met het aantal van 23, dat Van Royen opgeeft.⁵ Waar lijsten van opvarenden een konstabel noemen, geldt dit als indicatie dat het voorgeschreven aantal soldaten inderdaad aan boord was. In geval van overheersing is voorts aan te nemen dat, wanneer de schipper wordt opgepakt, de hele bemanning dit lot deelt, tenzij uit de rapporten of andere documenten blijkt, dat een deel van de bemanning de dans ontsprong of is gedood. Deze algemene benadering wordt gehanteerd, omdat rapporten niet zozeer op individuen, maar veeleer op leidinggevendenden gericht zijn.

Het aantal tot slaaf gemaakten omvat allen die varende onder Nederlandse vlag opgebracht zijn. Soms zijn Nederlanders meegeteld die onder Engelse, Franse, Spaanse en Portugese vlag naar de Barbarijse staten zijn afgevoerd. In 1661 wordt Tomas Gerbrantsz uit het Friese Sint-Anna Parochie opgebracht naar Algiers met de bemanning van de *Maria*, die uit Londen vertrok. Zes andere Nederlanders worden op 10 augustus 1726 door Salése kapers van een Engels schip gehaald en naar Marokko gevoerd. Even later ondergaan vier Hollanders dit door toedoen van de Franse renegaat Pilliet, die dan het gezag over Salé heeft. Een ander schip is met zeven Nederlandse vrouwen en vier mannen van Londen op weg naar New York. Ook zij worden in Marokko tot slaaf gemaakt, aldus de *Leidse Courant* van 10 augustus en 11 september 1726. Het zijn enkele voorbeelden, maar om overschatting te voorkomen is er niet actief gezocht naar alle Nederlanders op vreemde schepen. Onder 'vreemden' vallen de niet-Nederlanders, die in een Nederlandse plaats wonen, of op een Nederlands schip dienen. Straat- noch Kaapvaart kenden nationale grenzen, zoals de Nederlandse steden en dorpen dit onderscheid maakten tussen burgers en vreemdelingen.⁶

Het jaar waarin het schip is opgebracht, geldt als het begin van de slavernij van de bemanning, aangezien er doorgaans slechts enkele dagen verliepen tussen de kaping en de dag van verkoop op een markt in Noord-Afrika. Voor de gewestelijke indeling van de opvarenden is niet hun afkomst het criterium, maar de thuishaven of haven van afvaart van het schip. De scheepslui kwamen immers uit allerlei windstreken en monsterden per schip aan.

In Noord-Afrika werden de slaafgemaakten vaak één- of meermaals verkocht en soms van het ene naar het andere land gevoerd. Hun eerste

plaats van aankomst in Noord-Afrika is de maatstaf voor hun regionale indeling, omdat ze veelal meteen verkocht of door de sultan als bezit opgeëist werden.

Op grond hiervan valt er een optelsom te maken van allen die besproken en in de bijlagen vermeld zijn. Het gaat per regio om de volgende aantallen:

Noorderkwartier:

Periode	Algiers	Tunis	Tripoli	Marokko	Totaal
tot 1650	702	372		(Salé) 172	1.246
1650-1700	1.051	459	42	87	1.639
1700-1800	214	-	-	42	256
Totaal	1.967	831	42	301	3.141

Amsterdam:

Periode	Algiers	Tunis	Tripoli	Marokko	Totaal
tot 1650	396	257	52	410	1.115
1650-1700	2.003	492	47	242	2.784
1700-1800	1.409	-	-	213	1.622
Totaal	3.808	749	99	865	5.521

De Maze:

Periode	Algiers	Tunis	Tripoli	Marokko	Totaal
tot 1650	394	18		182	594
1650-1700	529	67	84	158	838
1700-1800	97	6	-	8	111
Totaal	1.020	91	84	348	1.543

Zeeland:

Periode	Algiers	Tunis	Tripoli	Marokko	Totaal
tot 1650	429	18	-	56	503
1650-1700	1.207	91	-	55	1.353
1700-1800	108	-	-	59	167
Totaal	1.707	109		170	2.023

Friesland en Groningen:

Periode	Algiers	Tunis	Tripoli	Marokko	Totaal
Fr: 1600-1800	139	17	16	2	174
Gr:1600-1800	204				204
Totaal	343	17	16	2	378

Van 1600 tot 1800 zijn er op de schepen onder generaal gezag (G.G.) 96 Nederlanders in Algiers tot slaaf gemaakt, achttien in Tunis, veertien in Tripoli en veertien in Marokko. In totaal dus **142**.

Voor zover er Nederlanders zijn ontdekt die gedurende de beschreven periode op ‘vreemde’ schepen zijn gevangengenomen, is het volgende overzicht illustratief:

Op buitenlandse schepen gevangengenomen:

Periode	Algiers	Tunis	Tripoli	Marokko	Totaal
1600-1800	197	242	3	6	448

Er zijn dus meer Nederlanders op buitenlandse schepen tot slaaf gemaakt dan op de schepen die onder het gezag van de Generale Staten voeren.

Totale aantallen

Het minimale aantal Nederlanders, dat aan de Noord-Afrikaanse slavernij van 1600 tot 1800 werd onderworpen, omvat daarom de volgende **totalen**:

Uit de regio	in Algiers	in Tunis	in Tripoli	in Marokko	Totaal
N-kwartier	1.967	831	42	301	3.141
Amsterdam	3.808	749	99	865	5.521
De Maze	1.020	91	84	348	1.543
Zeeland	1.744	109	-	170	2.023
Friesl.-Gr.	343	17	16	2	378
Buitl. en G.G	293	260	17	20	590
Totaal	9.175	2.057	258	1.706	13.196

De cijfers tonen, dat de verhouding tussen het aantal teruggekeerden van 4.119 en het aantal slaafgemaakten niet zo gunstig is als wel is geschat: nog

geen derde van de gekaapte Nederlanders keerde terug. Het totale aantal slaafgemaakten is in verhouding tot de bevolking van de gewesten niet gering. Een havenstad als Vlissingen telde in de zeventiende eeuw 6.000 inwoners en in West-Friesland had het conglomeraat van de zeevarende dorpen Graft, Oost- en West-Graftdijk en Noordeinde een inwonertal van iets boven 3.000.

De cijfers zeggen dus dat er ruim 13.000 arbeidsplaatsen korter of langer onttrokken zijn geweest aan de gewesten, terwijl iedereen die binnen enkele weken vrijkwam niet is meegerekend. Ook zij zijn echter enige tijd buiten de Nederlandse scheepvaart gehouden. Het totaal kan daarom zeker op ruim 15.000 gesteld worden. Dit is een aanzienlijk aantal in vergelijking met bijvoorbeeld het aantal arbeidsplaatsen in de haringvisserij van regio De Maze, dat gedurende de gehele zeventiende eeuw op 911 personen gesteld wordt.⁷ Het minimaal becijferde aantal slaafgemaakte Nederlanders in Noord-Afrika steekt daar ver bovenuit.

Duur van de slavernij

Kenmerkend voor de Nederlandse slaafgemaakten in Noord-Afrika is, zo werd geconcludeerd, dat zij de slavernij niet levenslang noch generatielang ondergingen. Voorts verschilt de duur voor de één sterk van die voor een ander. Hun gedwongen verblijf in Noord-Afrika hoorden we meestal geschat worden op hooguit vijf jaar. Dat Nederlandse slaafgemaakten inderdaad soms na een paar jaar vrijkwamen, blijkt uit het feit dat velen drie- of meermalen konden worden verkocht.

Eerder beschreven gegevens wijzen er echter op, dat er doorgaans van langdurige slavernij sprake was. Dit ligt in het begin misschien voor de hand. In 1606 blijkt Tiasse Haijens 15 jaar in Algiers slaaf geweest te zijn en Johan Geerds uit het Groningse Grijpskerk verhaalt in 1622, dat hij 33 jaar in Algiers diende. Maar Jan Remmeltsz uit Joure kan bijvoorbeeld ook pas in mei 1661 thuis navertellen, dat hij 30 jaar lang slaaf is geweest. De vraag is, of zij behoren tot wat men uitschieters zou kunnen noemen.

Immers, de zeelieden van de Rotterdamse kooplieden Viruly en Van Neck werden in 1649 verkocht en komen twee jaar later vrij. Dit geldt anderen ook. Zo bijvoorbeeld schippers. Toch betrof dit lang niet alle schippers, zoals Remt Volckertsz, schipper uit Hoorn. In 1645 belandde hij in Tunis en 38 jaar later prijkt hij nog op de slavenlijst van 1685.

Schipper Cornelis Moy Lievensz uit Durgerdam verloor men zelfs uit het oog, nadat hij met *De Suster* en zijn bemanning in 1665 naar Tunis werd opgebracht. Allen komen in mei 1683 alleen nog voor op een lijst voor vrijkoop. Ze zijn dan al achttien jaar ouder en kennelijk de hele tijd slaaf gebleven en ze verdwenen zonder dat er ooit nog iets over hen is gemeld. Het zijn misschien in verhouding minder mensen die korter dan vijf jaar het slavenbestaan deelden dan die langer hebben vastgezeten. Overigens kan een korte tijd velen ook al zwaar gevallen zijn. Voor een preciezere bepaling van de omvang, kan onder meer worden gelet op al diegenen, die tot dusver aan de aandacht zijn ontsnapt.

Steekproefsgewijs wordt in een chronologisch overzicht per regio en tijdvak samengevat, hoe lang diverse representatieve personen, van wie begin en eind van het slavenbestaan bekend is, hebben gezocht onder slavernij, zoals het vaak heette. Het is een bloemlezing van de termijnen die het beeld van de slaafgemaakte Nederlanders, zeker in eigen familiekring, destijds bepaalden.

Holland:

Uit het *Noorderkwartier* worden de schippers Tijmen Cornelisse, Frans Croniger, Jacob Janssen en Cornelis Adriaensz Tack in 1614 opgebracht naar Tunis. Zij keren in 1615 terug, mede door toedoen van consul Haga. Zij ondervinden dus een relatief kortdurend slavenbestaan, misschien, omdat ze schipper zijn. Gewone zeelieden als de zeilmaker Andries Pietersz en matroos Hendrick Pietersz, die in 1645 in Tunis worden verkocht, zien hun vrijheid in 1683 pas na 38 jaar terug. Iets korter duurt het voor matroos Jacob Jansz uit Zoutkamp die in 1659 met de Hoornse *Eendracht* naar Algiers wordt opgebracht. Toch prijkt ook zijn naam zeventien jaar later, in 1676, op de lijst van Algiers. In 1683 is hij waarschijnlijk vrij, net als timmerman Ele Herkenz uit Wijdenes die in 1661 verkocht wordt. In 1683 komt hij na 22 jaar slavernij voor 500 gulden vrij. Een jaar later worden Hendrick Meijndertse uit Bremen en Jan de Clerck uit Oostende door de consul vrijgekocht. Zij zijn in 1666 opgebracht naar Algiers en zijn 18 jaar slaaf geweest. Van de Hoornse *St Margaretha* wordt de Amsterdammer Carstens Schuijft in 1683 voor 225 gulden vrijgekocht. Hij is dertien jaar eerder slaafgemaakt. Van het VOC-schip *'t Hoff van Breda*, dat in 1675 wordt opgebracht, krijgen zeventien personen in 1683 hun vrijheid terug. De grootscheepse vrijlatingsactie heeft haar doel dus niet helemaal gemist, maar het lot van de andere 100 is onbekend. Wie vlak voor het

ingrijpen van onder meer De Ruyter en Van Gent tot slaaf gemaakt werd, kent het geluk van een tamelijk korte slaventijd.

Voor velen duurt het lang voordat de bevrijding aanbreekt. De lijst van Schrijver vertelt dat er uit het Noorderkwartier één persoon die in 1692 tot slaaf gemaakt werd, in 1730 wordt bevrijd. Van twee anderen geldt, dat ze in 1718 tot slaaf gemaakt werden; vier anderen zijn dat vanaf 1725, zodat ze in 1731 na respectievelijk 38, 13 en 6 jaar hun vrijheid hervinden.

Amsterdam geeft hetzelfde beeld. Schipper Jan Lucasz is waarschijnlijk in 1612 gekaapt en beklaagt zich zeven jaar later bij de Staten-Generaal, dat De Keyser hem en zijn bemanning een te hoge prijs voor vrijkoop in rekening brengt. Van *De Groene Helm*, die in 1656 opgebracht wordt naar Algiers, wordt de galeislaaf Jacob Cornelisz na 14 jaar door Van Gent bevrijd, maar Aelbert Jansz uit het Friese Hindelopen wordt in Tunis pas na 27 jaar vrijgekocht. Ook matroos Lieven Jansz uit Mildam bij Heerenveen en Bartel Flick, die in 1660 opgebracht zijn, worden pas in 1683 bevrijd als galeislaven in Tunis. De schippers Hindrick Schoute en Pieter Dircksz Vinck dringen er bij Amsterdam met succes op aan om voor hun vrijlating aan Salé 10.000 eenheden buskruit te leveren. Dit helpt de bemanningen in 1684 aan hun vrijheid. Ze zijn in 1661 verkocht en hebben dan dus 23 jaar slavernij achter de rug. De bevrijdingsactie in 1683 maakt in Tunis onder meer een eind aan de slavernij van Jacob Booijerman uit Naarden, van de Amsterdamse galeislaaf Anthonij Sijbrantsz, van konstabel Reijnier Carstensz, schipper Cornelis Siewertsz uit Texel en Siewert Cornelisz jr. Zij werden in respectievelijk 1667, 1669 en 1671 tot slaaf gemaakt. Van het VOC-schip *Stermeer* en de 150 opvarenden, dat Algiers in 1674 ten minste 95 slaven oplevert, profiteren 14 personen in 1683 van de acties van Hees. Zij hebben dan negen jaar in slavernij doorgebracht.

Dit beeld weerspiegelt zich in omgekeerde gegevens. Na de massale vrijlatingsactie van 1683 noteert Hees, dat 56 personen uit Amsterdam in Algiers zijn achtergebleven. Daarna vinden er opnieuw kapingen en gevangennemingen plaats. In 1712 worden er weer 37 personen vrijgekocht, die dan teruggerekend vanaf 1712 tot 1683 in ieder geval het volgende aantal jaren vastgezet hebben.

2-4 jaar	5-10 jaar	11-24 jaar
15 pers.	8 pers.	14 pers.

Sommigen van deze 37 kunnen langer vastgezet hebben, omdat ze misschien al voor 1683 tot slaaf zijn gemaakt.

De gegevens tot 1712 van de Amsterdamse regenten leveren een iets gunstiger beeld op van de termijn in Algiers. Aangezien het beginjaar van de slavernij van acht personen onbekend is, worden die niet meegeteld. Van 32 personen staan de begin- en eindtijd van hun gevangenschap wel vast. Dat levert de volgende cijfers op:

2-4 jaar	5-10 jaar	11-20 jaar	21-30 jaar
14 pers.	10 pers.	4 pers.	5 pers.

Meer dan de helft van deze 32 personen heeft dus langer dan vijf jaar in slavernij geleefd in Algiers. Gevangenschap in Duinkerken duurde in het algemeen tien maanden. De achterblijvers in Algiers hebben het dus veel langer moeten verduren.

Het jaar van vrijlating is overigens niet zonder meer het jaar van terugkeer. Dirck Hendrick Rieselman die blijkens de opgave van Hees op 19 mei 1683 vrijkomt als slaaf van de Dey in Tunis, is er of nog twee tot drie jaar gebleven of na zijn vrijlating opnieuw opgebracht. Gegevens over zijn terugkeer ontbreken. Een tweede gevangenschap overkomt bootsgezel Jillis Jansz, die in 1678 met schipper Jan de Vos van het schip *De Wildeman* naar Algiers werd gevoerd en in 1683 is vrijgekocht. Als stuurman van een Frans schip koerst hij huiswaarts, maar hij wordt overvallen en komt weer in Algiers terecht. Wat hem verder overkomt, is niet meer na te gaan.

De Maze

Bij de opmaak van testamenten spreken sommigen in Rotterdam en omgeving hun onzekerheid uit, of ze hun verwanten terugzien. In 1616 hoort de notaris de onrust aan van Isaac Jansz van Nievelt en zijn vrouw Ariaentje Willemsdr. Ze vrezen, dat hun zoon Jan Isaacsz in Algiers is verongelukt, terwijl hij er al 16 jaar tot de slaafgemaakten behoort. Dit verklaren ze opnieuw op 20 oktober 1645. Omdat ze denken hem na 28 jaar nooit meer te zullen terugzien, willen ze hun testament wijzigen. Deze vrees delen de ouders van de 22-jarige Dingman Jansz die met *De blinde Fortuijn* in 1615 uit Delfshaven vertrok. Hun vrees blijkt gegrond. Ze melden op 18 juni 1623, dat Dingman in Algiers is overleden.

Voor schippers komt het Zuid-Hollandse thuisfront snel in actie. De 44-jarige kapitein Jan Jorisz uit Schiedam kan er over meepraten. Hij legt de notaris op 17 december 1624 uit, dat hij met Jan Rommensz uit Alkmaar drie jaar slaaf was in Algiers. Hij is waarschijnlijk een uitzondering. Schipper Hendrick Pietersz van de *Profeet Samuel* merkt in 1626, dat Pijnacker in Algiers weinig indruk maakt. Zijn stuurman, timmerman en een jongen zijn daarheen vanuit Salé afgevoerd en er, ondanks Pijnackers protest, verkocht. De Rotterdamse schipper blijft jaren in Marokko achter.

Hoezeer bekwaamheid een langdurige slavernij kan betekenen, ervaren de 22-jarige Pieter Theunisz en 32-jarige Dirck IJsbrantsz Besemer. Ze worden als kok en timmerman in 1630 naar Algiers afgevoerd en leggen de notaris in 1638 uit, hoe Pieter in 1632 vrijkwam, terwijl timmerman Dirck pas op 1 oktober 1637 werd vrijgelaten. Als vakman kon hij kennelijk niet eerder worden gemist.

Wanneer Cornelis van Neck uit Schiedam de koopman Franciscus Cabiatti inschakelt om voor zijn schipper, stuurman en anderen te Algiers in de bres te springen, kunnen allen op 1 mei 1647 weer in vrijheid ademen. Ze zijn dan wel 11 jaar ouder. De Rotterdamse brouwer Otto Selaert wil snel succes boeken voor schipper Cijcero Gerritsz Block en Jan Pietersz Soetemelck. Beiden zijn in 1653 tot slaaf gemaakt te Algiers en komen al op 20 augustus 1654 via een borg vrij.

In Tripoli werkt de Bey beter mee dan de Diwan van Algiers. In 1682 worden stuurman Laurens Jansz de Valck en chirurgijn Dirck Jacobsz Kuijckhoven met de bemanning van de *Hugo de Groot* op de markt van Tripoli verkocht. In 1683 noteert Hees, dat zij vrijgekocht zijn. In Algiers blijft het langzaam gaan. Koksmaat Pieter Jacobsz van de *Erasmus* wordt in 1721 verkocht. Zijn vrijheid herkrijgt hij pas 14 jaar later, door de komst van kapitein Reijnst in 1735. Misschien duurt het zo lang, omdat hij intussen timmerman geworden is; niet omdat hij 'buitenlander' is. In 1735 bevrijdt Reijnst namelijk vrijwel alleen 'onduitschen' (buitenlanders) uit De Maze, die vanaf 1690, dus meer dan 30 jaar, in Algiers tot slaaf gemaakt zijn.

De bevindingen van Schrijver in Algiers in 1730 en 1731, die opdracht heeft Hollandse slaven vrij te kopen, bevestigen het beeld van een tamelijk lange termijn. Zijn lijst van 14 januari 1729 telt 256 namen van personen die tussen 1690 en 1712 en tussen 1715 en 1726 zijn opgebracht: in 1730 zijn er al negentien overleden; 78 personen kan Schrijver niet vinden; tien personen zijn door particulieren en veertien door anderen bevrijd; elf laat

de Dey zonder losgeld vrij. Schrijver koopt 76 personen vrij en in 1731 nog eens 48. Van de 159 die uiteindelijk in 1731 vrijgelaten worden, onder wie 45 Nederlanders, is het merendeel langer dan vijf jaar slaaf. De anderen komen uit Denemarken (45), Hamburg (33), Holstein (30), Zweden (45) en andere landen (zes). De slavernijduur van de 212 personen (256 minus de negentien 19 doden en de 35 die door andere mogendheden bevrijd zijn), is als volgt te verdelen:

Beginjaar slavernij	Aantal	Duur
1690-1705	6	meer dan 25 jaar
1705-1720	55	meer dan 11 jaar
1720-1725	130	meer dan 5 jaar
1726-1730	21	minder dan 5 jaar

Kortom, de notities van Schrijver geven een goed beeld en tonen dat de Hollandse slaven vaak langer dan vijf jaar in slavernij hebben gezocht.

Zeeland:

Het gewestelijke vrijkoopsysteem van Zeeland zou de slavernijperiode van menigeen hebben kunnen bekorten. Is dit inderdaad het geval? Het eerdergenoemde schrijnende voorbeeld van de Vlissingse schipper Pieter Govertsz Tasch stamt uit de tijd ervoor. Hij wacht zoals gezegd in 1644 al 30 tot 40 jaar in Salé op bevrijding. Ook schipper Cornelis Cornelisz Swaegh uit Enkhuizen is in augustus 1617 in Algiers tot slaaf gemaakt en keert met zijn bemanning pas in februari 1623 huiswaarts, en wel omdat de Middelburgse koopman Johan le Clerq hem vrijkoopt. Naderhand gaan de gewestelijke inspanningen meer vrucht afwerpen.

Op de slavenlijst van 1683 prijken velen van de 'Surinaemevaarders' *St Joris* en *Jonge Gillis*, die in 1678 en 1679 vanuit Vlissingen wegvoeren. Ze wachten blijkens deze lijsten dan al 3 tot 5 jaar op hun vrijlating. Van enkelen is bekend, dat ze niet terugkeerden, zoals de jonge vrouwen Van der Hurck en Van Dongen. Dit is wel bekend van de Zeeuwen die Ham-meken in 1729 op zijn lijst plaatst. Van het Middelburgse schip *Sonnebeek*, dat met schipper Adriaen Slikman in 1719 naar Algiers opgebracht wordt, wachten Michiel Adriaense en Huibregt van Doesburg tot mei 1730, dus 11 jaar, op vrijlating. Voor schipper Marinus Smul en stuurman Cornelis Jacobs Flodder gloort er sneller hoop. Ze zijn in november 1731 met *De Palmboom* door Salése 'roovers' overmeesterd en verkocht. De Zierikzeese

reder zet zich voor hen in en blijkt in 1734 de schipper en de stuurman te hebben vrijgekocht. De andere bemanningsleden Leendert Barentsz Anker en Joos Joosse Jolle delen dit geluk dan nog niet. Zij zijn voorwerp van de onderhandelingen van Mijtens en komen in Tetouan met hulp van de Zeeuwse Staten en Zierikzeese vroedschap pas op 26 juni 1743 vrij. Dan hebben ze twaalf jaar slavernij in Salé doorstaan.

Van de 'vreemden' die voor Zeeuwse reders werken, worden diversen zelfs in 1735 nog niet door Reijnst bevrijd. Het is onbekend, of Christoffel de Reytster uit Noorwegen, de Holsteiner Pieter Franse en Hamburger Christiaan Albert Hausbild na 1735 ooit zijn vrijgekocht. In 1722 zijn ze in Algiers met de Middelburgse *Helena* verkocht. Hun metgezellen, de Holsteiner Christiaan Koursser, Cornelis Laurens uit Noorwegen en Hamburger Hans Janse worden in 1731 vrijgekocht voor het bedrag van respectievelijk 500, 325 en 200 gulden. Vrijlatingen verliepen kennelijk grillig, misschien omdat velen voor Schrijver en Reijnst onvindbaar bleken te zijn.

Uit al deze gevallen in Holland en Zeeland is een heldere conclusie te trekken. Wie in Noord-Afrika werd verkocht, moest een jarenlange slavernij vrezen, tenzij zich de gelukkige omstandigheid voordeed van een massale vrijlatingsexpeditie, of wanneer een actieve consul als Thomas Hees in 1683, een doortastend reagerende koopman in Rotterdam en Schiedam of alert reclamerende vrouwen zich voor hen inzetten.

Slotsom

Van de Barbarijse staten liet met name Algiers zijn economisch voortbestaan afhangen van de kaperopbrengsten. Deze eisten onder meer onder de Nederlanders een zware tol. De Amsterdamse regio kende daarvan bijna twee keer zoveel slachtoffers als het Noorderkwartier. De Maze en Zeeland leden er in verhouding minder onder dan Noord-Holland. De dreiging van Barbarijse kapers was voor Zuid-Holland en Zeeland vrijwel even groot als voor het Noorderkwartier. Al met al bezorgden deze kapers de Nederlandse gewesten een verlies van 15.000 arbeidsplaatsen, doordat slaafgemaakte Nederlanders gedurende de zeventiende en achttiende eeuw doorgaans meer dan vijf jaren aan de gewestelijke samenlevingen werden onttrokken.

Een niet onaanzienlijk deel van de slaafgemaakten overleed in Noord-Afrika, of liet zich na bekering opnemen in de Noord-Afrikaanse

samenleving. Hooguit een derde deel van de Nederlanders keerde na jaren terug, een aantal dat lager ligt dan tot dusver werd aangenomen. Vooral de zuinige bescherming van schepen die deelnamen aan de Straatvaart en de gebrekkige communicatie met de Barbarijse autoriteiten als gevolg van cultuurverschillen waren daaraan debet.

De tamelijk lange slavernijtijd van velen had als oorzaak, dat de Noord-Afrikaanse slaveneigenaars er op uit waren veel arbeidskrachten aan zich te binden. De vele pogingen om met name jongeren te besnijden en het veelvuldige succes daarvan onderstrepen dit. De eigenaars richtten zich relatief minder op het verhuren van slaafgemaakten als beleggingsobject dan op het bezit van huis-, haven- en boerenknechten. Voor Algiers was het profijt van losgeld uit vrijlatingen van groter belang dan voor Marokko, al ging het in de beide staten om flinke bedragen. In de Barbarijse staten werd zodoende jarenlang geprofiteerd van duizenden slaafgemaakte Nederlandse mannen, vrouwen en jongeren als arbeidskracht.

Noten

Noten bij 6. Vrijkoop en vrijlating

1. Broek en Boer, *Christenslaven*, 204.
2. *Sura* 2: 177 en 47: 4.
3. K.R. Veenhof, 'Ruth en Boaz. Over lossing en zwagerhuwelijk', in: M.J. de Jong en P.H. Siebe (red.), *Met andere woorden* 41 (2022) 1, 38v.
4. Van Krieken, *Kapers en kooplieden*, 97 en 103v.
5. Heeringa, *Bronnen Levant* 10, 645v.
6. Arch. Alkmaar toeg. 0450 inv. nr 6, en: NH Arch. Haarlem toeg. 154 inv. nr 47-49.
7. Een carolus gulden is gelijk aan 1,50 gulden; de rijksdaalder varieert van 45 tot 54 stuivers, of 2,25 tot 2,70 gulden.
8. Gron. Arch. toeg. 2041 inv. nr 1919: *Brief uit Algiers*.
9. Francke, *Utiliteyt*, 9; Korteweg, *Kaperbloed*, 102, 138 en 255v.
10. Arch. NH inzake Grafdijk, inv. nr 29: *Brieven en afrekeningen*.
11. Arch. R'dam 1.01 inv. nr 2842: *Stukken tot lossing van de bemanningen*.
12. Kolff, *Frans Naerebout*, 21v., de familienaam is Narrebouts, Narebout, Arebouts en Arebout.
13. 1 schelling staat voor circa 0,30 gulden; 1 florijn of is ongeveer 1,40 gulden waard.
14. Arch. R'dam inv. nr 2838, met name scans 1, 21, 25, 26 en 51.
15. J.M. van der Linden, *Surinaamse suikerheren en handelskerk tijdens Johannes Basseliers*, Wageningen 1966, 93.
16. Benali en Obdeijn, *Marokko door Nederlandse ogen*, 83v.
17. C.J. den Ridder, 'Gedenk de gevangenen alsof gij mede gevangene waart: De loskoop van Hollandse zeelieden uit Barbarijse gevangenschap (1600-1746)', in: *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis* 5 (1986) 1, 13-15.
18. S. Clissold, *De Barbarijse slaven*, Haarlem 1979, 121-130; Wolf, *The Barbary Coast*, 155v.; Davis, *Christian slaves*, 49v.
19. Arch. R'dam toeg. 1.-01 inv. nr 2838: *Brieven van individuele personen*.
20. St.-Gen. Res. 13 aug. 1609.

21. St.-Gen. *Res.* 19 febr., 19 mrt, 24 apr., 16 mei en 28 juli 1629; vgl. Heeringa, *Bronnen Levant* 1, 352.
22. St.-Gen. *Res.* 22 juni 1646 en 18 jan. 1747.
23. St. v. Holl. *Not.* 17 okt. 1629.
24. St. v. Holl. *Not.* 20 juli, 14 sept. 1633, 7 april, 16 mei en 27 juli 1634.
25. Heeringa, *Bronnen Levant* 1, 352; St. v. Zld, *Not.* 3 sept. en 22 okt. 1627.
26. NA 1.01.47.15 inv. nr 8: *Lijst van Nederlanders en opvarenden van Nederlandse schepen in 1690-1712 en 1715-1726 door de Algerijnse kapers genomen*, en nr 13: *Lijsten van de slaven door Schrijver verlost 5 juni 1730*.
27. Van Krieken, *Kapers en kooplieden*, 74v., vergelijkt Schrijvers' notities niet met de gedrukte lijst.
28. Gelders Arch. toeg. 0124 inv. nr 1127: *Antwoordbrieven van steden en platteland aan de St. Gen.*
29. St. v. Zld *Res.* 11 juli, 19 okt. en 10 dec. 1743, en St.-Gen. *Res.* 3 dec. 1743; met dank aan A.H. E. Mostert, stadsarchivaris te Zierikzee, voor de gegevens.
30. E. Bourlier (ed.), *Libre synodal* 2, 's-Gravenhage 1904, o.a. 1686, 1743, 1748 en 1749.
31. ZA toeg. 588 inv. nr 1: *Actes du consistoire* 1686-1702, o.m. 2 aug. 1695 en 29 aug. 1696.
32. St.-Gen. *Res.* 24 en 25 apr. 1682.
33. Arch. NH inv. nr 29: *Briefwisseling* 18 juli, 21 sept. en 16 okt. 1718, 8 en 15 mrt 1719.
34. St. v. Holl. *Not.* 28 jan., 20 juli en 21 sept. 1632.
35. Syn. Zuid-Holland *Acta* 1657 sub art. 40 en 1658 sub art. 48.
36. Van Krieken, *Kapers en kooplieden*, 107.
37. Arch. R'dam toeg. 18 inv. nr 513 akte 340: *Kwitantie* 5 juni 1659.
38. L.J. Joosse, 'Johannes de Mey: slavernij en slavenhandel als ethisch probleem', in: *Documentatieblad voor geschiedenis van Nederlandse zending en overzeese kerken* 10 (2003) 1, 29-51 en 2, 61-84, m.n. 1, 40v.
39. Wolf, *The Barbary Coast*, 159, 224.
40. St. v. Zld, *Not.* 30 jan., 26 juni 1663 en 27 mrt 1685.
41. St. v. Zld, *Not.* 6 juni, 20, 27 juni en 4 juli 1662, 25 sept. en 7 nov. 1687.
42. Clissold, *Barbarijse slaven*, 88-110; Wolf, *The Barbary Coast*, 218.
43. Syn. ZH *Acta* 1651 (art. 43), 1652 (art. 45), 1656 (art. 43), 1660 (art. 41), 1664 (art. 21); St. v. Holl. *Not.* 12 mei 1633.
44. Syn. ZH *Acta* 1655 (art. 43), 1658 (art. 48) en 1671 (art. 28).
45. Arch. Alkm. toeg. 0601 inv. nr 230.
46. Van Deursen, *Bavianen en slijkgeuzen*, 72v. en 386v.
47. Gegevens uit notariële akten van Rotterdam en Schiedam, sub dato.
48. Van Deursen, *Bavianen en slijkgeuzen*, 105v.
49. De Wit, *Leven in zeemansgemeenschappen*, 170v.
50. Gem. Arch. Vlaardingen: Oud Arch inv. nr 863 en 911.
51. De Wit, *Leven in zeemansgemeenschappen*, 175v.

52. Arch. Delft toeg. 1 inv. nr 2069: *Collecteboekje* voor Elisabeth Hendricka van der Hurck.
53. Arch. Delft toeg. 1 inv. nr 2074: *Collecteboekje* voor Anthony Noortbergen.
54. Eén Portugese gouden dukaat was ong. vijf gulden.
55. Schutte, 'Zo maar een VOC-dienaar', 17v.
56. Arch. A'dam toeg. 376 inv. nr 149: *Ontvang en uitgaaf 1638-1683*.
57. Arch. A'dam toeg. 180 inv. nr 55: *Rekening met een lijst vrijgekochte slaven 1651-1683*.
58. Arch. Alkm. toeg. 0601 inv. nr 230; Arch NH toeg. 3061 inv.nr 82.
59. Arch. A'dam toeg. 343 inv. nrs 646 en 647.
60. Arch. A'dam toeg. 343 inv. nrs 646 en 647.
61. Arch. R'dam toeg. 1.01 inv. nr 2842: *Stukken met betrekking tot lossing van bemanningen*.
62. Arch. A'dam toeg. 343 inv. nr 647: *Stukken m.b.t. inzamelingen en uitkeringen van slaven in Barbarije*.
63. Arch. A'dam toeg. 5023 inv. nr 9: *Notities over slaven en collecten*.
64. Arch. Alkm. toeg. 0001 inv. nr 2067.
65. J.Ph. de Monté Verloren, 'Eenige merkwaardige acten', in: *Westfries Oud en Nieuw* 9 (1935) 35-44.
66. Van Vliet, *Vissers en kapers*, 159 en 162. De Wit, *Leven in zeevarende gemeenschappen*, 128v., meent dat iedere zeeman in West-Friesland apart voor deze dorpsverzekering betaalde, terwijl men in Schiedam, Maassluis en Ter Heide een regeling trof per schip, of per stuurman en reder.
67. Arch. Alkm. toeg. 0450 inv. nr 1: *Contracten 1634-1657*, scan 21 (1649), scan 24 (1650), scan 27 en 37 (1653).
68. Den Ridder, 'Gedenk de gevangenen', 13-15.
69. ZA toeg. 2000 Veere inv. nrs 352 en 353: *Brieven over slaven*.
70. ZA Zierikzee toeg. 5022 inv. nr 855: *Stukken betr. collecten en losgeld*
71. ZA Arnemuiden toeg. 1200 inv. nr 51: *Ingekomen stukken* 22 aug. 1679 en 25 sept. 1680; inv. nr 22: *Res.* 8 okt. 1680; vgl. P.J. Feij, 'Een Arnemuidse jongen gevangen door Barbarijse zeeroovers', in: *Arneklanken* 12 (2007) 1, 17-18.
72. St. v. Zld, *Not.* 23 mrt 1685.
73. Arch. Tresoar toeg. 4: Hof van Friesland, *Extract resoluties St.-Generaal*, sub dato.
74. Ibid. Hof v. Fr.: *Declaratie*, p. 21-22
75. Tresoar toeg. 13 *Nedergererecht* Franeker, Harlingen en Workum, resp. 13, 16 en 44.
76. Tresoar toeg. 243-01 inv. nr 3: *Acta* 5 aug. 1690.
77. Tresoar toeg. 14 inv. nr 1672: *Vergunningen voor collecten tot bevrijding van slaven door Turken genomen*.
78. Arch. Gron. toeg. 1 inv. nr 2323: *Kloosterrekening* 1620, voorts inv. nrs 2324 (1621) en 2387-2389 (1654-1655).
79. *Missive* Groningen 27 dec. 1681; St. v. Zld *Not.* 17 apr. 1682.
80. Arch. Gron. toeg. 1 inv. nr 17: *Res.* 20 dec. 1681, 21 febr., 3, 4 en 6 mei 1682.

81. Hist. Centrum Ov. toeg. 1528-1942 Blokzijl, inv. nr 153.
82. Van Krieken, *Kapers en kooplieden*, 103, spreekt over een drietal generale, landelijke verlossingen.
83. Gegevens in: NA 1.01.47 inv. nr 481, digitaal met name scans 39-45.

Noten bij 7. Omvang en duur

1. Joosse, *Afscheid van Brasil*, 330v.
2. Arch. Adam *Notariële akte* 22 mei 1696.
3. Van Vliet, *Vissers en kapers*, 40v. en 78v., over de bemanning van allerlei schepen.
4. De Wit, *Leven in zeevarende gemeenschappen*, 66v.
5. Van Royen, *Zeevarenden*, 182v.
6. Van Deursen, *Mensen van klein vermogen*, 46v.
7. De Wit, *Leven in zeevarende gemeenschappen*, 66; vgl. Van der Feijst, *Geschiedenis Schiedam*, 117v.